

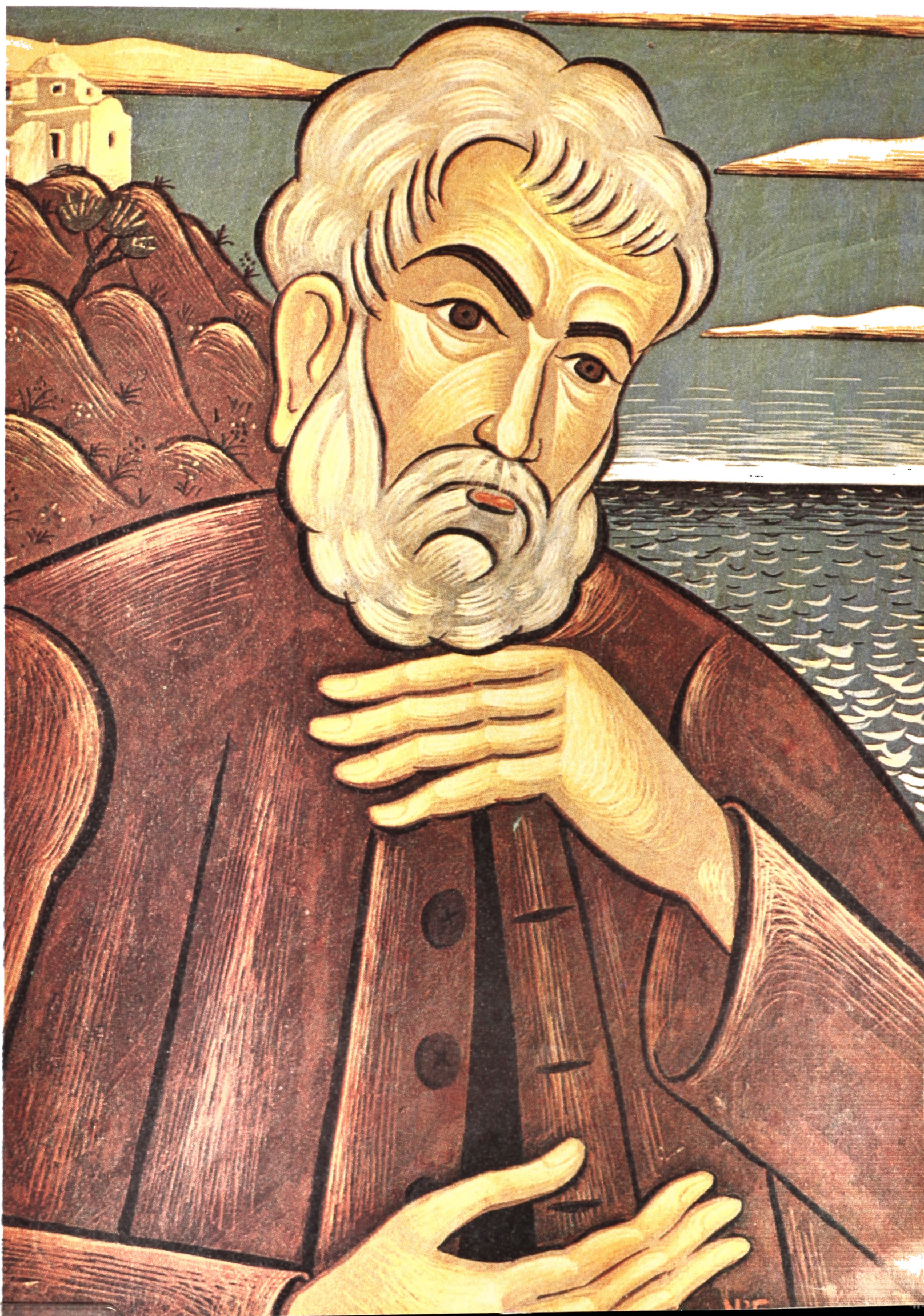
ΑΝΤΙ

Περίοδος Β'
Τεύχος 463
Μ. Παρασκευή
5 Απριλίου 1991
Δρχ. 250

Γνημονεύετε λέξανδρο απαδιαμάντη

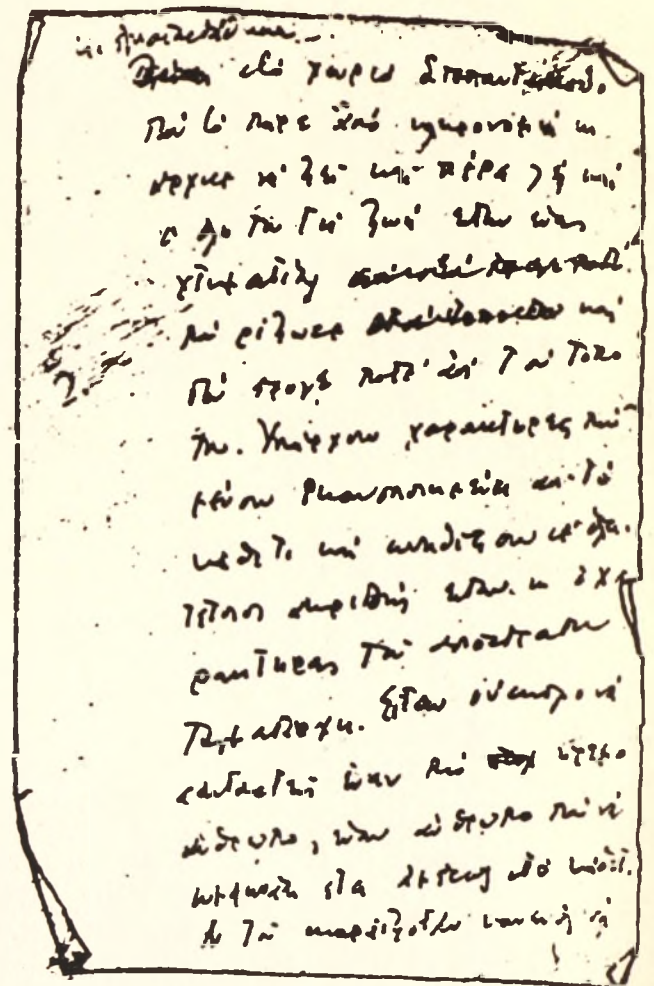
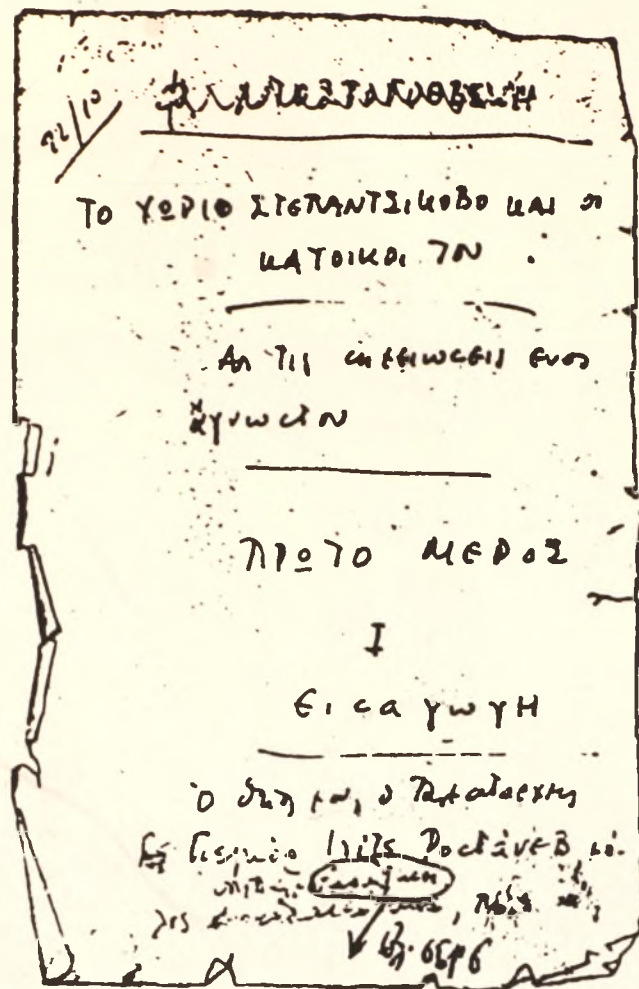
...ουν:
... ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
... ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
... ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
... ΚΟΣΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ
... ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ
... ΠΑΠΑ-
... ΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
... Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ
... Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
... Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Κύπρος σε νέα
ιοδοσία
δίκη του σκανδάλου και
αμήχανοι πολιτικοί
ΝΔ χρόνισε στην
βέρνηση και
κοφόρμηση
χέρια της εξουσίας
νω στον Τύπο
ιοβληματισμοί για το
ουσείο της Ακρόπολης
α πρόταση
τον Ελαιώνα

Η χαμένη μετάφραση

«Το χωριό
Στεπαντσίκοβο»
του
Ντοστογιέβσκη
από τον Άρη
Αλεξάνδρου

Το μοναδικό
χιουμοριστικό
μυθιστόρημα
του
Ντοστογιέβσκη

Από καιρό αναζητούσαμε τις πρώτες σελίδες των χειρογράφων της μετάφρασης που κατά τη μετακόμιση από το παλιό μας βιβλιοπωλείο της Πεσμαζόγλου κάπου... μπλέχτηκαν!

Εδώ και λίγο καιρό τις ανακαλύψαμε! Απολαύστε «Το χωριό Στεπαντσίκοβο» και τους κατοίκους του, σε μετάφραση Άρη Αλεξάνδρου.

σ τ ο υ γ κ ο β ο σ τ η

Ζωοδόχου Πηγής 21 – τηλ. 36.15.433

• Περίοδος Β'
• Χρόνος 18ος
• Τεύχος 463
Παρασκευή 6 Μαρτίου 1991
Δρχ. 250

ANTI

**ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ**

Δημοχάρους 60 • 115 21 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 72.32.713 - 72.49.300
72.32.819 - 72.48.240
FAX: 72.26.107 - TELEX: 214179 ΑΝΤΙ

• Εκδότης:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δεινοκράτους 131
115 21 Αθήνα

• Διαφημίσεις:
ΠΟΛΥΝΑ ΓΚΙΟΚΑ

• Γραμματεία-Λογιστήριο:
ΤΑΣΙΑ ΡΟΥΜΠΟΥ

• Σελιδοποίηση, Μοντάζ:
ΤΑΣΙΑ ΛΕΒΟΝ
ΜΑΡΙΑ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

• Φωτοστοιχειοθεσία —
Αναπαραγωγή φιλμς:
«ΠΟΛΥΤΥΠΟ»
Δημοχάρους 60
Τηλ. 72.49.300

• Εκτύπωση:
«ΤΥΠΟΕΚΔΟΤΙΚΗ» Α.Ε.
Λ. Ηρακλείου 145
Τηλ. 25.15.340

- Κάθε ενυπόγραφο άρθρο εκφράζει τις απόψεις του συγγραφέα του.
- Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Εσωτερικού
Εξάμ. 2.700 δρχ.
Ετήσια 5.400
Ετήσια Οργανισμών,
Γραπειών, κτλ.: 20.000 δρχ.
Φοιτητική ετήσια: 4.800

Εξωτερικού
Ευρώπη - Μεσογ. χώρες:
εξάμηνη: δολ. 27
ετήσια: δολ. 54
Η.Π.Α. - Καναδάς - Αν. Ασία -
Αυστραλία - Ωκεανία:
εξάμηνη: δολ. 30
ετήσια: δολ. 60

• Εμβάσματα, επιταγές:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δημοχάρους 60
115 21 ΑΘΗΝΑ

ΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: δρχ. 250
ΙΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: δρχ. 350

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

- Για τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας:
Περιοδικό «ΑΝΤΙ»
Δημοχάρους 60
τηλ.: 72.32.713 - 72.48.240
- Για τα βιβλιοπωλεία Β. Ελλάδας:
Κέντρο του βιβλίου.
Α. Πουλουκτσή και Σία Ε.Ε.
Λασσάνη 9,
Τηλ. (031) 285.857
54 622 Θεσσαλονίκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

**ΜΝΗΜΟΝΕΥΕΤΕ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ**

Ο συγγραφέας που συγκέρασε τη χριστιανική λιτότητα με έναν πρωτογενή παγανισμό, σήμερα είναι ιδιαίτερα επίκαιρος. Το έργο του, έκφραση αντίστασης της εθνικής μας ταυτότητας που καλείται να συγχωνευθεί σε μια εσπεράντο ευρωπαϊκή κοινωνία, συνεχίζει να είναι ευρύτερα αποδεκτό. Σε μια Ελλάδα που φαίνεται ότι καταρρέει, αλλά, δεκαετίες τώρα, αντιστέκεται και προχωράει θεωρούμε καιρίο να μνημονεύσουμε —κι εμείς, στο ANTI—
Αλέξανδρο
Παπαδιαμάντη.

Ένα κείμενο - έκκληση για συμπαράσταση στο χειμαζόμενο λαό του Ιράκ και την αναγνώριση της ιρακινής αντιπολίτευσης.

Ένας χρόνος με τη ΝΔ

16

Κριτική προσέγγιση του κυβερνητικού έργου, των αδιεξόδων και των απομιμήσεων.

ΔΙΚΗ ΚΟΣΚΩΤΑ

12

Η Ι. Μάνδρου συγκεφαλαιώνει τα διαδραματιζόμενα στην αίθουσα του ειδικού δικαστηρίου επιχειρώντας παράλληλα να προδιαγράψει το μεταπασχαλινό κλίμα στην πολύκροτη δίκη και ο Στ. Καφαντάρης αναφέρεται στα μάρχα Λούβαρη, στην ενοχή Παπανδρέου και στο χειρισμό του θέματος από τον Τύπο.

ΚΥΠΡΙΑΚΟ

20

Ο πρέσβυς Ευθ. Στοφορόπουλος συστηματοποιεί κρίσιμες πλευρές του κυπριακού προβλήματος με τη μορφή 14 ερωτημάτων.

Γράφουν ακόμη:

Ο Χ.Κ. για την επιχειρούμενη «ιδιωτικοποίηση» του ΑΠΕ (σελ. 15), ο Χρ. Κυριαζής για τις συγκρούσεις μηχανισμών και λογικών στο ΚΚΕ με επίκεντρο τον «Ριζοσπάστη» (σελ. 18), ο Γ. Φλώρος για τη συνέχεια της κρίσης στην Αλβανία (σελ. 22) και ο Τ. Γκουριώτης για τα οφέλη της Τουρκίας από την εξαίρεση της Μερσίνας (σελ. 24).

ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΑ

5

Στάθης
ΠΟΛΙΤΙΚΟ
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ
Πάσχα - Ανατιμήσεις -
ΠΑΣΟΚ - Αριστερά
ΑΝΤΗΝΩΡ

ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ 8
ΘΕΣΕΙΣ 9

Ένα κείμενο - δέσμευση (από το ANTI) για την ανάληψη πρωτοβουλιών που θα οδηγήσουν στην ακύρωση των μέτρων Μάνου για τον Ελαιώνα.

ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

11

ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ 57

Η Ακρόπολη είναι μια αρρώστια και όλοι είμαστε αρρώστοι... Ο Δημήτρης Φιλιππίδης γράφει για το Μουσείο της Ακρόπολης - ένα μουσείο που φαίνεται ότι δεν το θέλει κανείς...

ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ (;)

ΑΚΡΙΒΩΣ πριν ένα χρόνο, την Κυριακή των Βαίων, 8 Απριλίου 1990, ο πρόεδρος της ΝΔ διαβεβαίωνε ότι οι κάλπες έβγαλαν κυβέρνηση και ο τόπος θα μπει, επιτέλους, σε «κάποια τάξη». Σήμερα, είναι σίγουρο, ότι οι πολίτες αυτού του τόπου δεν περιμένουν τις απολογιστικές δέλτους που συνέταξαν για τον ενιαύσιο έργο τους οι υπουργοί προς τον κ. Μητσοτάκη, για να πληροφορηθούν ότι το έργο της κυβέρνησης αναζητείται αλλά και συμποσούται μόνον στο χάος και στην επιδείνωση των ήδη χειρίστως κειμένων που καθημερινά σωρεύουν οι κενοί φάκελλοι της κυβερνητικής πολιτικής.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ δίνει την εικόνα ενός χαλαρού συνδέσμου προσώπων που ενδιαφέρονται περίπου ιδιωτικώς για τα μείζονα προβλήματα της χώρας και που ασκούν διεκπεραιωτικές πράξεις διοίκησης, και αυτές παρά τη θέλησή τους. Πώς αλλιώς άραγε να εξηγηθεί το ότι ακόμα και σήμερα δεν είναι λίγοι οι υπουργοί και υφυπουργοί που είναι σχεδόν άγνωστοι, και το ότι, όσοι βρίσκονται στο επίκεντρο της δημοσιότητας —λόγω της κρίσης που προκαλούν με την πολιτική τους— είτε αντικαθίστανται είτε υποκαθίστανται; Και πώς αλλιώς άραγε να εξηγηθεί το ότι ο σημερινός Πρωθυπουργός θέτει σε λειτουργία τον γνωστό και επί εποχής ΠΑΣΟΚ μηχανισμό της «αναδόμησης» για να δώσει μια «ανάσα» ζωής στο χειμαζόμενο υπουργικό σχήμα, προσπαθώντας έτσι να ξεπεράσει, χωρίς πειστικότητα, αδιέξοδα που οφείλονται στον δικό του τρόπο πολιτικής και στις δικές του επιλογές;

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ όμως παραμένουν πεισματικά άλυτα: το πολυπόθητο δάνειο από την ΕΟΚ δεν μπορεί να επανορθώσει καταστάσεις τις οποίες, αντίθετα, βοηθά να αναπαραχθούν, αφού οι σημερινοί διαχειριστές του δεν μπορούν να υπερβούν τις πελατείες στις οποίες οφείλουν την εκλογική τους κατίσχυση. Η εξωτερική πολιτική δεν παύει να θυμίζει αυτόν που του έδειχναν το φεγγάρι και εκείνος κοίταζε το δάχτυλο που το έδειχνε· και αυτό μάλιστα συμβαίνει τώρα που η κατάσταση στα Βαλκάνια και την Μ. Ανατολή απαιτεί σχεδιασμένες πρωτοβουλίες και μακροπρόθεσμη στόχευση από την κυβέρνηση μιας χώρας που γεωπολιτικά κατέχει τη θέση της Ελλάδας. Η κατάσταση την οικονομία γίνεται σταθερά χειρότερη και, αντί για συγκεκριμένες προτάσεις θεσμικού και διαρθρωτικού χαρακτήρα, η κυβέρνηση της ΝΔ αποφασίζει να κάνει τη χώρα λαχειοφόρο αγορά, ή εφαρμόζει την κατά Πολύδωρα τακτική «hit and run» (περιπτώσεις μαθητών και ΕΑΣ).

ΑΠΕΝΑΝΤΙ σε αυτό το σεληνιακό τοπίο, που θυμίζει και σε πολλά άλλα την πολιτεία προηγούμενων κυβερνήσεων, παρά τα όσα αντίθετα διακηρύσσονται πως θα γίνονταν από την πρώτη ημέρα της ανάκλησης της κυβέρνησης από τη ΝΔ, η αντιπολίτευση εξακολουθεί να ασχολείται, όπως και η κυβέρνηση, «ιδιωτικώς» με τα προβλήματά της. Το ΠΑΣΟΚ πείθει καθημερινά ότι το μόνο που επιζητά είναι να διατηρήσει εγκλωβισμένο το εκλογικό του σώμα, σαν ένα είδος εφεδρείας, για να χρησιμοποιείται στις εκάστοτε αντεπιθέσεις που επιχειρεί ο αρχηγός του με αφετηρία και τέλος τη δίκη για το σκάνδαλο Κοσκωτά. Έτσι εξηγείται η καταστροφολογική αντιπολίτευση προς τη ΝΔ και η ασυγκράτητη εκλογολογία, τη στιγμή που τα αδιέξοδα των οπαδών του θα άξιζαν τουλάχιστον μια ανανεωμένη εκδοχή του «Συμβολαίου με το Λαό».

ΟΣΟ για την Αριστερά, η καλύτερη προοπτική της προς το παρόν είναι να ολοκληρώσει αυτό που άρχισε πέρσι το Μάρτιο, δηλαδή την επιστροφή της στο γνωστό στρατόπεδο των «δημοκρατικών δυνάμεων». Μόνον που τώρα αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο η συρρίκνωσή της να εκπορεύεται από μια βαθύτατη κρίση αξιοπιστίας και να μην είναι αντιστρεπτή.

ΚΑΤΑ τα λοιπά, η εβδομάδα των Παθών θα τελειώσει με βεβαιότητα τα μεσάνυχτα του Μ. Σαββάτου παραδίδοντας και πάλι το προβάδισμα στον πολιτικό Γολγοθά. Μέχρι τότε, Χριστός Ανέστη.

ΠΑΣΧΑ - ΑΝΑΤΙΜΗΣΕΙΣ ΠΑΣΟΚ - ΑΡΙΣΤΕΡΑ

ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ ή Μεγάλη Εβδομάδα... Και οι εφημερίδες —χωρίς να πρωτοτυπούν— κατέφυγαν στους γνωστούς «συμβολισμούς»: «*Η Μεγάλη Βδομάδα των ανατιμήσεων*» («*Ριζοσπάστης*»)... «*Μεγάλη Εβδομάδα τιμολογίων*» («*Καθημερινή*»), κλπ. Άλλες πάλι βιάστηκαν να φθάσουν ως την Ανάσταση: «*Μαύρο Πάσχα θα περάσουν οι εργαζόμενοι*» («*Αυριανή*»). Και άλλες (όπως λ.χ. το «*Έθνος*»), έσπευσαν να μας διαβεβαιώσουν ότι οι τσέπες μας θα είναι άδειες όχι μόνο το Πάσχα, αλλά και τον Αύγουστο...

ΠΟΛΥ ΠΕΡΑ, ωστόσο, από τους τίτλους των εφημερίδων, οι απλοί Έλληνες σημείωσαν ότι τα εισιτήρια του ΟΣΕ αυξήθηκαν κατά 15%, ότι το κατσίκι έφθασε τις 1.600 δραχμές και ότι, όπου να 'ναι —θέμα ημερών λένε οι αρμόδιοι— θα πάρουν την ανιούσα και τα τιμολόγια της ΔΕΗ, του ΟΤΕ και της ΕΥΔΑΠ... Και αυτά μεν σημείωσαν οι καταναλωτές... Οι άλλοι, οι κυβερνήτες μας, είχαν άλλων ειδών πονοκεφάλους. Ο κ. Ι. Παλαιοκρασσάς λ.χ. αγωνιά (κατά τον συνάδελφο Ν. Νικολάου) για το ακάλυπτο έλλειμμα του προϋπολογισμού, το οποίο μόνο για τους μήνες Μάρτιο - Απρίλιο υπολογίζεται σε 400 δισ. δραχμές... Από αγωνία όμως, διακατέχεται και ο αναπληρωτής υπουργός Εθνικής Οικονομίας κ. Ευθ. Χριστοδούλου, «*καθώς φθάνουν οι ημέρες που πρέπει να ενημερώσει την Κοινότητα για την πορεία του σταθεροποιητικού προγράμματος*».

ΑΛΛΑ ΥΠΑΡΧΕΙ «σταθεροποιητικό πρόγραμμα»; Βεβαίως και υπάρχει! —ομνύουν άπαντες οι κυβερνητικοί. Μόνο που οι διοικητές των επιχειρήσεων περισσότερο ακούν —όπως λέγεται— τους «ημετέρους» της οδού Ρηγίλλης, παρά τους οικονομικούς υπουργούς οι οποίοι, πολλές φορές, «*συμπεριφέρονται σα να μην είναι δικοί μας άνθρωποι*»! Πλην, τα προβλήματα δεν σταματούν εδώ. Υπάρχει —φευ!— η συνεχιζόμενη άνοδος της τιμής του δολαρίου... Υπάρχουν οι προειδοποιήσεις των κοινοτικών αξιωματούχων (πηγή: «*Το Βήμα της Κυριακής*») ότι «*μπορεί να μη δο-*

λάδα να μείνει έξω από την οικονομική και νομισματική ένωση της ΕΟΚ. Και υπάρχουν —πάνω από όλα— οι αυτοσχεδίασμοί, οι παλινωδίες και ο «*αυθάδης κομματισμός*» μιας κυβέρνησης, η οποία, όταν δεν ταλαιπωρεί χιλιάδες Αθηναίους, επί 46 ημέρες, για έναν «*συμβιβασμό στους δρόμους*» (περίπτωση ΕΑΣ), καταργεί θεσμικές κατακτήσεις, αφήνει ασύδοτη την αγορά, ιδιοποιεί την εξουσία και δρα όπως δρούσε ο άλλοτε επιφανής αντιπρόεδρος, Μένιος Κουτσόγιωργας: Η κυβέρνηση εφαρμόζει το πρόγραμμά της. Συνεπώς (σεις οι άλλοι) «*δεν δικαιούσθε (διά) να ομιλείτε*».

ΑΛΛΑ ΓΙΑΤΙ «δρούσε» ο Μ. Κουτσόγιωργας, αφού εξακολουθεί να «δρα», όχι πλέον ως κατηγορούμενος, αλλά περίπου ως «*εισαγγελεύς*», με την ανοχή, ατυχώς, του προέδρου του ειδικού δικαστηρίου κ. Β. Κόκκινου. Η επιθετικότητά του κατά του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας κ. Δ. Χαλικιά, οι «*επιπλήξεις*» του, η προσπάθειά του ν' αποδείξει ότι «*ο Χαλικιάς ολιγώρησε*» («*γιατί περιμένατε να καταφθά-*

σει το έγγραφο της "Μέριλ Λίντς", για να εισηγηθείτε τον διορισμό επιτρόπου στην Τράπεζα Κρήτης;»...), έχουν καταπλήξει ακόμα και οπαδούς του ΠΑΣΟΚ: «*Παλληκάρι ο Μένιος, μόνο που δεν την γλυτώνει*». Και «*δεν την γλυτώνει*», γιατί «*τα γνώριζαν όλα στο ΠΑΣΟΚ*» όπως απέδειξε ο κ. Χαλικιάς. Εκτός πια αν, προς το τέλος της δίχης, ο άλλοτε πανίσχυρος αντιπρόεδρος αποφασίσει να «*εξειδικεύσει*» τις (τότε) κυβερνητικές ευθύνες. Εκτός αν εγκαταλείψει την ως τώρα γραμμή άμυνάς του («*οι αποφάσεις παίρνονταν συλλογικά*», «*εγώ ήμουν ένας απλός συντονιστής*», κλπ.) και αποκαλύψει πρόσωπα και πράγματα. Κατά τα άλλα τα «*καινούρια τζάκια*», ο «*κουτσονόμος*», η «*ροή*» των καταθέσεων των ΔΕΚΟ στην Τράπεζα Κρήτης, τα πάρε-δώσε «*κάποιων*» εκλεκτών του ΠΑΣΟΚ με τον Κοσκωτά, εξακολουθούν να ρίχνουν βαρεία τη σκιά τους...

ΠΑΣΟΚ: «Εδώ και τώρα εκλογές»...

ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ του ΠΑΣΟΚ, συνεχίστηκε.

και μέσα στο δεκαπενθήμερο που επισκοπούμε, το «εδώ και τώρα εκλογές»! Οι άνθρωποι —και, ειδικότερα, ο πρόεδρός τους, ο κ. Α. Παπανδρέου— ζουν στο υπερπέραν. Πιστεύουν ότι ο κόσμος τους «νοστάλησε»... (Πού είσαι «συνακροατή» μου Τόμπρα; Πού είσαι «πολυφωνικέ» μου Μαρούδα; Πού είσαι «χουβαρντά» μου Τσοβόλα, να τα δώσεις και πάλι «όλα»;...). Ο ΣΥΝ —με εξαίρεση τον κ. Μίμη Ανδρουλάκη— δεν συμφωνεί, όμως. Και όχι μόνο δεν συμφωνεί, αλλά και επιστημαίνει ότι «η εκλογολογία αυτή αποπροσανατολίζει τον λαό από τα μεγάλα και κρίσιμα προβλήματα της χώρας». Αλλά υπάρχουν και βουλευτές του ΠΑΣΟΚ που αισθάνθηκαν την ανάγκη να διευκρινίσουν ότι το «'εδώ και τώρα εκλογές' δεν πρέπει να το παίρνουμε τοις μετρητοίς (στην κυριολεξία είπε ο Χ. Καστανίδης) διότι απλώς θέλει να υπογραμμίσει τα αδιέξοδα στα οποία οδήγησε τη χώρα η Νέα Δημοκρατία».

ΚΑΙ ΕΝΩ ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ ζητεί εκλογές, ο πρωθυπουργός κ. Μητσοτάκης, που περνά τις πασχαλινές διακοπές του στα Χανιά, αναλογίζεται τα «συν» και «πλύν» ενός ανασχηματισμού, που ολοένα αναβάλλεται, ολοένα ανασταθμίζεται... Ποιον κρατάς, ποιον αποβάλλεις, ποιον αναβαθμίζεις; Και πώς κρατείς κάποιες λεπτές ισορροπίες, όταν ο «μαγικός αριθμός» είναι μόλις 152;

ΣΥΝ: Ένα πλαίσιο αρχών

ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ της Αριστεράς πάλι, το μόνο σημαντικό και ευάρεστο, στο διάστημα αυτό, ήταν το «πλαίσιο αρχών συγκρότησης και λειτουργίας του Συνασπισμού», που παρουσίασε, την περασμένη Τρίτη, η Μαρία Δαμανάκη (ως σχέδιο της Εκτελεστικής Επιτροπής) και που επεξεργάστηκαν, εδώ και εννέα μήνες, οι Γ. Νοταράς, Γ. Μαρούκης και Μ. Τρανταλλίδης. Το γιατί χρειάστηκαν εννέα ολόκληρα μήνες για να υιοθετηθεί από την Ε.Ε. του ΣΥΝ το πλαίσιο αυτό, είναι μια μεγάλη ιστορία, όχι άσχετη με αυτούς που πιστεύουν, ακόμα, στη δογματική «καθαρότητα» του ΚΚΕ... Το ενθαρρυντικό, πάντως, είναι αυτό καθεαυτό το περιεχόμενο του «σχεδίου»: Η ανάγκη «μιας νέας ποιότητας στη δημοκρατική συλλογική λειτουργία και αποτελεσματικότητα του ΣΥΝ»... Η ανάγκη «μετασχηματισμού του ΣΥΝ σε ουσιαστικό κέντρο παραγωγής πολιτικής και προώθησης μαζικών πρωτοβουλιών»... Η ανάγκη ν' αποκτήσει ο ΣΥΝ τα χαρακτηριστικά «ε-

νός αυτοτελούς πολιτικού οργανισμού». Και ακόμα: Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μελών του ΣΥΝ, ακριβέστερα «η δυνατότητα συμβολής, επηρεασμού και καθορισμού, τελικά, της γενικής πολιτικής του». Η τελική διαμόρφωση του «πλαίσιου αρχών» θα γίνει στην Α' Πανελλαδική Συνέλευση εκλεγμένων αντιπροσώπων του ΣΥΝ, τον Ιούνιο του '91. Στόχος: Η αναζωογόνηση του ΣΥΝ, ο προγραμματικός εκσυγχρονισμός του, η αποτελεσματική παρεμβολή του στις πολιτικές εξελίξεις. Μέχρι τότε, ο θεός είναι μεγάλος!

ΤΑ ΕΝΘΑΡΡΥΝΤΙΚΑ στον ΣΥΝ δεν ανέστειλαν τα αρνητικά στην Κ.Ε. του ΚΚΕ, η οποία αποφάσισε (ανάμεσα σε άλλα) να «απαλλάξει των καθηκόντων του τον διευθυντή του "Ριζοσπάστη" Θανάση Καρτερό». Είπαμε, βέβαια —το ανέφερε η Αλέκα Παπαρήγα στη συνεδρίαση της Κ.Ε.— ότι «δεν είμαστε στη δικτατορία για λύσεις εκτός χώρου». Όμως, όμως... Η Αλέκα Παπαρήγα διαπίστωσε ότι ορισμένοι σύντροφοι, κεντρικά στελέχη στο «Ρ» είχαν «μια αντίληψη ιδιοκτησίας». Και σαν να μην έφτανε αυτό, είχαν και «μια αντίληψη αυτονομίας». Και αισθάνονταν «αυτάρχεις» —δηλαδή ότι μπορούσαν να ζουν και να εργάζονται χωρίς την καθοδήγηση του Πολιτικού Γραφείου ή του(ή της) εκάστοτε γενικού γραμματέα του κόμματος.

ΕΤΣΙ, όμως, θα φθάσουμε, αναπόδραστα, στο «κακό προηγούμενο» της ΟΥΝΙ-

ΤΑ, η οποία ενώ ξεκίνησε ως «όργανο της Κ.Ε. του Ιταλικού ΚΚ», έγινε, με τον καιρό, «εφημερίδα του ΙΚΚ» και σήμερα (άκουσον! άκουσον!) «εφημερίδα που ίδρυσε ο Αντόνιο Γκράμσι». Βέβαια, ο κόσμος άλλαξε... Βέβαια, ακόμα και το «Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας» αλλάζει τίτλο. Άλλο, όμως, η Αλβανία ή η Ιταλία και άλλο η Ελλάδα! Συνεπώς, για να μην αισθάνεται κανείς ότι είναι «αυτάρχεις» μέσα στο κόμμα, θα πρέπει να «απαλλάξουμε των καθηκόντων του» τον Θ. Καρτερό και να «δοθεί η λύση μέσα από τους δημοσιογράφους του "Ρ"»... Μόνο που με την όλη επιλογή της Α. Παπαρήγα (και των μελών της Κ.Ε. που συμφώνησαν μαζί της), δεν συμφωνούν οι ίδιοι οι δημοσιογράφοι του «Ρ». Οι οποίοι αντιδρούν (άλλοι παραιτήθηκαν ήδη) και καταγγέλλουν τη μειοδότηση ως πράξη που οδηγεί στον «αργό θάνατο της εφημερίδας μας»...

ΚΑΤΑ ΤΑ ΑΛΛΑ, το πολιτικό δεκαπενθήμερο θα πρέπει να καλύψει και το Κυπριακό, το οποίο, τη φορά αυτή, πράγματι «κινείται». Και εμείς μεν δηλώνουμε πως συζητούμε μόνο «αποδεκτές λύσεις». Αλλά ο κ. Κουεγιάρ σπεύδει, από τώρα, να απονεμίει εύσημα στην καλή Τουρκία, ενώ ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Τζ. Μπέηκερ ετοιμάζεται να συναντηθεί με τον Ντενκτάς! Ποιος θα προστατεύσει την Κύπρο με δύναμη και αντοχή;

ΑΝΤΗΝΩΡ

Αλέξανδρος
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΤΑ ΡΟΔΙΝ' ΑΚΡΟΓΙΑΛΙΑ
και άλλα διηγήματα

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΛΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΞΑΝΤΑΣ

**Κυκλοφορεί από τις
Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ**

Όπου ο χασάπης ξαναγίνεται φίλος γκαρδιακός...

Η διεθνής κοινή γνώμη παρακολουθούσε τις εκκλήσεις του προέδρου Μπους που καλούσε τους Ιρακινούς να ξεσηκωθούν κατά του δυνάστη τους. Ακολούθησε λίγων ημερών σιωπή την οποία διαδέχτηκε ο διάλογος Μπους-Σβάρτσκοφ που αποκάλυψε ότι οι εντολές του αμερικανού προέδρου ήταν να μείνει ανέπαφη η στρατιωτική ισχύς του Σαντάμ. Αμέσως μετά μάθαμε ότι με άδεια των Αμερικανών, ιρακινά αεροπλάνα και ελικόπτερα σπρώχθηκαν και χτύπησαν με ναπάλμ σε βορρά και νότο τους ξεσηκωμένους Ιρακινούς. Νέα πληροφορία: το αμερικανικό στρατηγείο την ίδια στιγμή δεν επέτρεψε στους Κούρδους του βορρά να χρησιμοποιήσουν δυο ελικόπτερα που είχαν πάρει από τον στρατό του Σαντάμ. Οι Τούρκοι, σύμφωνα και με πληροφορίες της Μιλιέτ, μπήκαν στο έδαφος του Ιράκ και χτύπησαν θέσεις των Κούρδων. Στο όνομα της ενότητας του Ιράκ, οι «μεγάλοι» προστάτευσαν τον Σαντάμ, τον οποίο μέχρι εχθές αποκαλούσαν χασάπη της Βαγδάτης.

Και τα περίφημα ιδανικά του ΟΗΕ τα οποία επικαλούνταν όλοι; Μήπως λοιπόν ο πόλεμος στον Κόλπο έγινε για να τσακιστεί στρατιωτικά το Ιράκ και να στραπατσarıστεί απλώς το κύρος του δυνάστη τον οποίο προστατεύουν ως κόρην οφθαλμού; Μήπως το πρόβλημα δεν ήταν ο «χασάπης» αλλά ο δυναστευόμενος λαός του Ιράκ και πρώτα απ' όλα οι κατ' επανάληψιν διωχθέντες Κούρδοι;

Η ενότητα καμιάς χώρας, ούτε και του Ιράκ, την οποία επικαλούνται οι κραταίοι σύμμαχοι, δεν μπορεί να εξασφαλιστεί με την καταπίεση. Μια άλλη ενότητα όμως σφυρηλατήθηκε αυτόν τον καιρό στο Ιράκ: η ενότητα του ιρακινού λαού εναντίον του Σαντάμ. Αλλά αυτή φαίνεται ότι όλοι την φοβούνται.

Έκκληση συμπάραστασης στον δεινά χειμαζόμενο λαό του Ιράκ αποτελεί το κείμενο που δημοσιεύτηκε ήδη στον αθηναϊκό τύπο και αναδημοσιεύεται εδώ. Νέες υπογραφές συγκεντρώνονται στο μεταξύ και συστήνεται επιτροπή για την συγκεκριμενοποίηση αυτής της συμπάραστασης. Παρακαλούμε τους φίλους αναγνώστες να συνδράμουν στο μέτρο των δυνατοτήτων τους απευθυνόμενοι στη γραμματεία του περιοδικού, κατά τις πρωινές ώρες.

ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟ ΛΑΟ ΤΟΥ ΙΡΑΚ

Με αγωνία παρακολουθούμε το δράμα του λαού του Ιράκ. Ο ιρακινός λαός εδώ και δεκαετίες υποφέρει από την καταπίεση και την στέρηση των πολιτικών ελευθεριών του. Τα κόμματα έχουν τεθεί υπό απαγόρευση, χιλιάδες αντιφρονούντων έχουν βασανιστεί και εξοντωθεί, η ελευθεροτυπία είναι άγνωστη. Η εξέγερση των Ιρακινών που συσπειρώθηκαν γύρω από τα κόμματα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης αποτελεί τη φυσική συνέπεια του πολέμου στον Κόλπο. Στον πόλεμο αυτόν ήταν δεκάδες χιλιάδες οι νεκροί αλλά η συνέχισή του με την μορφή της εμφύλιας σύρραξης είναι βέβαιο ότι θα προκαλέσει ακόμη περισσότερα ανθρώπινα θύματα και θα επεκτείνει την τραγική οικολογική καταστροφή της περιοχής.

Πολίτες μιας χώρας με πρόσφατες τις μνήμες από την δοκιμασία μιας δικτατορίας που έφερε οδύνη και καταστροφές στον τόπο και τον λαό μας, η σκέψη μας τις ώρες αυτές είναι στραμμένη στον δεινοπαθόντα ιρακινό λαό που όχι μόνο υπέφερε από τον πόλεμο, όχι μόνο υφίσταται τα νέα δεινά του εμφύλιου αλλά κινδυνεύει από την διαιώνιση της τυραννίας του δικτατορικού καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν.

Σ' αυτή τη δύσκολη για το λαό του Ιράκ ώρα, καλούμε τα πολιτικά κόμματα να στρατευθούν και την ελληνική κυβέρνηση να δραστηριοποιηθεί στην κατεύθυνση συμπάραστασης του αγωνιζόμενου ιρακινού λαού.

Ζητούμε την άμεση προσέγγιση και την αναγνώριση της ιρακινής αντιπολίτευσης που καλύπτει το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων του Ιράκ.

Καλούμε σε ενεργοποίηση τους κοινωνικούς φορείς για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στον χειμαζόμενο ιρακινό λαό. Η δημοκρατική ολοκλήρωση και η ευημερία του Ιράκ αποτελεί ενισχυτικό παράγοντα για την ειρήνη στην περιοχή.

Αθήνα 28/3/91

Θόδωρος Αγγελόπουλος, σκηνοθέτης, Αλέκος Αλαβάνος, ευρωβουλευτής, Αναστασία Ανδρεάκη, βουλευτής Οικολόγων Εναλλακτικών, Παρασκευάς Αυγερινός, ευρωβουλευτής, Παντελής Βούλγαρης, σκηνοθέτης, Νίκη Γουλανδρή, Γυναίκα της Ευρώπης, Σπύρος Δοξιάδης, πρόεδρος Ιδρύματος Ερευνών για το Παιδί, Γεώργιος Κοντογιώργης, καθηγητής, τ, πρότανης Παντείου Πανεπιστημίου, Παναγιώτης Λαμπριάς, ευρωβουλευτής, Μιχάλης Παπαγιαννάκης, ευρωβουλευτής, Χάρης Παπαμάργαρης, πρόεδρος ΕΕΔΔΑ (Ελληνική Επιτροπή Διεθνούς Δημοκρατικής Αλληλεγγύης), Χρήστος Παπουτσάκης, εκδότης, Φίλιππος Πιέρρος, ευρωβουλευτής, Μάριος Πλωρίτης, συγγραφέας, Γεώργιος Σαριδάκης, ευρωβουλευτής.

Ανευθυνότητα παντού

Συμμετέχουμε στο βαρύτατο πένθος των οικογενειών των μαθητριών που τόσο άδικα έχασαν τη ζωή τους στο τραγικό ατύχημα στη νέα γέφυρα του Αχελώου, την περασμένη βδομάδα. Ευχόμαστε η πραγματογνωμοσύνη να μπορέσει να εξακριβώσει τα πραγματικά αίτια του ατυχήματος —βλάβη ή ανθρώπινο σφάλμα— ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή νέων ατυχημάτων.

Δεν μπορούμε όμως να μην επισημάνουμε τις αντιδράσεις όλων —Τύπου και κοινής γνώ-

μης— γύρω από τα πιθανά αίτια, ένα ακόμα δείγμα της δυσπιστίας όλων έναντι όλων και της πλήρους αναξιοπιστίας των θεσμών, έστω κι αν αυτοί λέγονται ΚΤΕΟ. Έγινε σωστός έλεγχος στο πούλμαν ή όχι; Είναι δυνατόν άπυνος και κουρασμένος οδηγός να αναλαμβάνει τέτοια σοβαρή ευθύνη με τόσους επιβάτες; Οι «υποψίες» πλατώνονται, γιατί σ' αυτή τη χώρα όλα είναι πιθανά και η ανευθυνότητα επιστεγάζει τα πάντα.

Κ.Β.

Ομόφωνα ρουσφέτια

Όταν πρόκειται για το ρουσφέτι οι πάντες είναι ομόφωνα

με πρώτους και καλύτερους τους βουλευτές μας. Συμφώνησαν ομόφωνα την περασμένη βδομάδα —σε σχετική τροπολογία που ψήφισαν στο «αξιοκρατικό» νομοσχέδιο για τη Δημόσια Διοίκηση— να μονιμοποιούν μετά από διετία και μέχρι ηλικίας 50 ετών τους συνεργάτες που δουλεύουν στα Γραφεία τους, ακόμα και τους συγγενείς τους εξ αίματος ή αγχιστείας μέχρι δεύτερου βαθμού.

Η μόνη που διεφώνησε, για την ιστορία του πράγματος, ήταν η οικολόγος κ. Ανδρεαδάκη, που έτσι κι αλλιώς δεν την έπιανε η τροπολογία, εφόσον αφορούσε μόνο τους βουλευτές των αναγνωρισμένων κομμάτων στη Βουλή.

Μιλάμε, βέβαια, για μερικές εκατοντάδες ατόμων, τα οποία απλώς και μόνον επειδή προσλαμβάνονται στα γραφεία των βουλευτών παίρνουν το διαβατήριο της μονιμοποίησης και της κατάληψης οργανικών θέσεων. Πρόκειται για μια κατάφωρη παραβίαση των συνταγματικών διατάξεων περί ισότητας των πολιτών και προνομιακής μεταχείρισης. Θα μου πείτε: είναι η μόνη; Όχι βέβαια. Αλλά αυτό δεν ανατρέπει το γεγονός της ομόφωνης αυτής ρουσφετολογικής ρύθμισης. Από αξιοκρατία πάμε καλά. Για την ακρίβεια: Χορτάσαμε.

Κ.Β.

Υ.Γ. Εκ των υστέρων ο μόνος εκπρόσωπος του ΣΥΝ ο κ. Μίμης Ανδρουλάκης δήλωσε ότι «δεν κατάλαβε περί τίνος εκρόκειτο». Εμείς υποπτευόμαστε βάσιμα περί της νοημοσύνης του...

Σιωπές...

Η ΕΟΚ με επιστολή της ζητά εξηγήσεις από την κυβέρνηση για τις σκανδαλώδεις συμβάσεις του ΟΤΕ με τις εταιρείες «INTRA-KOM» και «ZHMENΣ». Η κυβέρνηση θεωρεί ως φαίνεται την υπόθεση «ρουτίνα» δια τα «καθ' υμάς» και ούτε καν μπαίνει στον κόπο να δώσει εξηγήσεις γιατί και πώς η υπόθεση έ-

Θ Ε Σ Ε Ι Σ

Για την «Άνοιξη του Ελαιώνα»

Η ιστορία της ανάπλασης του Ελαιώνα είναι γνωστή. Ύστερα από προσπάθειες κατοίκων της περιοχής, δημάρχων, μικρών κινήσεων και οικολογικών οργανώσεων και τη συμβολή του ANTI, η υπόθεση της ανάπλασης, αφού «κλωθογυρίστηκε» επί χρόνια από τους «μελετητικούς» προκρούστες του κράτους και πέρασε από τους «πολεοδομικούς» φακούς του ΥΠΕΧΩΔΕ, βρίσκεται στο στάδιο της παρέμβασης.

Ο κ. Μάνος εντάσσει την περιοχή στο σχέδιο πόλεως και προτείνει τη δημιουργία βιομηχανικού πάρκου με ολίγη δόση πρασίνου. Το ΥΠΕΧΩΔΕ προχωρεί στη μεγάλη συναλλαγή με όσους χάνουν σπέκουλα πάνω στη γη «αναβαθμίζοντας» δήθεν την περιοχή του Ελαιώνα. Στο όνομα της ανάπλασης επιχειρείται η νομιμοποίηση της «σικ» αυθαιρεσίας, της «σικ» βιομηχανίας και των «σικ» οικοπέδων. Πρόκειται για την πιο μεγάλη επιχείρηση απάτης και εκμαυλισμού που στήνεται την τελευταία δεκαετία μαζί με το υπό εφαρμογή σχέδιο των κτηματικών ομολόγων.

Αν ο Ελαιώνας έχει έναν ρόλο σε αυτή την πόλη είναι αυτός του καταλύτη, για το μολυσμένο περιβάλλον της Αθήνας. Μόνο αν λειτουργήσει η ανάπλαση προς την κατεύθυνση της οργάνωσης ενός μητροπολιτικού πάρκου μπορεί να συμβάλει στην αναβάθμιση των γύρω περιοχών και γενικότερα της Αθήνας. Διαφορετικά η σημερινή πόλη θα τον «καταπιεί». Μόνη λύση είναι η απομάκρυνση όλων των βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων και η δημιουργία ζώνης πρασίνου. Έτσι απομακρύνεται ο κίνδυνος οικοπεδοποίησης και όλος ο εσμός συμφερόντων που περιμένουν να ανοίξουν «τρύπες» για να εισβάλουν στην περιοχή. Και όμως το «σχέδιο Μάνου» άρχισε να λειτουργεί. Υποβλήθηκαν κιόλας οι πρώτες αιτήσεις για επεκτάσεις των υπαρχουσών βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Αποτέλεσμα; Και άλλος περιορισμός των ελεύθερων χώρων.

★ ★ ★

Οι δήμαρχοι της περιοχής, οι κάτοικοι, φορείς και οικολογικές οργανώσεις, σε σειρά εκδηλώσεων που οργάνωσε το ANTI, υπερασπίστηκαν την ανάγκη να γίνει ο Ελαιώνας ανάσα ζωής για την Αθήνα. Αυτή την προοπτική το ΥΠΕΧΩΔΕ την απέρριψε.

Τελευταία όμως εμφανίζονται και άλλες απόψεις προτείνοντας μια «τρίτη λύση» η οποία στην ουσία είναι η άλλη όψη του «σχεδίου Μάνου». (Χαρακτηριστικό δείγμα το σχετικό άρθρο του Σπ. Τσαγκαράτου, αρχιτέκτονα - πολεοδόμου και επιστημονικού συμβούλου του Δημάρχου Πειραιά, «Έθνος» 29/3/91).

Η άποψη αυτή —σφύζουσα όπως το σχέδιο του ΥΠΕΧΩΔΕ «ρεαλισμού»— υμνεί τα «πλε-

ονεκτήματα» της πρότασης Μάνου (οργανωμένη βιομηχανική ζώνη, οικιστικοί θύλακες, κοινόχρηστοι χώροι πρασίνου), και προτείνει διορθωτικές παρεμβάσεις που να δίνουν «διέξοδο στην εκφρασμένη οικολογική ευαισθησία και υπευθυνότητα των δημάρχων». Αυτές οι «διορθώσεις» δεν ανατρέπουν ούτε «κεραία» από την πρόταση του ΥΠΕΧΩΔΕ Αντίθετα διατηρούν στο ακέραιο τον πυρήνα της λογικής που θέλει τον Ελαιώνα οργανωμένο Βιομηχανικό πάρκο. Και θέτει το δίλημμα: διαλέξτε μεταξύ μιας «μαύρης» και μιας «φαιάς» λύσης.

Πρόκειται για εξίσου επικίνδυνη αντίληψη για τον Ελαιώνα με αυτή του κ. Μάνου, αλλά πλέον υπονομευτική. «Χαϊδεύει» ταυτόχρονα τον εκσυγχρονιστικό «ρεαλισμό» και τον οικολογικό «ορθολογισμό». Ερωτευμένη δήθεν με το «λογικό πράσινο» προετοιμάζει την οικοπεδοποίηση και την «καλή» βιομηχανία στο όνομα της απασχόλησης. Και επισείει τον κίνδυνο μιας «χαμένης ευκαιρίας» αν τώρα δεν αντιμετωπιστεί «ρεαλιστικά» και «λογικά» η ανάπλαση του Ελαιώνα, υπονοώντας ότι η εμμονή στην «ουτοπική» λύση θα μπλοκάρει και αυτό το σχέδιο του Μάνου το οποίο βελτιωμένο (!) μπορεί να λειτουργήσει θετικά για το Λεκανοπέδιο. Ή δεν κατάλαβαν μερικοί, ή χαμώνονται πως δεν κατάλαβαν.

Την προταση που στηρίζουν δήμαρχοι, φορείς και οι κάτοικοι της περιοχής οφείλουμε να την στηρίξουμε πριν κλείσει οριστικά η υπόθεση της ανάπλασης του Ελαιώνα. Το ANTI θα εγκαινιάσει την καμπάνια για την «άνοιξη του Ελαιώνα». Η καμπάνια αυτή μπορεί να αποτελέσει μια νέα αφετηρία για πρωτοβουλίες όχι μόνο ενημέρωσης αλλά και παρεμβάσεων.

Είναι η τελευταία ευκαιρία γι' αυτή την πόλη να αποκτήσει έναν πνεύμονα πρασίνου. Τα συμφέροντα που επιδιώκουν να τον «πνίξουν» και να τον περιορίσουν είναι πολλά, αλλά ανατρέψιμα. Και απ' ό,τι φαίνεται έχουν συμπέσει με το κράτος μια «ιερή συμμαχία». Πρέπει όμως εμείς να δείξουμε ότι υπάρχει και άλλη αντίληψη για την οργάνωση και το μέλλον της πόλης: εκείνη που σέβεται τη ζωή και τον άνθρωπο.

Ενισχυτική προς αυτή την κατεύθυνση είναι και η πρωτοβουλία του Συνασπισμού να φέρει το θέμα του Ελαιώνα στη Βουλή με την ερώτηση που υπέβαλε η Μ. Δαμανάκη προς τον πρωθυπουργό. Απομένει να δούμε πότε θα συζητηθεί και ποιες θα είναι οι τελικές θέσεις της κυβέρνησης.

Η καμπάνια για την «άνοιξη του Ελαιώνα» θα εγκαινιαστεί την Πρωτομαγιά μαζί με τους κατοίκους των γειτονιών του Ελαιώνα, τις οικολογικές ομάδες και τους δήμους που δεν συντονίζονται με τις αντιλήψεις του ΥΠΕΧΩΔΕ.

φθασε εκεί. Και φυσικά σιωπά για το περιεχόμενο και την ουσία των συμβάσεων. Απλώς δηλώνει ότι θα δώσει εξηγήσεις στην ΕΟΚ...

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης ενώ κάνουν ερωτήσεις και επερωτήσεις επί παντός πεδίου και κυρίως ρουσφετολογικού, στη Βουλή, ούτε διάβασαν, ούτε έμαθαν, ούτε άκουσαν. Και σιωπούν και αυτά.

Πρώτη φορά τέτοια συναινεση σιωπής που γίνεται «τάφος»... Τέτοιο «θησαυρό» άραγε κρύβουν αυτές οι συμβάσεις; **Τ**

Δολαρίου ανάβαση

Το τι προκαλεί την ανατίμηση του αμερικανικού δολαρίου και ποιοι παράγοντες θα επηρεάσουν τις μελλοντικές μεταπτώσεις του είναι δύσκολο να εντοπισθεί.

Αυτό που ενδιαφέρει φυσικά τη χώρα μας είναι οι επιπτώσεις της ανατίμησης —ένα άλλο δείγμα του πόσο εύθραστα και ασταθή είναι τα θεμέλια της ελληνικής οικονομίας και πόσο τα νομισματικά αυτά «φταρνίσματα» μπορούν να μετατραπούν πάραυτα σε γρίππη βαρείας μορφής για μας.

Είναι φανερό ότι η ανατίμηση του δολαρίου θα επηρεάσει και την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους και το εμπορικό ισοζύγιο (λόγω της αυξημένης συναλλαγματικής εκροής για

προμήθειες πετρελαίου) αλλά και τα τεράστια ελλείμματα του Δημοσίου. Προκύπτει λοιπόν άλλος ένας κίνδυνος για το πρόγραμμα «σταθεροποίησης» της οικονομίας το οποίο κυριολεκτικά κρέμεται σε μια κλωστή και κινδυνεύει να ανατραπεί από εξωτερικούς παράγοντες τους οποίους φυσικά η Ελλάδα ουδώς μπορεί να επηρεάσει. Τα σπασμένα θα τα πληρώσουν και πάλι οι φορολογούμενοι, δηλαδή όσοι πληρώνουν φόρους, για να «καλυφθούν» (τρόπος του λέγειν) τα ελλείμματα του δημοσίου. **Κ.Β.**

Η μέρα των τρελλών

Πολύ «πесμένα» φέτος τα πρωταπριλιάτικα αστεία. Ούτε αγάλατα έκαναν φτερά από το κέντρο της Αθήνας, ούτε το Σισμίκ προσάραξε στον Πειραιά, ούτε και μας επισκέφθηκαν τίποτα εξωγήινοι... Κι εκεί που νομίζαμε ότι το χιούμορ δίνει λύσεις και στα πιο «ζόρικα» προβλήματα, βλέπουμε πως κι αυτό χάνει πια το νόημά του. Εμ βέβαια. Όταν οι καθημερινές ειδήσεις φαντάζουν πλέον μόνιμα σαν πρωταπριλιάτικα αστεία, μένει μόνο να διαπιστώσουμε πως ...κάθε πέρσι και καλύτερα. Άντε, και του χρόνου!

Οικοπέδων συνέχεια...

Επανήλθε η «Εποχή» στο θέμα των δασών. Μεγάλες δασικές εκτάσεις, όσες έχουν απομείνει στην Αττική, βγαίνουν, καταγγέλει η εφημερίδα, στο σφυρί. Εκτός από τη Ν. Μάκρη και τον Πόρο εξετάζεται να διατεθούν με τη μορφή κτηματικών ομολόγων μεγάλες δασικές εκτάσεις σε Βουλιαγμένη, Ανάβυσσο, Σταμάτα, Πόρτο Γερμενό, Μάντρα, Τατόι και αλλού, ενώ ένα πλήθος οικοδομικών συνεταιρισμών διεκδικεί δάση και δασικές εκτάσεις, αν και εκκρεμούν προσφυγές ενώπιον της Δικαιοσύνης.

Η κυβέρνηση, σημειώνει η εφημερίδα, προκειμένου να επιβάλει την πολιτική της για τα κτηματικά ομόλογα και το υπό μελέτη «λαχείο δάσους» επιχειρεί να προσεταιρισθεί παραχωρώντας τους δασικές περιοχές που έχουν καταπατήσει ή σχεδιάζουν να καταπατήσουν οικοδομικούς συνεταιρισμούς ορισμένων συντεχνιών και ομάδων εξουσίας όπως δικηγόροι, γιατροί, απόστρατοι, δικαστικοί, βουλευτές, δημοσιογράφοι, δασικοί υπάλληλοι κ.ά.

Αν κρίνουμε από την απήχηση που είχε σχετική ερώτηση

Η Πυρκάλη να γίνει πάρκο

Είναι κι αυτό μέσα στις «νέες ιδέες»! Θέλουν να κάνουν τσιμέντο την περιοχή όπου βρίσκεται η ΠΥΡΚΑΛ στον Υμηττό. Η Οικολογική Ομάδα αλλά και οι δήμαρχοι Υμηττού και Δάφνης καταγγέλουν ότι η κυβέρνηση σχεδιάζει, αφού κλείσει την ΠΥΡΚΑΛ, να πουλήσει τα 178 στρέμματα αφού πρώτα τα τεμαχίσει σε οικόπεδα!

Αν υιοθετηθεί μια τέτοια επιλογή θα είναι καταστροφή για την περιοχή. Θα προστεθεί ένας ακόμη όγκος τσιμέντου στην Αθήνα. Και θα χαθεί μια ακόμη ευκαιρία να φτιαχτεί ένας δεύτερος Εθνικός Κήπος. Δικαιολογημένα οι Οικολόγοι και οι δήμαρχοι Δάφνης και Υμηττού διαμαρτύρονται και ζητούν ο χώρος των 178 στρεμμάτων —σε οποιαδήποτε περίπτωση, ανεξάρτητα από την τύχη της ΠΥΡΚΑΛ— να μείνει ακάλυπτος και να γίνει ένας πνεύμονας πρασίνου για την περιοχή.

Μπορεί να γίνει ένα «πάρκο σαν τον Εθνικό Κήπο που θα ευεργετεί εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες» τονίζει σε ανακοίνωσή της η Οικολογική Εναλλακτική Ομάδα Υμηττού. Θα τους ακούσουν ή θα κάνουν και αυτή την περιοχή κτηματικά ομόλογα;

Υ.Γ. Με την ευκαιρία: ως τότε ένα πολεμικό εργοστάσιο θα λειτουργεί στην «καρδιά» της πόλης; **Γ.Φ.**

«Πληγή» στην Ζάκυνθο

Υπάρχουν μερικοί στον τόπο αυτό που θεωρούν το περιβάλλον αξία μικρότερης σημασίας από το κέρδος π.χ. που θα έχει ένα λατομείο. Και όχι μόνον αυτό. Πιστεύουν ότι οι νόμοι φτιάχτηκαν για να τους υπηρετούν και όχι αυτοί να υπηρετούν τους νόμους.

Πώς μπορεί να χαρακτηριστεί αλήθεια η ενέργεια του νομάρχου Ζακύνθου που έδωσε άδεια λειτουργίας λατομείου σε περιοχή βιότοπου η οποία μάλιστα προστατεύεται και με Προεδρικό Διάταγμα; Υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος; Παράνομη ενέργεια; Υποταγή σε κερδοσκόπους όπως καταγγέλουν οικολογικές ομάδες;

Όπως και να χαρακτηριστεί λίγο είναι, αν αναλογισθεί κανείς ότι ο νομάρχης δεν ορίζεται ως διοικητής μιας περιοχής για να παραβιάζει νόμους και να λειτουργεί ως «μπέτης», αλλά για να υπερασπισθεί τους νόμους και το καλώς εννοούμενο συμφέρον του τόπου που υπηρετεί.

Αυτή η «πληγή» που άνοιξε τώρα ο κ. νομάρχης πώς θα επουλωθεί; Μήπως θα έπρεπε αυτή η καταγγελία των οικολόγων της Ζακύνθου να απασχολήσει και τον επί των Εσωτερικών αλλά και επί του Περιβάλλοντος αρμόδιο υπουργό; **Γ.Φ.**

της βουλευτού των Οικολόγων Εναλλακτικών κ. Τασίας Ανδρεαδάκη στη Βουλή γι' αυτό το όργιο οικοπεδοποίησης που σχεδιάζεται, μάλλον η κυβέρνηση πέτυχε το στόχο της. Εξασφάλισε τη σιωπηρή συνενοχή ισχυρών ομάδων εξουσίας στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι ίδιοι οι βουλευτές, δικαστικοί, δημοσιογράφοι, δικηγόροι, γιατροί, απόστρατοι, καθώς και ισχυρά λόμπυ υπαλλήλων υπηρεσιών και δημοσίων οργανισμών όπως και πάσης φύσεως συμφερόντων που κερδοσκοπούν χρόνια πάνω στα δάση και

τις δασικές εκτάσεις.

Τώρα δίνοντας ένα «κομμάτι» στους πλέον ισχυρούς το ίδιο το κράτος αναλαμβάνει να ολοκληρώσει την καταστροφή. Και δυστυχώς όλα δείχνουν ότι έχει εξασφαλίσει, παρά τις φωνές διαμαρτυρίες που ακούστηκαν, τη σιωπή ή την ουδετερότητα δηλαδή τελικά την επιδοκιμασία για όσα σχεδιάζει, εκκινών που είναι ταγμένοι να ελέγχουν την εξουσία, είτε ανήκουν στη δεύτερη, είτε στην τρίτη, είτε στην τέταρτη... Μήπως πια χάνονται οι ελπίδες κι «όλοι τα ίδια είμαστε»...;

● Νέα τροπή πήρε η υπόθεση της «ληλασίας» στη «Γραμμή ΑΕ» αλλά και η σύγκρουση Μητσοτάκη - Αλαφούζου μετά τη δίωξη που ασκήθηκε για τις γνωστές συμβάσεις εκμίσθωσης περιουσιακών στοιχείων της «Γραμμής», αλλά και την αγορά του «SKY».

Τόσο ο Γ. Αλαφούζος, κύριος μέτοχος της εταιρείας «Ερμής Α.Ε.» που αγόρασε τον SKY, όσο και ο Αρ. Αλαφούζος, ιδιοκτήτης της «Καθημερινής», απάντησαν συνδέοντας τη δίωξη με πολιτικά κίνητρα. Δημοσιεύματα μάλιστα της «Κ» συνείδαν τη δίωξη με τις δηλώσεις του κ. Μητσοτάκη κατά της εφημερίδας και του ραδιοσταθμού. Σε κύριο άρθρο της «Κ» (28/3) —για το οποίο ασκήθηκε δίωξη από τον κ. Δ. Δωρή επειδή κατά τον προϊστάμενο της Εισαγγελίας Αθηνών «αποτελούσε «περιύβριση αρχής», διότι υπονοούσε «παρέμβαση στο έργο της Δικαιοσύνης» εκ μέρους του πρωθυπουργού— η «Κ» σημείωνε ότι «έχει στην κατοχή της πλήρη στοιχεία της συνωμοσίας που εμφανίζει μια "ομάδα εργασίας" του πρωθυπουργικού γραφείου και εναντίον της, ως "επόμενου στόχου", με τις προγραφές κατά των "απειθαρχών" και "αντιφρονούντων" —στις επιταγές της «οικογένειας»— μέσω εννημερώσεως».

Σε δήλωσή του μάλιστα ο κ. Αρ. Αλαφούζος έκανε ευθεία επίθεση στον πρωθυπουργό κάλεσσαντας λόγο για «άμεσες και έμμεσες παρεμβάσεις που με απήντησαν εναντίον μου εκστρατεία μεθοδεύει ο πρωθυπουργός κ. Κ. Μητσοτάκης» αλλά και δηλώνοντας ότι θα προσφύγει στο Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο.

Η δίωξη πάντως κατά του Αρ. Αλαφούζου δεν αφορά την αγορά της «Κ» αλλά την εκμίσθωση από τη «Γραμμή ΑΕ» του κτιρίου της οδού Σωκράτους όπου στεγάζονται τα γραφεία της εφημερίδας.

Όπως είναι γνωστό ο νομικός σύμβουλος της Τράπεζας Κρήτης κ. Σωτ. Καλαμίτσης είχε καταθέσει μηνυτήρια αναφορά τον Φεβρουάριο του 1990 για τις συμβάσεις που η αναγκαστική διαχείριση της «Γραμμής» (Χ. Μπουσμπουρέλης - Γ. Τσούτσιας) είχε υπογράψει με τους Αρ. Αλαφούζο, Αλ. Μοάτσο, Ζαν-Ζακ Λεσιέρ, για την εκμίσθωση περιουσιακών στοιχείων της εταιρείας, αλλά και την αγορά του SKY από τον Γ. Αλαφούζο μετά την φυγή του Κοσκωτά.

Αυτές οι συμβάσεις, για τις οποίες έγραφε το ANTI σε προηγούμενο τεύχος του, συνιστούν μια πλευρά της «ληλασίας» στη «Γραμμή Α.Ε.». Η δίωξη αφορά την αγορά του «SKY» για την οποία ο Σ. Αλαφούζος αναφέρει ότι έγινε με κάθε νόμιμη διαδικασία και έχει εκδοθεί η υπ' αριθμόν 3386/7-7-89 δικαστική απόφαση για την νόμιμη απόκτησή του και την εργολαβική μίσθωση πιστηρίων της «Γραμμής» από τους Αλ. Μοάτσο και Ζαν-Ζακ Λεσιέρ. Δίωξη επίσης ασκήθηκε και κατά του δικηγόρου Φ. Δαμόφλη ο οποίος στο κρίσιμο διάστημα ήταν νομικός σύμβουλος της «Γραμμής Α.Ε.».

● Ανεξάρτητα από το ποια θα είναι η δικαστική πλευρά της συνέχειας του σκανδάλου Κοσκωτά στη «Γραμμή Α.Ε.», το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη σύγκρουση του πρωθυπουργού με τον ιδιοκτήτη της «Καθημερινής». Η σύγκρουση αυτή έχει πλέον να κάνει με τις ανακατατάξεις στον Τύπο και τις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ εξουσίας και Τύπου. Ουσιαστικά η μέχρι τώρα επίσημη γραμμή της κυβέρνησης φαίνεται να θεωρεί «λίαν ενοχλητική έως και δούρειο ίππο του ΠΑΣΟΚ» την στάση της «Κ» και του «SKY». Γι' αυτό προετοιμάζεται η έκδοση νέου πρωινού φύλλου, του «Αναγνώστη», με φιλοδοξία να λειτουργήσει ως η «αντι-Καθημερινή» στο χώρο του πρωινού Τύπου. Χούντας

και Μπιστικας ήδη εργάζονται πυρετωδώς...

Από την άλλη πλευρά η «μητέρα των σκανδάλων», όπως ονομάστηκε το σκάνδαλο Κοσκωτά, εξέθρεψε και ένα μετακοσμητικό σκάνδαλο με τη ληλασία της Γραμμής. Τη ληλασία καταγγέλει μάλιστα και η ίδια η «Κ» τονίζοντας ότι άλλοι ληλάτησαν ενώ η ίδια ζημιώθηκε από την επιδίκη σύμβαση. Πάντως και τα γραφεία του «Αναγνώστη» έχουν εγκατασταθεί αδιαφανώς στην Παλλήνη...

Παρατηρούμε συνεπώς να αποτελεί η πανθομολογούμενη ληλασία της «Γραμμής» αφετηρία νέων συγκρούσεων τόσο στο μέτωπο των σχέσεων εξουσίας - Τύπου όσο και εκτός του «εκδοτικού μετώπου». Μην ξεχνάμε π.χ. τις επιθέσεις του «Ελ. Τύπου» ή της «Ελευθεροτυπίας» κατά του Αλαφούζου για την αγορά της «Καθημερινής» και τις συμβάσεις για την ενοικίαση του κτιρίου και των πιστηρίων της Παλλήνης και τις επιθέσεις της «Κ» κατά του Χρ. Τεγόπουλου.

Η «μάχη» όπως όλα δείχνουν δεν έχει κριθεί και θα έχει συνέχεια τόσο στο πολιτικό μέλος όσο και στο εκδοτικό.

● «Ξαφνικά» άναψε όμως και μια άλλη μάχη μεταξύ της «Ελευθεροτυπίας» και του «Ελ. Τύπου» η οποία γινόταν από καιρό με «κλεφτοπόλεμο». Η «Ελευθεροτυπία» κάνοντας την ερώτηση το Σάββατο 31 Μαρτίου στον Μιλτιάδη Έβερτ μέλος του Δ.Σ. του ιδρύματος «Άρης και Λίλιαν Βουδούρη» που δια μέσου του «Ιδρύματος Τύπου Α.Ε.» διοικεί την εφημερίδα «Ελ. Τύπος», τι είναι «αυτό που το λένε ARLINVEST S.A. GENEVE;» απάντησε έμμεσα η ίδια τη Δευτέρα 1 Απριλίου, υπονοώντας ότι αφορά τα περιουσιακά στοιχεία του μακαρίτη Άρη Βουδούρη στο εξωτερικό.

Νωρίτερα ο υπουργός Προεδρίας αναφερόμενος στην ερώτηση του Σαββάτου είχε δηλώ-

σει ότι «δεν ξέρω τι είναι το ARLINVEST και αν η εφημερίδα αναφέρεται σε περιουσιακά στοιχεία του Ιδρύματος στο εξωτερικό τα οποία εμείς αγνοούμε να μας πει ποια είναι να πάμε να τα πάρουμε».

Οι διαχειριστές του Ιδρύματος, κληρικοί και λαϊκοί, πολιτευόμενοι και μη, απαντούσε η «Ε» «αποκρύπτοντας ορισμένα από τα περιουσιακά στοιχεία του Ιδρύματος που βρέθηκαν στο εξωτερικό και τις πηγές από τις οποίες προήρχοντο, αναπόφευκτα καθίστανται ένοχοι διαφόρων αδικημάτων, όπως λαθραία εξαγωγή συναλλαγματος, υπερτιμολογήσεις, αποκρύψεις κληρονομητέας ύλης κλπ.». Στο σημείωμα της «Ε» γίνεται έμμεσα λόγος για περιουσιακά στοιχεία που δεν νομιμοποιήθηκαν (ανεξάρτητα του τρόπου κτήσεώς των) για να αποφευχθεί η φορολογία.

Μια ακόμη μάχη στο χώρο του Τύπου που και αυτή δεν φαίνεται ότι θα σταματήσει με αυτά τα «πυρά» μόνο σε «χερσαίες επιχειρήσεις». Άλλο Ιράκ, άλλο Media... Και η εβδομάδα των Παθών που αρχίζει από σήμερα Μ. Δευτέρα δεν δείχνει ότι θα συνοδεύεται από κατάπαυση «πυρός». Οι θιγόμενοι φυσιολογικά θα απαντήσουν και έπεται κλιμάκωση. Ίσως περισσότερο «συναρπαστική». Μόνο που θα μας λείπει το CNN...

● Πάντως τα τηλεοπτικά κανάλια πανηγυρίζουν. Παράνομα εκπέμπουν σε όλη την Ελλάδα χωρίς κανείς να δίνει «δεκάρα» για τις πολλαπλές παρανομίες. Ως γνωστόν όλα αυθαίρετα γίνονται στην Ελλάδα.

● Και μέσα σε όλη αυτή την «θολούρα» του Τύπου τις συγκρούσεις και τις αναπροσαρμογές «γραμμών» η αύξηση της τιμής των εφημερίδων μάλλον θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Οι 150 δραχμές θα αποτελέσουν ένα ακόμη πλήγμα στην κυκλοφοριακή χαμηλή «οροφή» του συνόλου των εφημερίδων.

Αυτός και ο αντ' αυτού

της Ιωάννας Μάνδρου

Ολοκληρώθηκε ήδη η τρίτη εβδομάδα της ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον του ειδικού δικαστηρίου στο οποίο έχουν παραπεμφθεί κορυφαία στελέχη των κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ για την ανάμιξή τους στο σκάνδαλο Κοσκωτά.

Η δεύτερη εβδομάδα επισκιάστηκε από την ομολογία του Ι. Καμάρα για τον λογαριασμό των 650.000 γερμανικών μάρκων του Γ. Λούβαρη στο Λονδίνο και την εσπευσμένη παρέμβαση Κοσκωτά να έλθει στην Ελλάδα και να αποδείξει την ενοχή του Α. Παπανδρέου.

Οι εναγώνιες προσπάθειες του Μ. Κουτσόγιωργα να αποσείσει τις ευθύνες του για την κάλυψη της παράνομης δραστηριότητας του Κοσκωτά στην Τράπεζα Κρήτης και αλλού και να την αποδώσει στις «παραλείψεις» του κ. Χαλικιά κάλυψαν την ακροαματική διαδικασία της εβδομάδας που πέρασε. Ανάλογο αναμένεται να είναι το σκηνικό και στη συνέχεια της δίκης με την κατάθεση του υποδιοικητή της Τράπεζας Ελλάδος κ. Παπαγεωργίου καθώς απόντες και παρόντες αναμένουν την τελική έκβαση των υπόγειων διαπραγματεύσεων για την έλευση του Κοσκωτά.

ΣΗΜΕΙΟ 1191

Εβδομάδα των Παθών ήταν για τον Μένιο Κουτσόγιωργα η Μεγάλη Εβδομάδα, καθώς ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Δημήτριος Χαλικιάς συνέχισε μέχρι το τέλος της μαραθώνας κατάθεσής του το σφυροκόπημα κατά του πρώην πανίσχυρου αντιπροέδρου των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ.

Η κατάθεση Χαλικιά που κράτησε μια εβδομάδα ενδιέφερε πρωτίστως τον Μένιο Κουτσόγιωργα, του οποίου το βασικό υπερασπιστικό, ίσως και το μόνο, «ατού» είναι: «για όλα φταίει ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας και όχι εγώ».

Όμως η βασανιστική εξέταση του Χαλικιά τόσο από τον ίδιο τον Κουτσόγιωργα όσο και από τους δικηγόρους του, δεν απέδωσε τα αναμενόμενα για τον πρώην αντιπρόεδρο. Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας «έκαψε» τον Κουτσόγιωργα, αποδίδοντάς του την αποκλειστική ευθύνη για την συγκάλυψη του Κοσκωτά.

«Ήταν η κυβέρνηση ο Κουτσόγιωργας», είπε ο Χαλικιάς, «γιατί τότε, το καλοκαίρι του '88, είχε όλες τις εξουσίες στα χέρια του και έκανε ό,τι μπορούσε για να καλύψει τον Κοσκωτά και την Τράπεζά του».

Ενώ για τον πρώην αντιπρόεδρο των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ ο διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας ήταν ιδιαίτερα σκληρός, στην κατάθεσή του υπήρξε πολύ προσεκτικός με τον πρώην πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου.

Τον υπερασπίστηκε ακόμα και όταν «εν θερμώ» ο Μένιος εξαπέλυσε βολές κατά του Ανδρέα Παπανδρέου του τύπου «δεν ήμουν εγώ πρωθυπουργός, ούτε υπουργικό συμβούλιο», ή «κυβερνητική επιλογή ήταν η ψήφιση του νόμου (εννοούσε τον κουτσονόμο) ή «οι κυβερνητικές ανακοινώσεις πάντα εκφράζουν τον πρωθυπουργό και ποτέ τον αντιπρόεδρο» αναφερόμενος σε ανακοίνωση του κυβερνητικού εκπροσώπου το καλοκαίρι του '88, στην οποία γινόταν λόγος ότι δεν χρειάζεται να αλλάξει ο νόμος για το απόρρητο των καταθέσεων.

Τα υπέρ και τα κατά

Η κατάθεση Χαλικιά, σύμφωνα με εκτιμήσεις παραγόντων της δίκης, κινήθηκε βασικά σε τρία επίπεδα:

● Στην παράθεση στοιχείων, γεγονότων, εκτιμήσεων και συμπερασμάτων κατά του Μένιου Κουτσόγιωργα, καθώς ανέφερε σειρά παρεμβάσεων που έκανε το κρίσιμο διάστημα ο πρώην αντιπρόεδρος για να μην ελεγχθεί ο Κοσκωτάς.

● Στην απόλυτη κάλυψη του πρώην πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου.

● Στην πλήρη κάλυψη της Τράπεζας της Ελλάδας και του ίδιου ως διοικητή της, υποστηρίζοντας ότι η Κεντρική Τράπεζα δεν είχε καμιά δυνατότητα να κάνει ουσιαστικό έλεγχο στην Τράπεζα του Κοσκωτά, γιατί η τότε κυβέρνηση της είχε «δέσει τα χέρια» με τον νόμο για το απόρρητο των καταθέσεων. «Αν δεν επέμενα εγώ ο Κοσκωτάς θα ήταν ακόμα εδώ», υποστήριξε σε κάποια

στιγμή ο Χαλικιάς προς επίρρωσιν των ισχυρισμών του.

Και μαζί και χώρια

Η κατάθεση Χαλικιά, πολυήμερη και περιπετειώδης, ανέδειξε ένα καινούριο στοιχείο στην συμπεριφορά των κατηγορουμένων στη δίκη για το σκάνδαλο Κοσκωτά. Ανέδειξε την κοινή τους υπερασπιστική γραμμή σε θέματα που τους αφορούν και την αντιπαράθεση σε άλλα που τους χωρίζουν. Ομοφωνία των κατηγορουμένων Κουτσόγιωργα και Τσοβόλα υπήρξε στην υπεράσπιση της άποψης ότι η μη άρση του απορρήτου των καταθέσεων το καλοκαίρι του '88 ήταν επιλογή της τότε κυβέρνησης και όχι μόνο του αντιπροέδρου της. Ομοφωνία

Η Αυτοδικία του κ. Παπανδρέου

Με την πρώτη ανωμαλία που παρουσιάστηκε στο ειδικό δικαστήριο κατά τη διάρκεια της κατάθεσης Καμάρα, ο κ. Παπανδρέου, απών-παρών κατά τη δίκη του, αντέδρασε αχαριαία απαλλάσσοντας τον εαυτό του από τις κατηγορίες. Για τον κοινό, όχι τον αυριανό πολίτη, η σπουδή του κ. Παπανδρέου και των οργάνων του θα αύξησαν μάλλον την πεποίθηση της ενοχής του. Ο κ. Π. ασφαλώς κρύβει αρκετά στοιχεία, αλλά η αντίδρασή του φανερώνει μάλλον ότι κρύβει επιπλέον και μια Μεγάλη Στρατηγική. Λίγο έλειψε να αποδιοργανωθεί ο Συνασπισμός. Οι εξελίξεις δείχνουν ότι χρειάζεται μεγάλη προσοχή και μεγάλη αντοχή και ίσως τύχη για να ολοκληρωθεί η διαδικασία.

Για μια ακόμα φορά πρέπει να επισημανθεί ο κιτρινισμός στον Τύπο. Καιροφυλακτούσε για το Μεγάλο και το Θεαματικό και νόμιζε πως το βρήκε στο διαμέρισμα Λούβαρη. Οι περισσότερες μη κυβερνητικές εφημερίδες έπαιξαν το παιχνίδι του κ. Παπανδρέου μέχρι κεραίας. Τι έχει απομείνει; Στην χυδαιότερη δημοσιογραφική εκδοχή ότι κατερίφη το κατηγορητήριο και στην λίγο καλύτερη αλλά ασφαλώς εξίσου κακόγουστη έγινε απόπειρα καταμέτρησης δηλ. ότι μένουν τα δύομιση από τα τρία αρχικά εγκλήματα για τα οποία παραπέμφθηκε. Τώρα μάλιστα η ελπίδα του Τύπου για το επόμενο θέαμα είναι η κατάθεση Πολύδωρα.

Ωστόσο, την εποχή της παραπομπής ούτε ο Τύπος ούτε η Βουλή είχαν επισημάνει την ρήση Πολύδωρα παρά τον μάλλον χονδροειδή χαρακτήρα της. Αναπαράγω το κομμάτι από τα πρακτικά της Βουλής γιατί έχει ενδιαφέρον ακόμα και η στιξή του: «Καταλήγω κυρία Πρόεδρε, λέγοντας ότι χιλιάδες μάρκα πηγαίνουν στο Λονδίνο αποδεδειγμένα. Και δεν είναι μόνο οι 250.000 μάρκα. Κάπου στην πορεία βγήκαν 600.000. Και θα υπάρξει το δικαστήριο που θα τα ερευνήσει. Έχουμε εδώ 90 εκατ. μέσα στο κοντί. Τα πήρατε. Τα έπαιρνε από παντού ο κ. Παπανδρέου, ο ηγεμών! (χειροκροτήματα από την Πτέρυγα της Νέας Δημοκρατίας) (Φωνές διαμαρτυρίας από την Πτέρυγα του ΠΑΣΟΚ).

Μαθημένος ήταν!

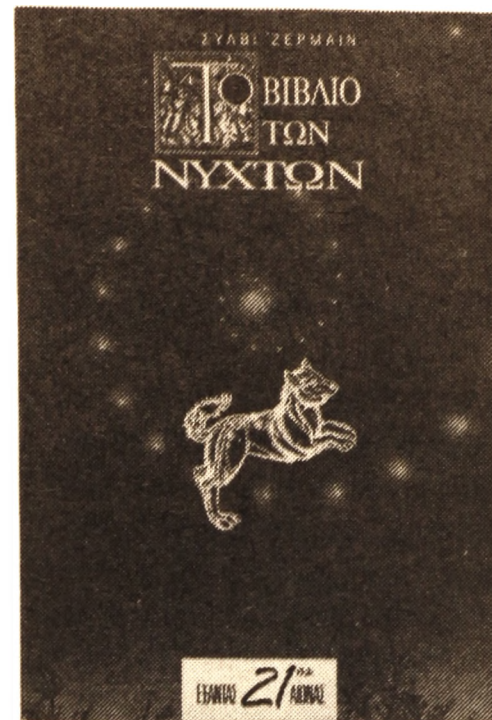
Προεδρεύουσα: Παρακαλώ, κύριε Πολύδωρα τελειώνετε».

Μετά από αυτά τα λόγια που ασφαλώς δεν είναι εύκολο να παρακαμφθούν δεν έπρεπε κάποιος να δει και την ουσία; Και όμως, κανείς από τους δεκαπέντε περίπου βουλευτές του ΠΑΣΟΚ που πήραν το λόγο μετά τον Πολύδωρα δεν είπε ούτε λέξη για το θέμα. Αλλά και γενικά το ζήτημα των 250.000 μάρκων απασχόλησε πολύ λίγο την Βουλή στο σύνολό της. Και όπως είπε πολύ σωστά, ο Στέλιος Νέστωρ προ ημερών σε ραδιοσταθμό, από τους λίγους νηφάλιους στο θέμα του διαμερίσματος, ό,τι και να είχε γίνει γνωστό κατά την διάρκεια των εργασιών της προανακριτικής επιτροπής σχετικά με τα χρήματα Λούβαρη δεν θα άλλαζε καθόλου την ουσία του πορίσματος της επιτροπής.

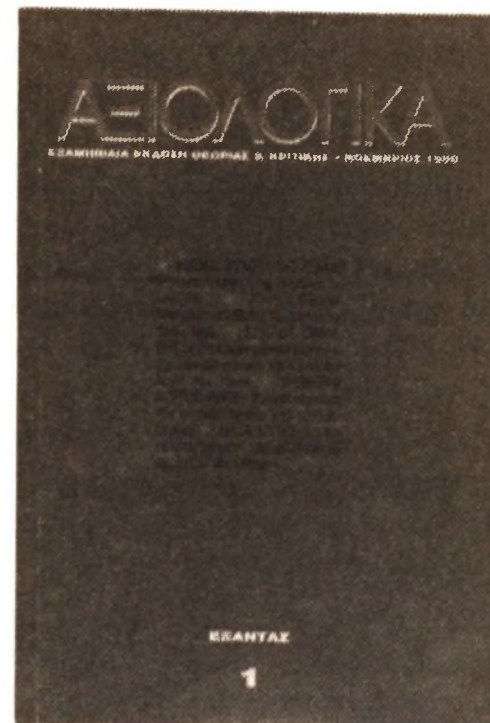
Τα μάρκα καθ' εαυτά ποτέ δεν ήταν απόδειξη ενοχής του κ. Παπανδρέου. Τώρα είναι ασφαλώς καλύτερος δείκτης του ενόχου αν τελικά βρεθεί ακόμα και το παραμικρό ίχνος τους.

Στέλιος Καφαντάρης

Κυκλοφορεί

Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ

Εξαμηνιαία Έκδοση Θεωρίας και Κριτικής

Στον πρώτο τόμο γράφουν:

Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Ο Α. Smith και η κριτική μέθοδος της πολιτικής οικονομίας.

Ιόλη Πατέλλη, Μορφικές μεταβολές όρων στο καντιανό έργο.

Στ. Ιωαννίδης, Η αντικειμενικότητα των οικονομικών φαινομένων και η μέθοδος Hayek.

Δημ. Κοτρόγιαννος, Η ανακατασκευή του φυσικού δικαίου από τον Leo Strauss.

Ν. Κιντής, Κριτική των αντινομιών του φιλελευθερισμού.

Μόλις κυκλοφόρησε

R.P. Feynman

Nobel Φυσικής

**Σίγουρα θα αστειεύεστε,
κύριε Feynman**

Πρόλογος
Γιώργου Γραμματικάκη

- Ο R.P. Feynman ήταν σίγουρα ο μεγαλύτερος θεωρητικός φυσικός, παράλληλα διέθετε μια έντονη προσωπικότητα. Ελπίζω ότι μέσα απ' αυτό το βιβλίο αυτοί που δεν τον γνώρισαν θα τον ανακαλύψουν. Ο R.F. ζει μέσα απ' αυτές τις γραμμές, το βιβλίο του είναι μια απόλαυση.

New Scientist

- Και κατά κάποιο παράξενο τρόπο, ενώ το βιβλίο περιέχει λίγη επιστήμη αποκαλύπτει πολλά και με τον καλύτερο τρόπο για τη διαδικασία της επιστημονικής δημιουργίας. Είναι γεμάτο ζωή, δημιουργία και χιούμορ. Σχεδόν σου προκαλεί την επιθυμία να γίνεις επιστήμονας.

Science digest

- Ο Mr Feynman είναι παραμυθός του είδους του Μαρκ Τουέν.

New York Times Book Review

- Ένα από τα πιο διασκεδαστικά βιβλία που διάβασα στην ζωή μου.

Times

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ τροχαλία ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ
Γριβαίων 5 (πάροδος Σκουφά 64)
106 80 Αθήνα - Τηλ. 36.46.426

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΣ/ΝΙΚΗ
Λέσχη του βιβλίου
Χρ. Οκλαλιώτης - Στ. Ζήκας
Καλαποθάκη 13
546 24 Θεσ/νίκη - Τηλ. 235.584

και των δυο επίσης στην αντι - Χαλικιά κατεύθυνση των ερωτήσεών τους.

Διαφώνησαν όμως στην υπεράσπιση του πρώην πρωθυπουργού. Ο Μένιος Κουτσόγιωργας, φανερά ενοχλημένος από την προστασία που παρείχε ο Χαλικιάς στον Α. Παπανδρέου, μίλησε για κυβερνητικές επιλογές και ευθύνες. Ο Δημ. Τσοβόλας στο θέμα αυτό κράτησε αποστάσεις και όταν ήρθε η σειρά του για ερωτήσεις στον Δ. Χαλικιά, υπεραμύνθηκε του πρώην πρωθυπουργού. Ο μόνος εκ των κατηγορουμένων που δεν επέδειξε κανένα ενδιαφέρον για την αγωγή του Μένιου Κουτσόγιωργα ήταν ο Γ. Πέτσος.

Αν όμως στην κατάθεση Χαλικιά υπήρξαν συγκλίσεις ή και αποκλίσεις στην υπερασπιστική γραμμή των κατηγορουμένων, για το πολυσυζητημένο θέμα της απόκρυψης από τον Ιω. Καμάρια στοιχείων για την διακίνηση και τον προορισμό των 650 χιλιάδων γερμανικών μάρκων, οι κατηγορούμενοι επέδειξαν πρωτοφανή ομοφωνία και κοινή στάση.

Η υπόθεση της μη ενημέρωσης της προανακριτικής επιτροπής της Βουλής τον Σεπτέμβριο του '88 από τον Ι. Καμάρια για τα μάρκα, είναι βέβαιο ότι θα απασχολήσει και στη συνέχεια το δικαστήριο, καθώς το θέμα θα επανέλθει όταν θα κληθούν να καταθέσουν οι Γ. Λούβαρης και Λ. Χαραλαμπίδης.

Σειρά οι τραπεζίτες

Η κατάθεση του Δ. Χαλικιά τελείωσε, η Τράπεζα της Ελλάδας όμως, εκπροσωπούμενη δια των στελεχών της, θα συνεχίσει να μονοπωλεί το ενδιαφέρον στην πολύκροτη δίκη. Οι καταθέσεις μετά το Πάσχα άλλων υψηλά ιστάμενων στην Τράπεζα της Ελλάδας ενδιαφέρουν κυρίως τον Μένιο Κουτσόγιωργα, ο οποίος μετά την πενιχρή σοδειά για την υπεράσπισή του από την κατάθεση Χαλικιά, ευελπιστεί και επενδύει πολλά στις καταθέσεις των ελεγκτών Γ. Στρατάκη και Λ. Σκαφίδα.

Αμέσως μετά τον διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, καταθέτει στο Ειδικό Δικαστήριο, ο υποδιοικητής της Στάθης Παπαγεωργίου.

Η κατάθεση Παπαγεωργίου θεωρείται εξίσου σημαντική με εκείνη του Χαλικιά και σύμφωνα με πληροφορίες θα κινηθεί στα ίδια περίπου πλαίσια. Διοικητής και υποδιοικητής της Κεντρικής Τράπεζας θα υποστηρίξουν από κοινού την Τράπεζα Ελλάδας, συμπλέοντας στην κατεύθυνση ότι κινήθηκαν κατά Κοσκωτά αλλά δεν απέδωσαν οι ενέργειές τους λόγω του απορρήτου των καταθέσεων και του «κουτσονόμου».

Έτσι και κατά την κατάθεση Παπαγεωργίου, ο πρώην αντιπρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Μένιος Κουτσόγιωργας θα συνεχίσει τις α-

ναφορές του στις ευθύνες του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας.

Θα προσπαθήσει με κάθε τρόπο να «αυξήσει» τις καταθέσεις κατά Χαλικιά για να πείσει ότι δεν ευθύνεται ο ίδιος για την συγκάλυψη του Κοσκωτά αλλά ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας.

Ο Πρόεδρος του Ειδικού Δικαστηρίου, αντιλαμβανόμενος την απεγνωσμένη προσπάθεια του Μένιου να πείσει για τις ευθύνες Χαλικιά, οι οποίες μέχρι ενός σημείου είναι υπαρκτές παρατήρησε εύστοχα: «Αν και ο Χαλικιάς φταίει, δεν σημαίνει ότι εσείς είσθε άνευ ευθυνών».

Εντός δικαστηρίου

Να σημειώσουμε ότι η δίκη για το σκάνδαλο Κοσκωτά έχει έντονο πολιτικό χρώμα και σαφείς προεκτάσεις, αλλά η εκδίκαση της κινείται γενικά σε ήρεμο κλίμα και με χαμηλούς τόνους.

Όλοι οι παράγοντες από την έδρα καταβάλλουν προσπάθειες να διατηρείται εντός του δικαστηρίου κλίμα ανάλογο με τη σοβαρότητα της κρινόμενης υποθέσεως και να μη μετατρέπεται το δικαστήριο σε Βουλή. Ο πρόεδρος του Ειδικού Δικαστηρίου Β. Κόκκινος καταβάλλει προσπάθειες να κρατηθεί η διαδικασία σε δικαστικά πλαίσια και όλα τα μέλη του δικαστηρίου με τις ερωτήσεις τους αποφεύγουν να πυροδοτούν κλίμα έντασης.

Ιδιαίτερα προσεκτική είναι και η στάση των βουλευτών - κατηγορών που εκπροσωπούν την εισαγγελική αρχή.

Εκφράσεις που θα μπορούσαν να φορτίσουν το κλίμα, πολιτικοί χαρακτηρισμοί, υπαινιγμοί κατά των κατηγορουμένων, αποφεύγονται επιμελώς από τους κατηγορούς.

Παράγοντας ενισχυτικός της νομιμότητας της διαδικασίας είναι κυρίως ο ρόλος του βουλευτή κατηγορού του ΣΥΝ Νίκου Κωνσταντόπουλου.

Η δίκη λόγω του Πάσχα θα συνεχιστεί την επόμενη Πέμπτη ενώ ακόμα δεν έχει δοθεί τέλος στο σήριαλ, «έρχεται δεν έρχεται ο Κοσκωτάς». Πριν λίγες μέρες μάλιστα, μέσω του συνηγόρου του, ο φυγόδικος τραπεζίτης ζήτησε να έρθει στη δίκη για να αποδείξει όπως είπε την αλήθεια για τα 650 χιλιάδες μάρκα του Λούβαρη και να καταθέσει ότι τα 250 χιλιάδες μάρκα είναι άλλο ποσό που έδωσε ο ίδιος στον Λούβαρη για τα νοσήλεια του Παπανδρέου. Το σήριαλ περί της έλευσής του ή μη αποσκοπεί όπως τονίζουν καλά ενημερωμένοι για το θέμα παράγοντες της δίκης, στην ενίσχυση της διαπραγματευτικής ικανότητας του Κοσκωτά ενώπιον των αμερικανικών αρχών για να επιτύχει την μη έκδοσή του ή την καθυστέρηση της σχετικής διαδικασίας. Μετά το Πάσχα λοιπόν, συνέχεια στο Ειδικό Δικαστήριο και καλή Ανάσταση! □

Α.Π.Ε.: Ιδιωτικοποιήστε το!

Τα προβλήματα της χώρας είναι σοβαρά, αλλά μερικές φορές το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να γελάς, όταν βλέπεις μια κυβέρνηση να δουλεύει όπως ένα ξεχαρβαλωμένο πικ-απ που χάνει στροφές. Δεν είναι μία η φορά που οι ενδοκυβερνητικές συγκρούσεις έρχονται με κραυγαλέο τρόπο στη δημοσιότητα —γι' αυτό και ο κ. Μητσοτάκης φαίνεται πως πήρε επιτέλους την απόφαση να θέσει τέρμα στην «έλλειψη συντονισμού» των υπουργών, τοποθετώντας τον συνθέτη Μ. Θεοδωράκη επικεφαλής της υπουργικής ορχήστρας, ως «υπουργό Επικρατείας». Αυτό είναι ίσως το πρώτο βήμα· το δεύτερο βήμα στην αποκατάσταση ενός στοιχειώδους συντονισμού θα γίνει μέσω της γνωστής μηχανής που λέγεται ανασχηματισμός· και έπεται συνέχεια...

Στην «έλλειψη συντονισμού», λοιπόν, θα οφείλεται και η ασυναρτησία που χαρακτηρίζει τη σχέση του υπουργού Προεδρίας κ. Έβερτ με τον εκπρόσωπο της κυβέρνησης κ. Πολύδωρα. Και πρόκειται περί πραγματικής ασυναρτησίας: μιλώντας για τον διευθυντή του ΑΠΕ Μ. Στυλιανού και την απόφασή του να απολύσει από το κρατικό πρακτορείο όσους απέλυσε, ο κ. Έβερτ είπε και επανέλαβε: «τα προσωπικά προβλήματα των διοικούντων... δεν μπορούν να δημιουργούν προβλήματα σε έναν Οργανισμό αλλά και στην κυβέρνηση». Με λίγα λόγια, ο λειτουργικά αρμόδιος για τα μέσα κρατικής ενημέρωσης υπουργός χαρακτηρίζει περίπου ως προβληματικό άτομο τον διευθυντή του ΑΠΕ, κατηγορώντας τον ότι δημιουργεί προβλήματα ευθέως στην κυβέρνηση. Την ίδια ημέρα (Τετάρτη 27/3/91), ο Β. Πολύδωρας δηλώνει στην αίθουσα Τύπου, κατά τρόπο χαρακτηριστικό της... ευκρίνειας που χαρακτηρίζει τις δηλώσεις του: «ερμηνεύω τα λόγια του κ. Έβερτ ως διατύπωση ευχής... ισχύουν και οι δικές δηλώσεις, συνυπάρχουν αυτές οι δύο δηλώσεις και η πράξη είναι πράξη εκεί, στο Αθηναϊκό Πρακτορείο!»

Και για όποιον «βραδύνοα» δεν κατάλαβε, ας αναφερθεί εδώ ότι η δήλωση αυτή του κ. Πολύδωρα αναφερόταν σε αναγκαία μέτρα «εξυγίανσης» των οικονομικών του ΑΠΕ. Την ανάγκη «εξυγίανσης» του ΑΠΕ αναγνώρισε στη δήλωσή του και ο κ. Έβερτ, όμως συμπλήρωσε αμέσως ότι οι απολύσεις του Μ. Στυλιανού «βρίσκονται έξω

από αυτό το πλαίσιο».

Στο μεταξύ, κινήθηκε η ΕΣΗΕΑ κατά των απολύσεων, άρχισε να συζητιέται το θέμα στους δημοσιογραφικούς κύκλους, έγινε μια προειδοποιητική εικοσιτετράωρη απεργία στο ΑΠΕ κλπ. Και ο κ. Πολύδωρας επανήλθε· αυτή τη φορά, απαντώντας σε σχετική επερώτηση του Απ. Κακλαμάνη, έκανε σαφές ότι η κυβέρνηση ξέρει, όταν «πρέπει», να «συντονίζεται», και να μην λένε άλλα αντί άλλων οι υπουργοί της: «η απόφαση του διευθυντή του ΑΠΕ είναι σωστή», είπε ο Β. Πολύδωρας, δείχνοντας στον πολλάκις «ενοχλητικό» κ. Έβερτ ότι «αφεντικό είναι ο Μητσοτάκης». Πώς το έδειξε αυτό ο κ. Πολύδωρας;

Ένας από τους απολυμένους του ΑΠΕ είναι ο Γ. Τράγκας· την εκπομπή του στον «SKY» ο Κ. Μητσοτάκης χαρακτήρισε ως δείγμα «χαμαιτυπείου» στην περιβόητη συνέντευξή του στον Αλ. Φιλιππόπουλο διά του «Antenna TV». Ο κ. Πολύδωρας, απαντώντας στον κ. Κακλαμάνη ανέφερε για τη δουλειά του Γ. Τράγκα: «Η ποιότητά του από τις πρωινές εκπομπές δεν φαντάζομαι να έχει τη συνηγορία του κ. Κακλαμάνη». (Παρενθετικό ερώτημα επί της «ουσίας», και έχοντας πλήρη συνείδηση ότι οι κυβερνητικοί εκπρόσωποι είναι πράγματι «οι κατάλληλοι άνθρωποι στην κατάλληλη θέση»: ο Γ. Τράγκας κάνει πρωινή εκπομπή μέσω του ΑΠΕ; διότι η επερώτηση αφορούσε στο ΑΠΕ. Κι ύστερα, η κυβέρνηση, και προσωπικά ο Κ. Μητσοτάκης, έχουν προδήλως αποφασίσει την εκκαθάριση των λογαριασμών της με το συγκρότημα Αλαφούζου διά της... «δικαστικής οδού»· γιατί, λοιπόν, αν θέλει κάτι «παραπάνω», δεν ακολουθεί την αντίστροφη της ιδιωτικοποίησης οδό, και δεν κρατικοποιεί τον «SKY» και την «Καθημερινή»; Και τέλος, δεν μιλάνε για σκοινί στο σπίτι του κρεμασμένου, δεν καταπιάνεσαι με ζητήματα «ποιότητας» δημοσιογράφων, όταν έχεις φύλακα - άγγελό σου εφημερίδες όπως ο «Ελεύθερος Τύπος»).

Από την πλευρά της, η διεύθυνση του ΑΠΕ δεν είναι διατεθειμένη να αναθεωρήσει την επιλογή, προβάλλοντας κυρίως —αλλά όχι και αποκλειστικά— οικονομικούς λόγους: το ΑΠΕ, με 1 δισ. κρατική επιχορήγηση, θα αντιμετώπιζε έλλειμμα 400 εκ. φέτος, με συνέπεια την πιθανή αδυναμία μι-

σθοδοσίας τον ερχόμενο Οκτώβριο· ο ισχυρισμός είναι ότι με τις απολύσεις εξασφαλίστηκαν τα χρήματα που απαιτούνται για τη μισθοδοσία ενός μηνός (του Οκτωβρίου, ας πούμε...). Παράλληλα, όμως, με αυτή την «εξυγιαντική» λογική, υπάρχουν αιτιάσεις κατά των απολυμένων δημοσιογράφων είτε ότι έχουν «βολέψει» συγγενείς τους στο ΑΠΕ, είτε ότι «δεν δούλευαν» είτε, τέλος, ότι χρησιμοποιούσαν τα λεφτά που έπαιρναν ως μισθό από το ΑΠΕ για να εκστομίζουν δημοσίως ύβρεις κατά της κυβέρνησης: είναι αυτό ακριβώς που δεν έχει σχέση με εξοικονόμηση δαπανών και που θυμίζει κάποιες παρεμφερείς προσωπικές απόψεις του κ. Μητσοτάκη...

Αργομισθίες, ρουσφέτια, εξαγορά συνειδήσεων, παραμάγαζα, συντεχνιασμοί, ανικανότητες και ακαταλληλότητες είναι τα μόνιμα σύνδρομα μιας συνολικής κατάστασης που χαρακτηρίζει το ελληνικό δημόσιο και που σήμερα γνωρίζει πάλι ημέρες δόξας (μέχρι και ο «εκσυγχρονιστής» κ. Έβερτ αναγνώρισε ότι τα «παιδιά μας» —σ.σ. της ΝΔ εννοεί— γίνονται «κομματική θυσία» που δεν αξιώνονται ρουσφετολογική πρόνοια στο βαθμό που «θα έπρεπε»...). Αν, όμως το «τέλμα αθλιότητας» βασιλεύει στο ΑΠΕ, αυτό δεν ανατρέπεται με αμφισβητούμενες ενέργειες

Και, τέλος, κάποτε θα πρέπει να καταλάβει κανείς ότι δεν μετρίεται με χρήμα μόνο μια θέση πρακτορείου στην Μόσχα και, πόσο μάλλον, στην Άγκυρα (εκτός και αν κρίνεται ότι είναι «πολλοί» δύο ανταποκριτές στην Τουρκία και καταργείται η θέση του χρονολογικά νεότερου!). Με όλα αυτά, πώς να μην «δημαγωγεί» ο κ. Έβερτ ότι ένας διευθυντής του ΑΠΕ δημιουργεί προβλήματα στην κυβέρνηση;

Όλα αυτά μπορεί ίσως να λυθούν αν η ΝΔ ιδιωτικοποιήσει το ΑΠΕ. Λίγο θάρρος χρειάζεται. Αλλιώς, ο όποιος διευθυντής του θα κατηγορείται για ρουσφέτια, αργομισθίες, δημιουργία «οικογενειακής» εξουσίας και διευκόλυνση κυβερνητικών οικογενειών και τα τοιαύτα. Και η θέση του θα «τρίξει», χωρίς μάλιστα να καταλαβαίνει ότι αυτό δεν οφείλεται στο ότι ήρθε σε «κόντρα» με τη «δημοσιογραφική συντεχνία»...

Χ.Κ.

Ο απολογισμός αυτός αποκτά μια ευρύτερη πολιτική σημασία και κεντρίζει για γενικότερες σχέψεις και διαπιστώσεις περί της ελληνικής πολιτικής εφόσον έχει ολοκληρωθεί πλέον ένας σημαντικός κύκλος εναλλαγής στην εξουσία των δυο κυριότερων πολιτικών σχηματισμών της χώρας (ΝΔ: 1974-81, ΠΑΣΟΚ: 1981-88).

Είναι ορθό να εξαχθούν γενικότερα συμπεράσματα για το πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής ώστε να μην σπαταλώνται αδικώς τόσες προσδοκίες εκατέρωθεν και για να δίνεται μεγαλύτερη προσοχή σε αναλύσεις και επισημάνσεις πιο ψύχραιμες και πιο έγκαιρες από αυτές που σίγουρα θα δουν το φως της δημοσιότητας «κατόπιν εορτής».

Είναι επίσης ορθό να διευκρινίζει κανείς τα κριτήρια στη βάση των οποίων κρίνει ή επικρίνει, εγκρίνει ή απορρίπτει εν μέρει ή εν όλω ένα κυβερνητικό έργο. Και τα κριτήρια αυτά είναι πολλαπλά: έχουν να κάνουν με τις προγραμματικές δηλώσεις της ίδιας της κυβέρνησης, όπου υποτίθεται ότι διατυπώνονται πιο συγκεκριμένα οι κατευθύνσεις της κυβερνητικής πολιτικής οι οποίες —υποτίθεται και πάλι— εμπεριέχονται στα εκλογικά μανιφέστα και στη βάση των οποίων —και πάλι υποτίθεται— δίνεται η εντολή του εκλογικού σώματος· έχουν ακόμα να κάνουν με τις προσδοκίες των εκλογέων και με τις απαιτήσεις των δεδομένων καταστάσεων. Το κυβερνάν δεν ήταν ποτέ εύκολη υπόθεση. Με βάση τις ομάδες αυτές κριτηρίων ακόμα και ο ένας χρόνος θα ήταν αρκετός για να συνταχθούν ογκώδεις απολογισμοί. Γι' αυτό, κατ' ανάγκην, χρειάζεται να απομονωθούν ορισμένοι τομείς που αποτέλεσαν και τις αιχμές της κυβερνητικής δραστηριότητας και συγκεκριμένα: η οικονομία, η Δημόσια Διοίκηση, η Παιδεία, η Εξωτερική πολιτική, οι θεσμοί.

Και τελικά το στυλ και η πολιτική συμπεριφορά των κυβερνώντων, αυτό που συνηθίσαμε να αποκαλούμε «ύφος και ήθος» της εξουσίας και που το έχουμε κιόλας ξεχάσει.

Στην οικονομία η πολιτική που ακολούθηθηκε και ακολουθείται αποτελεί στον πυρήνα της σχεδόν μονόδρομο. Λίγοι, βέβαια, το ομολογούν δημοσίως. Επιβλήθηκε όμως η πολιτική αυτή εκ των πραγμάτων και υπό την πίεση των δανειστών και εταιρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που έχουν κυριολεκτικά απηυδήσει να μας βλέπουν να μην μπορούμε μόνοι μας να τακτοποιήσουμε τα του οίκου μας. Έγιναν ορισμένα βήματα προς την απελευθέρωση της αγοράς, ορισμένες ρυθμίσεις για τα ασφαλιστικά ταμεία, ορισμένες προσπάθειες για τη συγκράτηση των δημοσίων ελλειμμάτων κλπ. Έλειψαν όμως παντελώς οι ιδέες, για να αφήσουμε

Ένας χρόνος με τη ΝΔ

Ένας ιδιόρρυθμος απολογισμός

του Κ. Κριτικού

Κλείνει ένας χρόνος από τότε που η ΝΔ ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας μετά τις εκλογές του Απριλίου 1990 στις οποίες επέτυχε εντυπωσιακή μεν πλειοψηφία σε ψήφους οριακή δε σε βουλευτές. Χρειάστηκε η μεθοδευμένη «προσχώρηση» του κ. Κατσίκη της ΔΗΑΝΑ και η «προαναγγεληθείσα» διά στόματος του κ. Μητσοτάκη προσχώρηση μίας ακόμα έδρας στη ΝΔ για να σχηματιστεί η σημερινή πλειοψηφία των 152 βουλευτών. Είναι καιρός, λοιπόν, να προβούμε σ' έναν πρώτο απολογισμό του κυβερνητικού έργου από μια γενικότερη πολιτική σκοπιά, γιατί φυσικά δεν αρκεί και δεν έχει νόημα μια απλή «καταγραφή μέτρων», τα οποία αφθόνως θα σπεύσει κάθε υπουργός να παρουσιάσει, εν όψει μάλιστα του ανασχηματισμού... Καμιά κυβέρνηση δεν δέχεται ότι ο απολογισμός της μπορεί να είναι και αρνητικός... Ήδη ο κ. Μητσοτάκης έσπευσε να χαρακτηρίσει το κυβερνητικό έργο «καλό και θετικό».

στην άκρη το αστείο των «νέων ιδεών». Είναι αφελές να πιστεύεται ότι «αναπτυξιακά νομοσχέδια» θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη πριν σταθεροποιηθεί η οικονομία, πριν πέσουν ο πληθωρισμός και τα επιτόκια.

Τότε ίσως δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία 100.000 νέων απασχολήσεων που υποσχέθηκε προεκλογικά η ΝΔ

στους νέους, πραγματικών απασχολήσεων, όχι αργομισθιών στο Δημόσιο. Θα έχουν βέβαια χαθεί διπλάσιες απασχολήσεις. Αλλά αυτό είναι αναπόφευκτο. Γιατί το πρόβλημα παραμένει το κράτος: η ελεφαντίαση του, τα ελλείμματά του, οι προβληματικές του. Ως μαθητευόμενοι μάγοι οι υπουργοί της ΝΔ προχωρούν στις περίφημες ιδιωτι-

κοποιήσεις, χωρίς πρόγραμμα, χωρίς διαφάνεια. Συμπέρασμα: κανείς προγραμματισμός προτεραιοτήτων δεν υπήρξε, κανένα πρόγραμμα κλιμακούμενων μέτρων. Όλα στο «άρπα κόλλα», από το κόμμα της «ιδιωτικής πρωτοβουλίας».

Το χειρότερο είναι ότι η κυβέρνηση αντιμετώπισε τις αναμενόμενες κοινωνικές αντιδράσεις με αναισθησία και σκληρότητα και επιδίωξε να πετύχει εύκολες νίκες στον κοινωνικό χώρο, αφήνοντας όμως άθικτα στην ουσία τη συντεχνιακή οργάνωση και τα συντεχνιακά προνόμια στο δημόσιο τομέα.

Τελικά, είναι αμφίβολο εάν η κυβέρνηση θα επιτύχει τους στόχους του σταθεροποιητικού της προγράμματος. Δεν υπάρχουν ακόμα σαφείς ενδείξεις. Και κινδυνεύει να πέσει η ίδια θύμα του δογματισμού της υποστηρίζοντας ότι κάθε τι το δημόσιο είναι κακό και κάθε τι το ιδιωτικό καλό. Δεν έχει μέτρο στην πολιτική της, δεν εξηγεί και δεν ενημερώνει. Στην ουσία δεν διαλέγεται. Δεν επιδιώκει ευρύτερες συναινέσεις που χρειάζονται για να προχωρήσουν γρήγορα και σωστά ορισμένα αναγκαία μέτρα στην οικονομία. Κι επομένως η αποτελεσματικότητά μειώνεται ήδη από την αφετηρία.

Και δεν είναι καθόλου παράδοξο ότι ΣΕΒ και ΓΣΕΕ κατάφεραν να συνάψουν μια σημαντική για τα ελληνικά δεδομένα συμφωνία σχετικά με τη νέα Συλλογική Σύμβαση Εργασίας χωρίς την παρέμβαση της κυβέρνησης και του κράτους.

Πενιχρά είναι και τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων στη Δημόσια Διοίκηση. Ο νέος πολυδαίδαλος νόμος του κ. Έβερτ, που είχε πολλά σημεία κινείται προς την ορθή κατεύθυνση. Αλλά θα εφαρμοστεί; Θα μπορέσει κατ' αρχήν να ταραξεί τα λιμνάζοντα ύδατα; Η κρατική μηχανή κινείται βραδέως, ήταν κινείται. Ο κομματισμός επικάθεται και πάλι.

Ο μεγάλος ασθενής όμως χρειάζεται χειρουργικές επεμβάσεις, όχι ασπιρίνες. Και αμφιβάλλει κανείς ότι αν δεν υπήρχε πράγματι η σημερινή άθλια κατάσταση στα δημόσια οικονομικά και ο υπερκορεσμός της Διοίκησης δεν θα εποικίζετο το Δημόσιο από τους «μπλε», ακολουθώντας τις καλύτερες παραδόσεις της κομματικής πατρωνείας; Ή θα πρέπει να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι ο περιορισμός κατά 10% των απασχολούμενων στο Δημόσιο Τομέα μας πιβάλλεται κι αυτός απ' έξω;

Και που η κυβέρνηση σημείωσε παταγώδη αποτυχία ήταν ο χώρος της Παιδείας με ανόητες και αψυχολόγητες ενέργειες που πυροδότησαν τη μαθητική εξέγερση. Κι εδώ μαθητευόμενοι μάγοι και ανεγύφιαλοι. Πλήρης ανικανότητα και έλλειψη

κοινού νου για την επιβολή των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Δεν επιδιώχθηκαν πραγματικές λύσεις σε ώριμα προβλήματα, ούτε και χτίστηκε τίποτα πάνω στα καλά στοιχεία που προϋπήρχαν. Χάθηκε πολύτιμος χρόνος.

Η εξωτερική πολιτική ήταν ένας τομέας όπου σημειώθηκε αρκετή κινητικότητα, όχι τόσο από τα ταξίδια του κ. Μητσοτάκη όσο από τις έξωθεν ανακατατάξεις. Είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για επιτυχίες. Τέτοιες δεν υπήρξαν ούτε είναι δυνατόν να υπάρξουν. Η διεθνής θέση της χώρας επιδεινώνεται συνεχώς και λόγω της ασθενούς οικονομίας της και λόγω εξελίξεων που φυσικά αδυνατεί να ελέγξει. Η βελτίωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ ήταν αναμενόμενη, αλλά δεν αρκεί για να ανατρέψει τα δεδομένα. Αφελείς υπερατλαντικές προσδοκίες που διαφεύσθηκαν πρέπει να διδάξουν το μάθημα και να απεγκλωβίσουν ορισμένους από παρωχημένες αντιλήψεις που υπονομεύουν τη σταθερή και ενεργό ευρωπαϊκή συμμετοχή της χώρας. Λανθασμένοι χειρισμοί υπήρξαν πολλοί. Το ουσιαστικό είναι ότι δεν υπάρχουν σαφείς εκτιμήσεις και προσανατολισμοί της εξωτερικής μας πολιτικής για το ρόλο της χώρας στην περιοχή.

Έλειψε και σ' αυτόν τον τομέα ο προγραμματισμός, οι σχεδιασμένες κινήσεις, η εκμετάλλευση των ευκαιριών. Προχειρότητα και σπασμωδικές κινήσεις. Κι αυτός ήταν ο κύριος λόγος που δεν επέτρεψε στην ελληνική διπλωματία να αναλάβει πρωτοβουλίες, να ενεργήσει με περίσκεψη αλλά και με φαντασία τη στιγμή που οι συνθήκες και οι εξωτερικές ανακατατάξεις πρόσφεραν το έδαφος και τις ευκαιρίες. Έτσι η επίσκεψη του κ. Μητσοτάκη στα Τίρανα δεν απέδωσε, στον Περσικό κινηθήκαμε αργά, ενώ οι προσδοκίες που καλλιεργούνται από την «κινητικότητα» στο Κυπριακό με την επανάπαυση στους χειρισμούς του κ. Μπους και τη «στοίχιση» της υποτονικής «πρωτοβουλίας» της Προεδρίας της ΕΟΚ κινδυνεύουν να οδηγήσουν σε μια νέα εθνική τραγωδία στο εθνικό θέμα.

Καμιά σημαντική πρόοδος δεν συντελέστηκε και στο χώρο των θεσμών για να αποκατασταθεί η χαμένη αξιοπιστία τους. Ο κ. Μητσοτάκης παίζει με τον τέως, προβαίνει εκ προοιμίου σε «νομικές γνωμοδοτήσεις», οι επεμβάσεις στη Δικαιοσύνη, στις Ένοπλες Δυνάμεις και στην Αστυνομία συνεχίστηκαν, στα κρατικά μέσα ενημέρωσης βασιλεύει και πάλι η ίδια κατάσταση: βάλτος, αφασία, κομματισμός. Η Βουλή συζητά αλλά δε διαλέγεται. Η αξιοπιστία κράτους και κυβέρνησης δεν έχει αποκατασταθεί.

Τέλος όχι μόνο δεν γλυτώσαμε από τα «σκάνδαλα», αλλά συνεχώς παρουσιάζονται και καινούρια. Ο νεποτισμός, ο αρχηγισμός, η αναξιοκρατία, η αλαζονεία των κυβερνώντων, ο αυταρχισμός και όλες οι εκδηλώσεις του «ύφους και ήθους» της εξουσίας που θα έπρεπε να είχαν εγκαταλειφθεί μετά τις πικρές εμπειρίες του παρελθόντος έχουν κάνει ξανά την εμφάνισή τους. Όλες οι κυβερνήσεις πιστεύουν ότι θα παραμείνουν εσαεί στην εξουσία.

Πρόκειται τελικά για μια κυβέρνηση κάτω του μετρίου, ανίκανη να εμπνεύσει, να καθοδηγήσει, να ανταποκριθεί στις ανάγκες της χώρας, να επιλύσει προβλήματα, να εκσυγχρονίσει. Με πενιχρή αποτελεσματικότητα, ανύπαρκτο συντονισμό, με περισσή αλαζονεία και αυτάρεσκο αυταρχισμό.

Όλες αυτές οι εκδηλώσεις της κυβερνητικής εξουσίας κάθε άλλο παρά άγνωστες είναι. Χαρακτηρίζουν την παθολογία της ελληνικής πολιτικής. Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα δεν διδάσκονται όταν βρεθούν στην αντιπολίτευση. Επαναλαμβάνουν τα ίδια όταν επανέρχονται στην κυβέρνηση. Αρχηγικά, πελατειακά, με παρωχημένο ιδεολογικό εξοπλισμό, με πολιτικά στελέχη κάτω του μετρίου είναι ανίκανα να προγραμματίσουν, να θέσουν προτεραιότητες, να εφαρμόσουν, να ελέγξουν. Γκρεμίζουν ό,τι καλό βρίσκουν στο όνομα μεγαλόπνοων και κενών ιδεολογημάτων. Άχρηστα οχήματα μεταρρύθμισης και εκσυγχρονισμού, περιορίζονται στο ρόλο του διαχειριστή της εξουσίας και συνήθως αποδεικνύονται και κακίστοι διαχειριστές. Οι ρόλοι εναλλάσσονται ενώ τα προβλήματα παραμένουν άλυτα, η χώρα χωλαίνει, ο χρόνος κυλά και τα τραίνα χάνονται.

Αυταπάτες οι πολίτες δεν πρέπει πλέον να έχουν. Οι πολιτικοί φορείς νοσούν και όλοι οι επιδοξοί σωτήρες έχουν δοκιμαστεί. Είναι θλιβερό να διαπιστώνει κανείς ότι η κατάσταση δεν μπορεί να αλλάξει, γιατί προϋποθέτει βαθύτατη αλλαγή και εκ βάθρων εκσυγχρονισμό των κομμάτων, που είναι και οι εξ ορισμού ακρογωνιαίοι λίθοι των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων.

Χωρίς μια τέτοια ανατροπή των δεδομένων οι απολογισμοί, ετήσιοι ή τετραετείς, θα είναι πάντα πενιχροί, όταν δεν θα είναι καταστροφικοί. Και πάντα πόρρω απέχοντες από το μόνο κριτήριο που αξίζει κανείς να θέσει κρίνοντας κάθε κυβερνητικό έργο δεδομένων των συνθηκών και καταστάσεων: το κριτήριο των απαιτήσεων που επιβάλλει η οικονομική, πολιτική, πολιτιστική και ηθική ανόρθωση της χώρας. Ζητείται κυβέρνηση που να σταθεί στο ύψος της. □

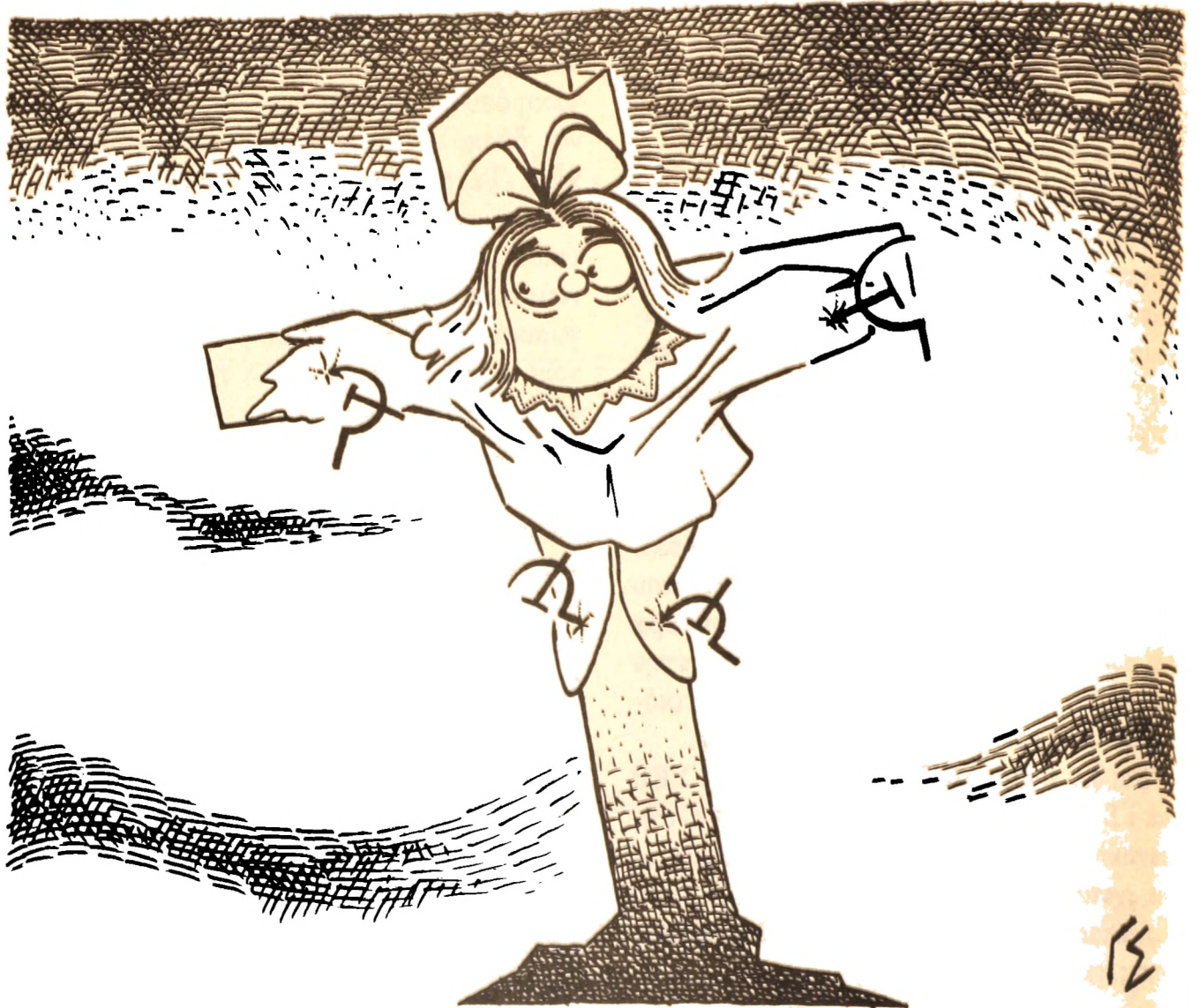
Αριστερά: η Αποκαθήλα

Σαράντα ημέρες μετά τη λήξη του 13ου Συνεδρίου του, το ΚΚΕ εξακολουθεί να παρουσιάζει ολοφάνερα τα συμπτώματα μιας βαθύτατης κρίσης που δεν στάθηκε δυνατό να μετριασθεί από την εκλογή του νέου Π.Γ. Στην εκλογή αυτή, πολλοί ήσαν εκείνοι που έσπευσαν να προεξοφλήσουν ότι επαληθεύονται κάποιες έμμονες ιδέες τους ότι «στο τέλος θα τα βρουν και θα συμβιβαστούν». Το γεγονός ότι το ΚΚΕ απέκτησε Π.Γ. ήταν επαρκής ένδειξη για τους φορείς αυτής της έμμονης ιδέας περί «συμβιβασμού» ότι, τελικά, δεν υπάρχουν «συντηρητικοί» και «ανανεωτικοί» και όλοι ενδιαφέρονται για μια θεσούλα στον πυρήνα του μηχανισμού. Λες και το απόλυτα φυσιολογικό γεγονός ότι ένας μηχανισμός, ακριβώς επειδή έχει την λογική του ως τέτοιος, αναπαράγεται στην ηγετική του κλίμακα είναι και αυτόχρονα απόδειξη ότι «όλοι ίδιοι είναι», ή ότι δεν υπάρχουν αγεφύρωτες αντιθέσεις μεταξύ των ομάδων που επιδιώκουν τον έλεγχο του μηχανισμού.

Πραξικοπήματα εν μέσω κρίσης

Τα γεγονότα είναι πεισματάρικα, ακριβώς γιατί δημιουργούνται στο έδαφος μιας δυναμικής που δεν έχει καμιά πιθανότητα να γίνει κατανοητή όταν επιλέγει κανείς μια ηθικιστική κριτική ανθρωπομορφικού τύπου σαν αυτή που αναφέραμε παραπάνω. Το γεγονός ότι το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας για το νέο Π.Γ. αλλά και η πολιτική σύνθεση του τελευταίου ενέχουν το στοιχείο του ανταγωνισμού είναι το κατ' εξοχήν στοιχείο που θα έπρεπε να είχε συγκρατήσει κανείς προκειμένου να μπορέσει να ερμηνεύσει την κρίση στον «Ριζοσπάστη» αντί να την αφήνει ασχολίαστη. Δεν υπάρχει ασφαλώς τίποτα το κρισιμότερο για ένα Κ.Κ. από το να τίθεται σε αμφισβήτηση ένα από τα κεντρικότερα στοιχεία του μηχανισμού του, η εφημερίδα του. Και ήταν επόμενο να τεθεί εν αμφιβόλω η υπόσταση του «Ριζοσπάστη», αφού οι δυο «κόσμοι» στο ΚΚΕ αντιπαράγονται με την ίδια σφοδρότητα που συγκρούονταν κατά την προσυνεδριακή περίοδο.

Αυτό το «κλίμα» ακριβώς είναι που απωθεί τον Χ. Φλωράκη, ο οποίος δήλωσε στην

Πάτρα (στις 29 Μαρτίου) ότι «πρέπει να σταματήσει επιτέλους αυτός ο "προσυνεδριακός διάλογος" που συνεχίζεται με άλλη μορφή». Κάτι τέτοιο όμως δεν μπορεί να γίνει παρά με δύο τρόπους: είτε με τη διάσπαση του ΚΚΕ, είτε με τη ρητή παραδοχή και τη θεσμική - καταστατική αναγνώριση των ριζικών διαφορών, δηλαδή με την αλλαγή πολιτικής κουλτούρας, πρακτικής και διαδικασιών στους τρόπους διαχείρισης και ενσωμάτωσης των αντιθέσεων και στο έδαφος παραγωγής πολιτικής και πρόγραμματος. Η διάσπαση είναι κάτι που αποφεύχθηκε για διάφορους λόγους, αν και μένει στην ημερήσια διάταξη η «εκκένωση» του ΚΚΕ από στελέχη του που θα μεταπηδούσαν στον ΣΥΝ, ή η απόσυρση κάποιων διαφωνούντων (ήδη αυτό έγινε στον «Ριζοσπάστη»). Εκείνο όμως που δεν μπορεί να αποφευχθεί είναι η υποχρεωτική αλλαγή ενδοκομματικής πολιτικής από τη «συντηρητική» πλειοψηφία, δηλαδή η αναγνώριση των διαφορών και των αδιεξόδων που δημιουργούνται με τη λογική της πλειοψηφίας - μειοψηφίας ή τη λογική του κόμματος - κλειστής αντικοινω-

νίας. Και εκείνο που ενδιαφέρει εδώ δεν είναι ασφαλώς το αν μπορεί ή όχι η σημερινή πλειοψηφία της Κ.Ε. να βαδίσει σε μια τέτοια αλλαγή.

Είχαμε γράψει και σε προηγούμενα τεύχη ότι το ΚΚΕ δεν μπορεί πλέον να εξακολουθήσει να είναι αυτό που ήταν μέχρι το 1987-1988. Κι αυτό γιατί έχει τεθεί με πολλούς τρόπους και σε πολλά επίπεδα το ζήτημα μιας αλλαγής στους όρους νομιμοποίησής του από τα μέσα. Η λογική του Χ. Φλωράκη που πρότεινε στην τελευταία σύνοδο της Κ.Ε. να αποφασισθεί με εσωκομματικό δημοψήφισμα αν έχουν δικαίωμα οι διαφωνούντες να εκθέτουν δημόσια τις απόψεις τους «εκτός οργάνων», η λογική της Α. Παπαρήγα η οποία, δίχην Ιεράς Εξέτασης, θέτει υπόψη των μελών της Κ.Ε. το τι είπαν σε συνεντεύξεις τους στον «αστικό Τύπο» στελέχη που διαφωνούν με επιλογές της ίδιας (ούτε καν της «συντηρητικής» πλειοψηφίας του Π.Γ.), η λογική που συνεχίζει να λειτουργεί με βάση τη διπλή γλώσσα, το «διπλό» καταστατικό και την αδιαφάνεια μιας σχεδόν προ-αστικής ομάδας

η αργεί

του Χρ. Κυριαζή

πίεσης, οδηγεί μάλλον με βεβαιότητα στην όξυνση της κρίσης, στην πολιτική συρρίκνωση και, τέλος, στην... ανεργία των επαγγελματιών στελεχών.

Σε ριζική αντίθεση με αυτήν ακριβώς τη λογική: ο Γρ. Φαράκος, μετά από 50 χρόνια ιστορίας στο κόμμα, τολμά να μιλήσει για πραξικοπήματα στο ΚΚΕ· ο μέχρι πρότινος διευθυντής του «Ρ» Θ. Καρτερός αναλύει καταλεπτώς το πώς γίνονται αυτά τα πραξικοπήματα (βλ. επιστολή του από 27/3/91 στον «Ρ» της 28/3/91)· η γενική συνέλευση της ΚΟΒ του «Ρ» (με 50 ψήφους υπέρ και 17 κατά —και ας έγραφε ο «Ρ» απλώς «κατά πλειοψηφία»!) επιβεβαιώνει την εμπιστοσύνη της στον Θ. Καρτερό και τον προτείνει πάλι για διευθυντή της εφημερίδας, ενώ σε ίδια κατεύθυνση κινούνται οι δημοσιογράφοι του «Ρ» στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες έντεκα πόλεις, καθώς και η κομματική οργάνωση δημοσιογράφων της συμπρωτεύουσας. Επίσης, και αυτό είναι ίσως εξαιρετικά ουσιαστικό, σε αντίθεση με την αντιδημοκρατική λογική της «συντηρητικής» πλειοψηφίας του Π.Γ. και της Κ.Ε., 45 (επί παρόντων 102) μέλη της Κ.Ε., θεωρούν η εκλογή της νέας Κ.Ε. δεν είναι ζήτημα που «έχει κλείσει» και συμφωνούν στο να γίνει κανονικά η τελική συνολική καταμέτρηση των ψήφων των 1275 συνέδρων που την εξέλεξαν. Αντίθετα, η πλειοψηφία των 57 μελών της νέας Κ.Ε. θεώρησε ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος να έχει τέτοιου είδους «ευαισθησίες» και απαιτεί να παραδοθεί η κάλπη. Και το ερώτημα είναι: τι περιθώριο έχει, έστω αυτή η φυγή προς τα εμπρός που διαλέγει σαν λύση η κ. Παπαρρήγας με το να καλεί τα μέλη του ΚΚΕ σε τροφο στους «μαζικούς αγώνες» όταν οι μισοί της Κ.Ε. θεωρούν ότι το ανώτερο όργανο έχει κάποιους λογαριασμούς αξεκαθάριστους με την εκλογή του; Τι περιθώρια έχει αυτή η στρουθοκαμηλική προσπάθεια της Γ. Γραμματέως —και του συντρέχοντος αυτήν κ. Φλωράκη— «να βάλουμε τέλος στις ομαδοποιήσεις», όταν την τακτική της ομαδοποίησης την ακολουθεί η ίδια λείνοντας διά της «πλειοψηφίας» το ζήτημα αυτής καθεαυτής της νομιμότητας της ομαδοποιίας Κ.Ε.;

ΣΥΝ: αδράνειας συνέχεια

Η κατάσταση κρίσης στο ΚΚΕ δεν φαίνεται, με κανέναν τρόπο, να επιδέχεται εύκολους χειρισμούς, ούτε μπορεί να αποτονωθεί μέσα από την αποσυμπιεστική βαλβίδα που θα μπορούσε να είναι ο ΣΥΝ. Στον τελευταίο, οι πρόσφατες εξελίξεις, με την αναβολή της επίλυσης του οργανωτικού ζητήματος, μειώνουν τη σημασία που είχε η ανάδειξη της κ. Δαμανάκη στην προεδρία του, αφού το ποιος θα «παραστέχει» τη νέα Πρόεδρο κάθε άλλο παρά τεχνικό πρόβλημα είναι· η πιθανή δυναμικότητα που περικλείει η προεδρία της κ. Δαμανάκη κάμπτεται εξ αντικειμένου από την οργανωτική εκκρεμότητα, δεδομένου ότι αυτή παραπέμπει ευθέως σε διαφωνίες περί το ηγετικό σχήμα μεταξύ των συνιστωσών του ΣΥΝ, που αναπαράγουν την μακροχρόνια αδράνεια. Παράλληλα, η κρίση στον ΣΥΝ εμφανίζεται όχι μόνο στην κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό του ΚΚΕ αλλά και στην αντίστοιχη της ΕΑΡ, όπου το κείμενο των «38» μελών της Κ.Ε. της, αφενός μεν έδειξε την ασυμφωνία απόψεων ως προς τη συμπεριφορά του θα πρέπει να έχει ο κληρονόμος του τέως ΚΚΕ Εσ. απέναντι στο ΚΚΕ —και, δι' αυτού, απέναντι στον ΣΥΝ— αφετέρου δε διέγραψε μια ριζική διαφορετική εκτίμηση για το ρόλο που θα πρέπει να έχει σήμερα η Αριστερά.

Αν συνεκτιμηθεί δε ότι η ΕΔΑ έχει σχεδόν μηδενικό πολιτικό εκτόπισμα και ότι η «Νέα Πορεία» δεν μπόρεσε ακόμα να πείσει πως διαθέτει μια συγκροτημένη και οργανωτικά αρθρωμένη πολιτική πρόταση, τότε είναι εύλογη η υπόθεση ότι η φθίνουσα τάση επιρροής του ΣΥΝ που καταγράφεται σε δημοσκοπήσεις δεν είναι ίσως κάτι το συγκυριακό, αλλά εγγράφεται στην πιο μακροπρόθεσμη αδυναμία του ΣΥΝ να διεκδικήσει την αυθύπαρκτη θέση του στο αριστερό μέρος του πολιτικού άξονα της χώρας. Αυτή η κατάσταση δεν μπορεί να ανατραπεί με «αμοιβαίες αποχωρήσεις» των Φλωράκη - Κύρκου, ούτε ανασχευάζεται με την προσδοκία ότι η επιδείνωση των οικονομικών μεγεθών θα μεταφραστεί σε επαναπατρισμό των λαϊκών ψήφων· για τις τελευταίες υπάρχουν και οι «μεγαλύτεροι συγγενείς»...

Ένας θαυμάσιος εκλαϊκευτής της επιστήμης μεταφράζεται τώρα και στην Ελλάδα

Thomas McDonough

ΟΙ ΕΞΩΓΗΙΝΟΙ

Η αναζήτηση ζωής στο Σύμπαν

- «Μια θαυμάσια παρουσίαση του συναρπαστικότερου ίσως ενδεχομένου στη σύγχρονη επιστήμη.»

Carl Sagan

- «Δεν κυκλοφορεί σήμερα καλύτερο βιβλίο για το θέμα που διαπραγματεύεται.»

The New Scientist

- «Ο McDonough παρουσιάζει την τολμηρότερη επιχείρηση του ανθρώπου σ' ένα κεφάλαιο και ελκυστικό βιβλίο.»

The New York Times

Επί δύο δεκαετίες τουλάχιστον, μια μικρή αλλά αφοσιωμένη ομάδα επιστημόνων αναζητά «νοήμονα» εξωγήινα όντα. Γνωρίζει καλά ότι σήματα από έναν άλλο πολιτισμό μπορεί αυτή τη στιγμή να πέφτουν πάνω μας... Και αν καταφέρει να τα αναγνωρίσει, η ανακάλυψή τους θα είναι η σημαντικότερη στην ιστορία του ανθρώπινου είδους.

Ένα βιβλίο που παρουσιάζει την επιστημονική άποψη για τους «εξωγήινους», τα UFO, τα διάφορα «τρίγωνα των Βερμούδων» και όλη τη σχετική παραφιλολογία.

σελ. 369, 2800 δρχ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ **κάτοπτρο**

Ισαύρων 10 και Δαφνομήλη
114 71 - Αθήνα, τηλ. 3643272, fax 3641864

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

του Ευθύμιου Χ. Στοφορόπουλου

Είναι ίσως η πρώτη φορά στην ιστορία του Κυπριακού, που όχι μόνον υπάρχει εντονότατη δραστηριότητα από πολλές πλευρές, αλλά διαφαίνονται και προθέσεις ή και «σχέδια» επίλυσής του· «επίλυσης» που είναι σύμφωνη με τα τουρκικά επεκτατικά σχέδια. Ποιες όμως είναι οι προϋποθέσεις μιας δίκαιης, έντιμης και βιώσιμης λύσης; Τέτοιας δηλαδή που δεν θα χαρακτηρίζεται από έλλειψη ισορροπίας όσον αφορά τα συμφέροντα του κυπριακού κράτους; Η ελληνική αλλά και η ελληνοκυπριακή πλευρά μήπως είναι έτοιμες για νέα μειοδοσία; Ο πρέσβυς Ευθ. Στοφορόπουλος συστηματοποιεί κρίσιμες όψεις του Κυπριακού, με μορφή ερωτημάτων.

1. Ποιο είναι το κριτήριο αξιολόγησης μιας λύσης του Κυπριακού ως αποδεκτής ή μη αποδεκτής για την ελληνική πλευρά; Αν το κριτήριο είναι η φυσική και εθνική επιβίωση των Ελλήνων Κυπρίων στο νησί τους, τι είδους λύση θα επιτρέπει την επιβίωση αυτή;

2. Λύση που να προβλέπει μονιμοποίηση και νομιμοποίηση του Αττίλα; Αν δεχόμασταν να παραμείνει τουρκικός στρατός στην Κύπρο, θα είχε σημασία πόσος θα ήταν αυτός και πώς θα ονομαζόταν (π.χ., νέα διευρυμένη ΤΟΥΡΔΥΚ); Μήπως η τουρκική στρατιωτική παρουσία, που μας πιέζουν να δεχθούμε, θα είχε πολιτική κυρίως σημασία και όχι τόσο στρατιωτική, λόγω και της εγγύτητας των πολεμικών αεροδρομίων και λιμανιών της Τουρκίας; Θα μπορούσαμε να δεχθούμε «προσωρινή» τουρκική στρατιωτική δύναμη; Να εμπιστευθούμε, δηλαδή, την Τουρκία, όπως την ξέρουμε, ότι θα συμφωνούσε αργότερα να αποσύρει τον στρατό της, π.χ. για να υπάρξει αφοπλισμός της Κύπρου; Μπορούμε να προβλέψουμε ότι δεν θα ζητούσε η Τουρκία απaráδεκτα ανταλλάγματα για μια τέτοια απόσυρση;

3. Εξακολουθούμε να αναγνωρίζουμε την Τουρκία ως «εγγυήτρια» ύστερα από όσα έχει διαπράξει; Είναι, άραγε, ρεαλιστική η ελπίδα, ότι αν, μελλοντικά, στο πλαίσιο συστήματος συνεγγυητριών δυνάμεων, αναγνωριζόταν η Τουρκία ως «εγγυήτρια», θα σεβόταν το πλαίσιο αυτό και δεν θα χρησιμοποιούσε την «εγγυητική» της ιδιότητα ως πρόφαση για να εισβάλει και πάλι στην Κύπρο; Πιστεύουμε ότι η Άγκυρα θα τηρούσε μια νέα συμφωνία εγγύησης ή ότι οι άλλοι συνεγγυητές θα την ανάγκαζαν να συμπεριφερθεί σύννομα;

4. Θα θεωρούσαμε αποδεκτό ένα διακανονισμό που θα περιελάμβανε παραμονή Τούρκων εποίκων, αυτών των οργάνων του τουρκικού επεκτατισμού;

5. Ποιες θα ήταν οι συνέπειες οποιασδήποτε μορφής ομοσπονδίας στην Κύπρο; Δεν θα συνεπαγόταν, τουλάχιστον, περιορισμούς της ελευθερίας εγκατάστασης; (Διότι, αν υπήρχε απεριόριστη ελευθερία εγκατάστασης, θα ήταν δυνατόν το βόρειο κρατίδιο να έχει ελληνοκυπριακή πλειοψηφία κατοίκων). Το όποιο ομοσπονδιακό σύστημα δεν θα νομιμοποιούσε τον εκτουρκι-

σμό, σε αποφασιστικό βαθμό, του μελλοντικού βόρειου κρατιδίου;

6. Η εγκαθίδρυση ομοσπονδίας δεν θα παραβίαζε, στην πράξη, την αρχή ισότητας των πολιτών και δεν θα σήμαινε εξίσωση του 82% του κυπριακού λαού (δηλαδή των Ελλήνων Κυπρίων) και του 18% (των Τουρκοκυπρίων); Δεν είναι αυτός ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους η Τουρκία επεδίωκε από παλιά να επιβάλλει ομοσπονδία στην Κύπρο;

7. Ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα αναγνώρισης δικαιώματος αρνησικυρίας (βέτο) των Τουρκοκυπρίων σε όλα τα θέματα αρμοδιότητας της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης; Δεν θα ετίθετο ολόκληρη η Κυπριακή Δημοκρατία υπό τον πραγματικό έλεγχο των Τουρκοκυπρίων ή, μάλλον, υπό τον έλεγχο της Άγκυρας; (Διότι οι Τουρκοκύπριοι θα ήσαν αναγκασμένοι να εξαρτώνται από την Άγκυρα και να την υπακούουν, λόγω του χωριστικού και άδικου χαρακτήρα κάθε ομοσπονδιακής ρύθμισης, σε συνδυασμό με την γειτνίαση της Τουρκίας, ακόμα και χωρίς τουρκική στρατιωτική δύναμη στην Κύπρο, τουρκική εγγύηση ή παραμονή εποίκων).

8. Ποια θα ήταν στην πραγματικότητα τα, η διεθνής προσωπικότητα μιας ομοσπονδιακής Κύπρου και πώς θα διαμορφωνόταν η εξωτερική της πολιτική, ιδίως αν ληφθεί υπ' όψιν ότι ο κ. ντε Κουεγιάρ προτείνει ως «συμβιβαστικές» λύσεις:

α. Να έχουν τα ομόσπονδα κρατίδια κάποια δυνατότητα σύναψης συμφωνιών με ξένες κυβερνήσεις,

β. Να έχει η τουρκική πλευρά βέτο για οποιονδήποτε νόμο ή απόφαση των κεντρικών ομοσπονδιακών οργάνων, που θα αφορά στις εξωτερικές υποθέσεις (και στην άμυνα),

γ. Να δίνεται το υπουργείο Εξωτερικών εκ περιτροπής στους Έλληνες Κύπριους και τους Τουρκοκύπριους;

9. Πόσο ρεαλιστικό είναι να αναμένουμε ότι, μετά την σύσταση κυπριακής ομοσπονδίας, θα ακολουθούσε πλήρης ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, που θα είχε ως συνέπεια την σταδιακή, έστω, αποδυνάμωση των Τουρκόπνευστων διατάξεων του ομοσπονδιακού συντάγματος; Δεν είναι πιθανότερο ότι η Τουρκία και οι Δυτικοευρωπαίοι φίλοι της θα χρησιμοποιούσαν τις σχέσεις της Κύπρου με την ΕΟΚ για να περιβάλουν με το κύρος της Κοινότητας τις δεσμεύσεις του Κυπριακού Ελληνισμού; Τόσο μάλλον που ο κ. ντε Κουεγιάρ προτείνει όπως το θέμα εισόδου της Κύπρου στην ΕΟΚ εξετάσουν από κοινού οι δύο κοινότητες, σε διακοινοτική βάση, μετά την αυτοκατάργηση της σημερινής, νόμιμης Κυπριακής κυ-

10. Πόσο αλλάζει ο βασικός χαρακτήρας ομοσπονδίας στην Κύπρο (βλ. ανωτ., υπό 5 και 6) αν μεταβληθεί αυτή ή εκείνη η παράμετρος της;

11. Η λειτουργία κυπριακής ομοσπονδίας και η οικονομική συνεργασία Ελλήνων Κυπρίων και Τουρκοκυπρίων θα μετρίαζαν τα μειονεκτήματα μιας ομοσπονδιακής λύσης ή αποκλείεται τέτοια βελτίωση λόγω της πολιτικής βούλησης της Τουρκίας και των μέσων που θα διαθέτει, αλλά και λόγω της φύσης του ομοσπονδιακού συστήματος στην Κύπρο;

12. Με τον σημερινό συσχετισμό δυνάμεων, θα δεχόταν η Άγκυρα στρατιωτική παρουσία της Ελλάδας στην Κύπρο επαρκή για την άμυνα του Κυπριακού Ελληνισμού;

13. Ποιο είναι το μη χείρον: η σημερινή κατάσταση στην Κύπρο (και η παγίωσή της) ή μια ομοσπονδιακή λύση; Μήπως είναι και οι δύο αυτές προοπτικές τόσο καχιές, ώστε να έχει θεωρητικό μόνον χαρακτήρα η συζήτηση περί του «μη χείρονος»;

14. Γιατί διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι δεν προτάθηκε πολιτική άλλη από την «πολιτική» που έχουμε ακολουθήσει, όταν είναι γνωστό ότι, επανειλημμένα και δημόσια, υποστηρίχθηκαν θέσεις:

α. Εναντίον της ικανοποίησης των τουρ-

κικών αξιώσεων για ομοσπονδία στη Μεγαλόνησο,

β. Εναντίον της συμμόρφωσής μας στις υποδείξεις των ξένων, κυρίως των Αγγλοαμερικανών, για επανέναρξη, το 1988, των «διακοινοτικών» συνομιλιών, με τις οποίες παίξαμε το παιχνίδι των Τούρκων, χωρίς να προκαλέσουμε οποιαδήποτε πραγματική πίεση επί της Άγκυρας,

γ. Υπέρ της μεγαλύτερης δυνατής προσπάθειάς μας, κατά την κρίση στον Κόλπο για να θυμίσουμε, στη διεθνή κοινή γνώμη, την εισβολή και κατοχή στην Κύπρο,

δ. Υπέρ διόρθωσης της πορείας μας, εδώ και χρόνια ή έστω κατά την κρίση στον Κόλπο, ώστε να παύσουμε να δεχόμαστε να εξαρτάται από την έκβαση των «διακοινοτικών» συνομιλιών, δηλαδή από την αυθαίρετη θέληση της Τουρκίας, η εφαρμογή κανόνων αναγκαστικού διεθνούς δικαίου και αποφάσεων του ΟΗΕ, που επιτάσσουν όπως, αμέσως και άνευ όρων, αποχωρήσουν από την Κύπρο όλα τα τουρκικά στρατεύματα και όλοι οι έποικοι, επιστρέφουν στα σπίτια τους όλοι οι πρόσφυγες, αποκατασταθούν όλες οι ελευθερίες όλων των Κυπρίων και ανακληθεί το ψευδοκράτος,

ε. Υπέρ συστηματικής προσπάθειας για βελτίωση του συσχετισμού δυνάμεων Ελληνισμού - Τουρκίας και απελευθέρωση των τουρκοκρατούμενων κυπριακών εδαφών με ειρηνικά μέσα. Για να διαπραγματευθούμε πραγματικά είναι απαραίτητο να γίνουμε ισχυρότεροι. □

ΠΩΣ ΝΑ ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΠΑΝΩ ΑΠΟ 1000 ΛΕΞΕΙΣ ΤΟ ΛΕΠΤΟ

Μήπως έχετε πάρα πολλά να διαβάσετε και δεν προλαβαίνετε; Προφέρετε ή «ακούτε» τις λέξεις όταν διαβάσετε; Έχετε προβλήματα αυτοσυγκέντρωσης; Δεν μπορείτε να συγκρατείτε αυτά που διαβάσετε;

Μπορείτε εύκολα να απαλλαγείτε από τέτοια προβλήματα που περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες που έχετε για αποδοτικό διάβασμα. Με 20 μόνο ώρες εξάσκηση θα μπορείτε να διαβάσετε δυο και τρεις φορές πιο γρήγορα από ό,τι σήμερα και με μεγαλύτερο βαθμό αντίληψης. Θα συγκρατείτε περισσότερα και θα αξιολογείτε πιο μεθοδικά αυτά που διαβάσετε. Με ένα πρωτότυπο σύστημα αυτοδιδασκαλίας θα μπορείτε να εφαρμόζετε αποτελεσματικά τις νέες τεχνικές διαβάσματος για μελέτη, για ενημέρωση και για ψυχαγωγία. Σύντομα θα μπορείτε κι εσείς να διαβάσετε με ρυθμό 1000 λέξεις το λεπτό.

Για τη μοναδική αυτή Μέθοδο συμπληρώστε και ταχυδρομήστε το παρακάτω Δελτίο Παραγγελίας.

Ν. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, Ταξιαρχών 21, 174 55 ΑΛΙΜΟΣ
Τηλ. 9840352, 9830718

Παρακαλώ στείλτε μου αντικαταβολή Δρχ. 15.800 τη Μέθοδο «ΓΡΗΓΟΡΟ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΔΙΑΒΑΣΜΑ» (3 κασέτες, βιβλίο, ασκήσεις).

Όνομα
Οδός-αρ.
Ταχ. Κώδικας Πόλη
Τηλ. Υπογραφή

Το ΓΡΗΓΟΡΟ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΔΙΑΒΑΣΜΑ διδάσκεται επίσης σε ειδικά σεμινάρια που διοργανώνει το ΕΛΚΕΠΑ (Τηλ. 8069901) και το Κολλέγιο Αθηνών (Τηλ. 6478160).

ALBANIA:

Οι κάλπες άνοιξαν, η κρίση μεγαλώνει

Τα αποτελέσματα των πρώτων πολυκομματικών εκλογών στο πλέον ιδιόμορφο σταλινικό και κλειστό καθεστώς που οικοδομήθηκε στο όνομα του σοσιαλισμού δεν εξέπληξαν όσους παρακολουθούν από κοντά τις εξελίξεις στην Αλβανία. Δεν αποτελούν, δυστυχώς έκπληξη και οι πρώτες μετεκλογικές συγκρούσεις στα Σκόδρα, με νεκρούς και τραυματίες, που ήσαν συνέπεια της πικρίας ή και της απογοήτευσης των Αλβανών για τη νίκη του κυβερνώντος κόμματος.

Η ήττα του Ραμίζ Αλία και η νίκη του κυβερνώντος κόμματος Εργασίας έχουν να κάνουν τόσο με τα χαρακτηριστικά του καθεστώτος —και κυρίως τα κοινωνικά— όσο και με τον τρόπο που «αντέδρασε» το καθεστώς στην κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού. Οι εκλογές στην Αλβανία έχουν σε ορισμένα σημεία αντίστοιχα στοιχεία με αυτά που συνόδευσαν τις πρώτες ελεύθερες εκλογές στη Βουλγαρία. Όπως εκεί έτσι και στην Αλβανία η αντιπολίτευση έχασε την πρώτη μάχη στις κάλπες, επειδή και στις δυο χώρες τα κυβερνώντα κόμματα κατόρθωσαν να επικρατήσουν στην ύπαιθρο.

Η αντιπολίτευση στην Βουλγαρία κέρδισε τα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ το μετονομασθέν σε Σοσιαλιστικό, Κομμουνιστικό κόμμα, κατόρθωσε μέσα από πολυποικίλες πιέσεις να συγκρατήσει την ύπαιθρο. Παρόμοια διαπίστωση γίνεται και στις εκλογές στην Αλβανία. Το Δημοκρατικό κόμμα δεν μπόρεσε να «πείσει» την συντηρητική και ιδιαίτερα κλειστή κοινωνία της υπαίθρου και του Νότου ενώ αντίθετα, στα αστικά κέντρα τον τελευταίο χρόνο ξέσπασε η

μεγάλη αμφισβήτηση του καθεστώτος, θριάμβευσε.

Το κυβερνών κόμμα Εργασίας είχε κατορθώσει με τις μεταρρυθμίσεις του Ραμίζ Αλία να δημιουργήσει ένα θετικό κλίμα στην επαρχία. «Ο Ραμίζ Αλία έχασε γιατί το κόμμα Εργασίας δούλεψε άσχημα και το κόμμα κέρδισε γιατί ο Αλία δούλεψε καλά» είπε χαρακτηριστικά ο γραμματέας του κόμματος Τζεζιλ Γκόνι εξηγώντας μ' αυτό το λογοπαίγνιο την αποτυχία του Αλία και την επιτυχία του ΚΕΑ.

Το «θετικό» αυτό κλίμα των μεταρρυθμίσεων έδρασε υπέρ του κυβερνώντος κόμματος. Όχι βέβαια από μόνο του. Η κρατική - κομματική προπαγάνδα από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, οι ισχυρές πιέσεις που κατήγγειλε η αντιπολίτευση αλλά και παρατηρητές που παρακολούθησαν τις εκλογές, είχαν καθοριστικό ρόλο στο να καλλιεργηθούν διάφορες φοβίες. Το κυβερνών κόμμα έθεσε εν λειτουργία τα συντηρητικά αντανακλαστικά μιας επί δεκαετίες κλειστής κοινωνίας. Κάτι που δεν έγινε στα αστικά κέντρα.

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί και το

πώς χειρίστηκε το καθεστώς την πτυχή της φυγής που αφορούσε τον κλήρο που άφηναν πίσω τους οι φυγάδες. Καλλιέργησε μια αντιπαλότητα με τους φυγάδες υποσχόμενο να μοιράσει γη σε όσους έμειναν. Και αυτό μέτρησε στην προπαγάνδα που έκανε.

Όμως, η θετική για το Κόμμα Εργασίας έκβαση των εκλογών δεν φαίνεται να έχει θετική συνέχεια. Η αμφισβήτηση του καθεστώτος στην ύπαιθρο —αν κρίνουμε από το μεγάλο κύμα φυγής των τελευταίων μηνών— δείχνει ότι ναι μεν υπάρχουν αντιστοιχίες με την «ύπαιθρο» της Βουλγαρίας, αλλά η κοινωνική και πολιτική έκρηξη στις μετέπειτα διαδικασίες δεν σημαίνει ότι θα συνοδευθεί από τις ίδιες αντιδράσεις.

Θα πρέπει να αναμένουμε τα πλήρη αποτελέσματα των εκλογών, αλλά και τις κινήσεις του Ραμίζ Αλία και του κόμματός του καθώς και της αντιπολίτευσης, για να υπάρξουν πλέον ουσιαστικές εκτιμήσεις για τις εξελίξεις στην Αλβανία.

Ήδη π.χ. ο Γκόνι έσπευσε την επομένη των εκλογών να επαναλάβει την προεκλογική πρόταση των κομμουνιστών για κυβέρνηση συνεργασίας με την αντιπολίτευση

—κάτι που είχαν προτείνει και οι «απόγονοι» του βουλγαρικού ΚΚ— αλλά οι δύο ηγέτες του Δημοκρατικού Κόμματος Γκράμωζ Πάσκο και Σάλι Μπερίσα απέκλεισαν κάθε συνεργασία με τους κομμουνιστές.

Δεν θα είναι λοιπόν καθόλου εύκολο για το κυβερνών κόμμα να ελέγξει κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις, ύστερα από μια τέτοιας μορφής —που προηγούμενό της δεν γνώρισε καμιά χώρα μετά τον πόλεμο— φυγή των κατοίκων της και αμφισβήτηση του καθεστώτος.

Σ' αυτή την εκδοχή μιας νέας πιθανής έκρηξης εναντίον του καθεστώτος θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι η εκλογική διαδικασία και λειτουργία μιας κάποιας μορφής δημοκρατικών θεσμών, είτε ο Αλία μείνει στην προεδρία είτε όχι, διαμορφώνουν νέες συνθήκες που θα επηρεάζουν καταλυτικά τις διαδοχικές κρίσεις που θα αντιμετωπίζει το καθεστώς.

Μπορεί, δηλαδή, οι εκλογές να δίνουν μια εικόνα κατ' αρχήν «παράλληλης» πορείας με τις εκλογές, ακόμα και με τις εξελίξεις στην Βουλγαρία, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι το μεταβατικό καθεστώς της Αλβανίας θα έχει την ίδια πορεία.

Το κόμμα Εργασίας πάντως δεν είναι ούτε αυτό που ίδρυσε ο Χότζα, ούτε αυτό που δημιούργησε ο Αλία, ούτε θα μείνει ίδιο μ'

αυτό που οργάνωσε τις εκλογές. Οι «μεταρρυθμιστές» υποστηρικτές του Ρ. Αλία θα έχουν πλέον να αντιμετωπίσουν δύσκολα προβλήματα, αν οι νοσταλγοί του Εμβέρ Χότζα αύξησαν την δύναμή τους. Πιέσεις όμως θα υπάρχουν και από τους οπαδούς των «μεταρρυθμίσεων». Έτσι κι η θέση του Αλία γίνεται δυσκολότερη, αλλά η εύθραυστοι γίνονται οι συσχετισμοί στο καθεστώς που δυσκολεύεται ακόμα και να δώσει τροφή στον λαό. Πόσο ακόμα μπορεί να κρατηθεί όρθιο; Και ποιοι «ορροί» μπορούν να του δώσουν παράταση ζωής;

Από την άλλη η διαφοροποίηση υπαίθρου αστικών κέντρων που διαφάνηκε κατά τις εκλογές σημαίνει, όπως υποστηρίζουν παρατηρητές, ότι μπορεί να οδηγήσει σε βίαιες συγκρούσεις με απρόβλεπτες συνέπειες για τις μετεκλογικές εξελίξεις.

Η κλειστή Αλβανία είναι όμως τώρα υποχρεωμένη και εξαιτίας των οικονομικών προβλημάτων να «ανοίξει» και σε άλλα επίπεδα π.χ. για να πάρει οικονομική βοήθεια από την Ευρώπη. Είναι ένα ακόμα στοιχείο που θα έχει συνέπειες στον «δρόμο» που θα επιλέξει από δω και πέρα το καθεστώς.

Έτσι, η στάση που θα κρατήσουν οι χώρες της Κοινότητας και η πολιτική που θα διαμορφώσουν για τις οικονομικές και πολιτικές σχέσεις με την Αλβανία θα επηρεάσει

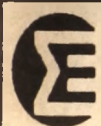
καθοριστικά την μετεκλογική πορεία της Αλβανίας.

Οι εξελίξεις στη γειτονική χώρα θα πρέπει να είναι ραγδαίες αν σκεφθεί κανείς ότι εκτός από το άμεσο πολιτικό πρόβλημα σχηματισμού κυβέρνησης η Αλβανία βρίσκεται εδώ και καιρό σε μια διαρκή «έκρηξη» με έντονες διαιρέσεις κομματικές (και εκτός του ΚΕΑ), τοπικές, κοινωνικές ακόμη και θρησκευτικές. Αυτό το «καζάνι» έχει μεγαλύτερη πίεση από την οικονομική κατάσταση που καθιστά προβληματική την ανάπτυξη της πιο φτωχής χώρας της Ευρώπης και φυσικά προσθέτει νέα προβλήματα.

Οι 167 έδρες του Κόμματος Εργασίας και οι 72 του Δημοκρατικού απ' αυτή την άποψη δεν φαίνεται να αποτελούν ούτε νίκη, ούτε ήττα της «πλειοψηφίας» και της «μειοψηφίας». Έκλεισε μια περίοδος κρίσης με το εκλογικό αποτέλεσμα και άνοιξε μια άλλη.

Ας ευχηθούμε οι εξελίξεις που έρχονται να διαμορφώσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για να μπει η Αλβανία στο δύσκολο και μόνο δρόμο της Δημοκρατίας και ότι οι εξελίξεις αυτές θα είναι θετικές για την ελληνική μειονότητα και τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας.

Γιάννης Φλώρος

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Κυκλοφόρησε

ΚΕΝΤΡΟ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μια ολοκληρωμένη μελέτη, τεκμηριωμένη επιστημονικά, για το πρόβλημα της ανεργίας στην Ελλάδα.

Ένα βιβλίο πρόταση για μια άλλη πολιτική απασχόλησης

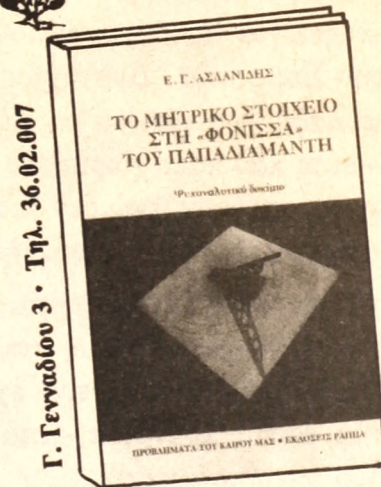
κυκλοφορούν ακόμη:

- Χρ. Ρουπακιάτης: Η κρίση της κοινωνικής ασφάλισης
- Γ. Τόλιος: Σύγχρονος καπιταλισμός
- Κ. Χριστόπουλος.: Τάσεις ανάπτυξης του κεφαλαίου στην Ελλάδα

Στα βιβλιοπωλεία Σύγχρονη Εποχή τηλ. 36.40.713, 36.29.835
και ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

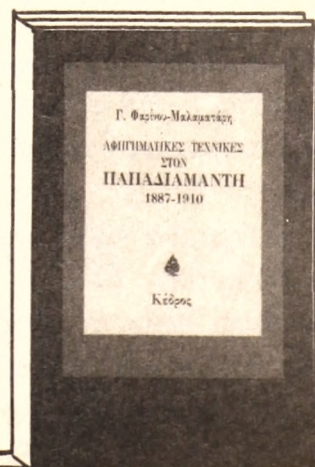

Γ. Γενναδίου 3 • Τηλ. 36.02.007

Ε.Γ. ΑΣΛΑΝΙΔΗΣ

Το μητρικό στοιχείο στη
«Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη
Ψυχαναλυτικό δοκίμιο

Γ. ΦΑΡΙΝΟΥ-ΜΑΛΑΜΑΤΑΡΗ
Αφηγηματικές Τεχνικές στον
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
1887-1910

Συμφωνία ανατροπής ισορροπίας;

Στις αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Εξωτερικών επικρατεί εδώ και αρκετό καιρό ένα κλίμα προβληματισμού.

Η επιτυχία της Τουρκίας να συμπεριληφθεί τελικά ο λιμένας της Μερσίνας στη ζώνη εξαίρεσης και η δημιουργία ενός μεγάλου θύλακος σχηματισμού οπλικών αποθεμάτων είναι γεγονός ότι αιφνιδίασε την ελληνική πλευρά.

Ταυτόχρονα, μια σειρά χειρισμών σε παρόμοια θέματα από ελληνικής πλευράς φαντάζουν πλέον εξαιρετικά αδέξιοι.

Χαρακτηριστική είναι η εξής περίπτωση: Όταν πλέον διαπιστώσαμε ότι η Τουρκία κερδίζει το παιχνίδι της Μερσίνας, ο υπουργός Εξωτερικών κ. Α. Σαμαράς, στις 11 Οκτωβρίου 1990, στη Βιέννη, κατά την διάρκεια των εκεί συνομιλιών, διατύπωσε επιφύλαξη, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα θα αποδεσμεύσει από τους περιορισμούς εδάφη της, εφόσον αυτά τα εδάφη απειληθούν από μια τοπική σύγκρουση. Κάτι απόλυτα φυσικό και σύμφωνο με το πνεύμα ερμηνείας που επικράτησε για τις περιοχές που εξαίρουνται από την Συμφωνία. Δυστυχώς όμως, αυτή η επιφύλαξη —σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις— ούτε καν καταχωρήθηκε στα πρακτικά των συνομιλιών, ενώ δεν επαναδιατυπώθηκε στην υπογραφή της συνθήκης CFE!

Είναι γεγονός ότι η Τουρκία σε όλες τις περιπτώσεις —και κυρίως στην περίπτωση της Μερσίνας— κατάφερε να έχει την ευνοϊκή υπέρ αυτής ερμηνεία, από την πλευρά των δύο υπερδυνάμεων.

Αντίθετα εμείς, όταν προχωρήσαμε σε κάποιες βολιδοσκοπήσεις για εξαίρεση των εδαφών που βρίσκονται νότια της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας, έτσι ώστε να δημιουργηθούν ανάλογοι με την Μερσίνα θύλακες σχηματισμού οπλικών αποθεμάτων, συναντήσαμε την κατηγορηματική άρνηση όλων.

Αντίθετα, στην περίπτωση που «ρίχτηκε» η πρόταση για εξαίρεση της Κρήτης, στις παρασηνιακές διαβουλεύσεις, οι ΗΠΑ εμφανίζονταν θετικές, αλλά με την προϋπόθεση το αίτημα να γινόταν αποδεκτό και από την Σοβιετική Ένωση, χωρίς η τελευταία να θέσει θέμα ένταξης των ναυτικών δυνάμεων στις διαπραγματεύσεις CFE.

Πώς συνδέονται αυτά τα δύο, άσχετα φυσικά, θέματα; Η εξαίρεση νήσων θα

Λιγότεροι από πέντε μήνες έχουν περάσει από την ημερομηνία υπογραφής της Συνθήκης CFE στο Παρίσι και οι ανησυχίες από ελληνικής πλευράς για τις επιπτώσεις της Συνθήκης στην ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο πληθαίνουν συνεχώς. Οι πληροφορίες που έρχονται από την περιοχή της Μερσίνας, η οποία ως γνωστόν εξαιρείται από τους περιορισμούς, αναφέρουν την έναρξη τεράστιων έργων για την λογιστική υποστήριξη μεγάλων στρατιωτικών μονάδων.

επέτρεπε την δημιουργία οπλικών αποθεμάτων σε αυτά και την εν συνεχεία διά θαλάσσης μεταφορά τους στην ηπειρωτική Ευρώπη. Άρα οι Σοβιετικοί θα νομιμοποιούνταν να θέσουν θέμα ναυτικών δυνάμεων. Έτσι, τελικά, εγκαταλείφθηκε κάθε ιδέα, από ελληνικής πλευράς, για την διεκδίκηση τέτοιων περιοχών εξαίρεσης.

Πώς όμως διαμορφώνεται αυτή τη στιγμή η ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο; Μάλλον άσχημα για την ελληνική πλευρά. Πολύ σύντομα θα υποχρεωθούμε να μειώσουμε τα άρματα μάχης που διαθέτουμε, κατά 500 μονάδες. Το όριο εθνικής επάρκειας έχει καθοριστεί για την Ελλάδα στα 1700 κύρια άρματα μάχης (MBT) και αυτή τη στιγμή με έναν αριθμό γύρω στα 200, που βρίσκονται σε εφεδρεία, φτάνουμε τα 2.200 άρματα. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία θα υποχρεωθεί να αποσύρει ελάχιστα άρματα, από την υπάρχουσα δύναμη των 4.350 που διαθέτει. Αυτό γιατί παρά το ότι το όριο εθνικής επάρκειας της Τουρκίας καθορίστηκε στα 3.205 άρματα, η ζώνη εξαίρεσης θα συγκεντρώσει άλλα 1000 άρματα! Φτάνουμε λοιπόν στα 4.200 άρμα-

τα, έναντι 1700 ελληνικών. Με δεδομένο ότι τεράστιες ποσότητες σύγχρονου πολεμικού υλικού θα απελευθερωθούν από τις ζώνες 43 και 44 της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης και αυτό το υλικό θα διατεθεί για τον εκσυγχρονισμό των «πτωχών» της δυτικής συμμαχίας (Πορτογαλία, Ελλάδα, Τουρκία), τα 4.200 τουρκικά άρματα θα αποτελούν πολύ μεγαλύτερη απειλή από την υπάρχουσα.

Η ταυτόχρονη ποιοτική αναβάθμιση του ελληνικού αρματικού δυναμικού, θα εξισορροπηθεί στο σύνολό της από την αριθμητική μείωση. Την ίδια στιγμή η Τουρκία διατηρεί άλλα 300 άρματα στην Κύπρο! Μία από τις σκέψεις που υπάρχουν αυτή τη στιγμή στα ελληνικά επιτελεία, είναι η παραχώρηση και των υπόλοιπων 155 αρμάτων AMX-30 στην Κύπρο, τα οποία αφού εκσυγχρονιστούν στο σύνολό τους ή εν μέρει, στο επίπεδο B2, θα αποτελέσουν ένα είδος εφεδρείας.

Η ίδια κατάσταση θα επικρατήσει και στο πυροβολικό. Το σύνολο των αυτοκινούμενων και ρυμουλκούμενων μονάδων της Ελλάδας δεν θα πρέπει να ξεπεράσει τις 1750 μονάδες. Για την Τουρκία ορίστηκε στις 2.800 μονάδες, αλλά αν προσθέσουμε και τις δυνάμεις που θα σταθμεύουν στην περιοχή της Μερσίνας, η οροφή θα αγγίξει τα 3.500 πυροβόλα! Και δυστυχώς η σύγκριση δεν σταματά εκεί. Αυτή τη στιγμή το σύνολο των ελληνικών πυροβόλων ανέρχεται σε 950 μονάδες περίπου. Δηλαδή πολύ μακριά από τις 1750. Αντίθετα ο τουρκικός αριθμός φτάνει σήμερα τα 2.500 πυροβόλα. Ήδη δηλαδή η αναλογία είναι 1:2,5 και βαινει ολοταχώς προς 1:3,5. Επίσης οι Τούρκοι έχουν παραγγείλει 168 ρουκετοβόλα MLRS, ένα καταστρεπτικό όπλο, που το είδαμε εν δράσει στον πόλεμο του Κόλπου και για το οποίο η Ελλάδα δεν έχει απάντηση. Τα ρουκετοβόλα, εκτός από 12, θα κατασκευαστούν στην Τουρκία από την κρατική εταιρεία *Rocketsan*. Κατόπιν αυτών, ελάχιστη αισιοδοξία θα πρέπει να διατηρούμε για το μέλλον της ισορροπίας στο Αιγαίο.

Τα πράγματα στον αέρα εμφανίζονται όλο και πιο δύσκολα για τους Έλληνες πιλότους των μαχητικών της Π.Α., αλλά αυτό θα μας απασχολήσει σε κάποιο μελλοντικό άρθρο.

Τάσος Γκουριώτης

Όλα τά βιβλία
ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
από την Νεφέλη

Κυκλοφορούν

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ ΚΛΕΦΤΗ
(ΣΕ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ)

ΠΤΩΜΑΤΑ, ΠΤΩΜΑΤΑ, ΠΤΩΜΑΤΑ...
(Α' ΕΚΔΟΣΗ)

ΚΑΛΙΑΡΝΤΑ

ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΔΩΔΕΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΑΚΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Ο ΜΥΣΤΑΞ

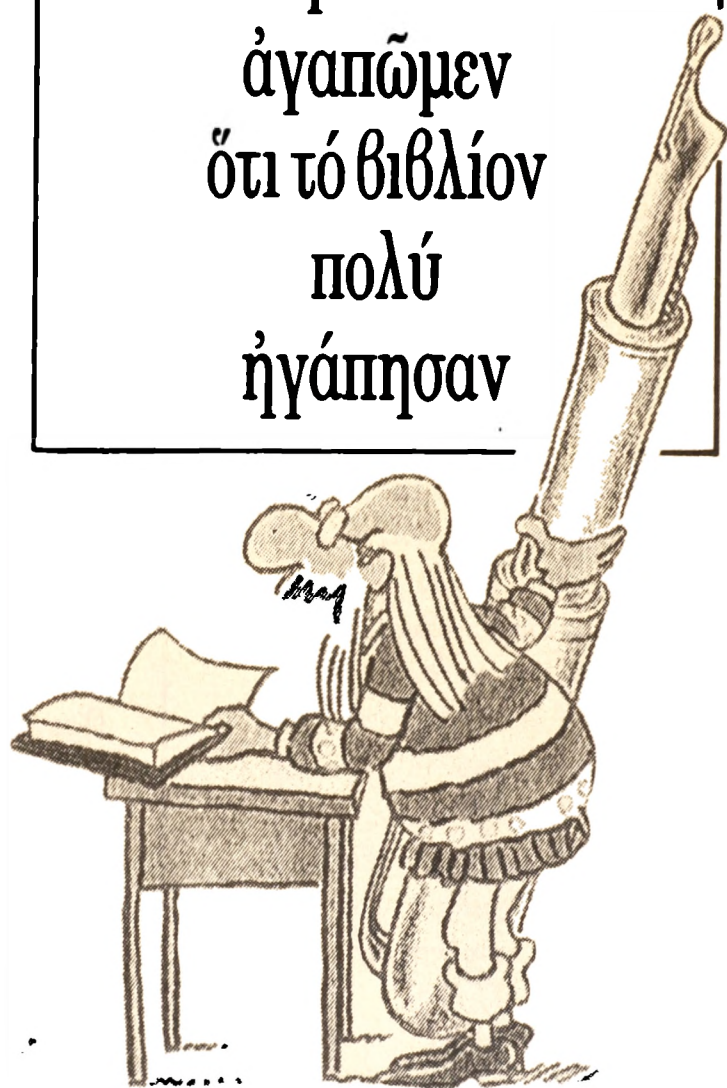
Μόλις κυκλοφόρησε

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΚΑΦΕΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ
Μιά σημαντική
—ή μοναδική— λαογραφική μελέτη
γιά τό ρόλο τοῦ καφέ
στήν καθημερινή ζωή τῶν Ἑλλήνων

Κυκλοφορεῖ
ΣΕ ΛΙΓΕΣ ΜΕΡΕΣ
ΤΟ ΑΓΙΟ ΧΑΣΙΣΑΚΙ

Κυκλοφόρησε και ο 31ος τόμος
του ANTI (β' εξάμηνο 1989)

Τούς
παρ' ἡμῖν
μυριάκις
πηγαινο-
ερχομένους
πελάτας
τά μάλιστα
ἀγαπῶμεν
ὅτι τό βιβλίον
πολύ
ἠγάπησαν

«ΣΤΟΥ ΓΚΟΒΟΣΤΗ»

Ζωοδόχου Πηγῆς 21 - τηλ.: 3615433

Το
βιβλιοπωλείο
σας

ΣΠΥΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΙΡΑΚ

Γιά όσους θά ήθελαν νά γνωρίσουν τήν ιστορία καί τόν πολιτισμό αὐτῆς τῆς σημαντικῆς χώρας ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τίς μέρες μας τό βιβλίο αὐτό εἶναι ἕνα μοναδικό βοήθημα.
Ἡ Ἀρχαία Μεσοποταμία, ὁ Σουμεριακός πολιτισμός, ὁ Ἀκκαδικός πολιτισμός, τό βασίλειο τῆς Βαβυλώνας, ἡ Ἀσσυριακή αὐτοκρατορία, οἱ Χαλδαῖοι, οἱ Κλασικοί καί Ἑλληνιστικοί χρόνοι, οἱ Ἀραβες στή μεσοποταμία, τό Ἰσλάμ, οἱ ξένες ἐπεμβάσεις, κ.ἄ., σέ μιά τεκμηριωμένη καί σύντομη παρουσίαση.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
Μαυρομιχάλη 9, Ἀθήνα 106 79
Τηλ. 3639962

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΟ 2ο ΤΕΥΧΟΣ

*Μηνυδο
κονδυλο,
ωλεκνή*

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Περιέχει ἄρθρα ἢ μελέτες τοῦ R.M. Dawkins, Hélène Cotta, Θ. Κ. Στεφανόπουλου, Ναταλίας Δεληγιαννάκη, Χ.Λ. Καραούλου, Γ.Π. Σαββίδη, Φοίβου Σταυρίδη, Ἑλένης Τσαντσάνογλου, Μαρίας Παπαρούση κ.ἄ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
Μαυρομιχάλη 9, Ἀθήνα, τηλ. 363.99.62

Γραφτεῖτε
συνδρομητές
στο ANTI

Σύγχρονη λογοτεχνία
για παιδιά και για νέους

ΜΑΝΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
Το 33

ΜΑΡΩ ΛΟΪΖΟΥ
Η Ονείρω

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΝΙΚΗΤΑΡΑ 3, 10678 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 36.38.362

Μνημονεύετε Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη

● ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Ν.Δ.

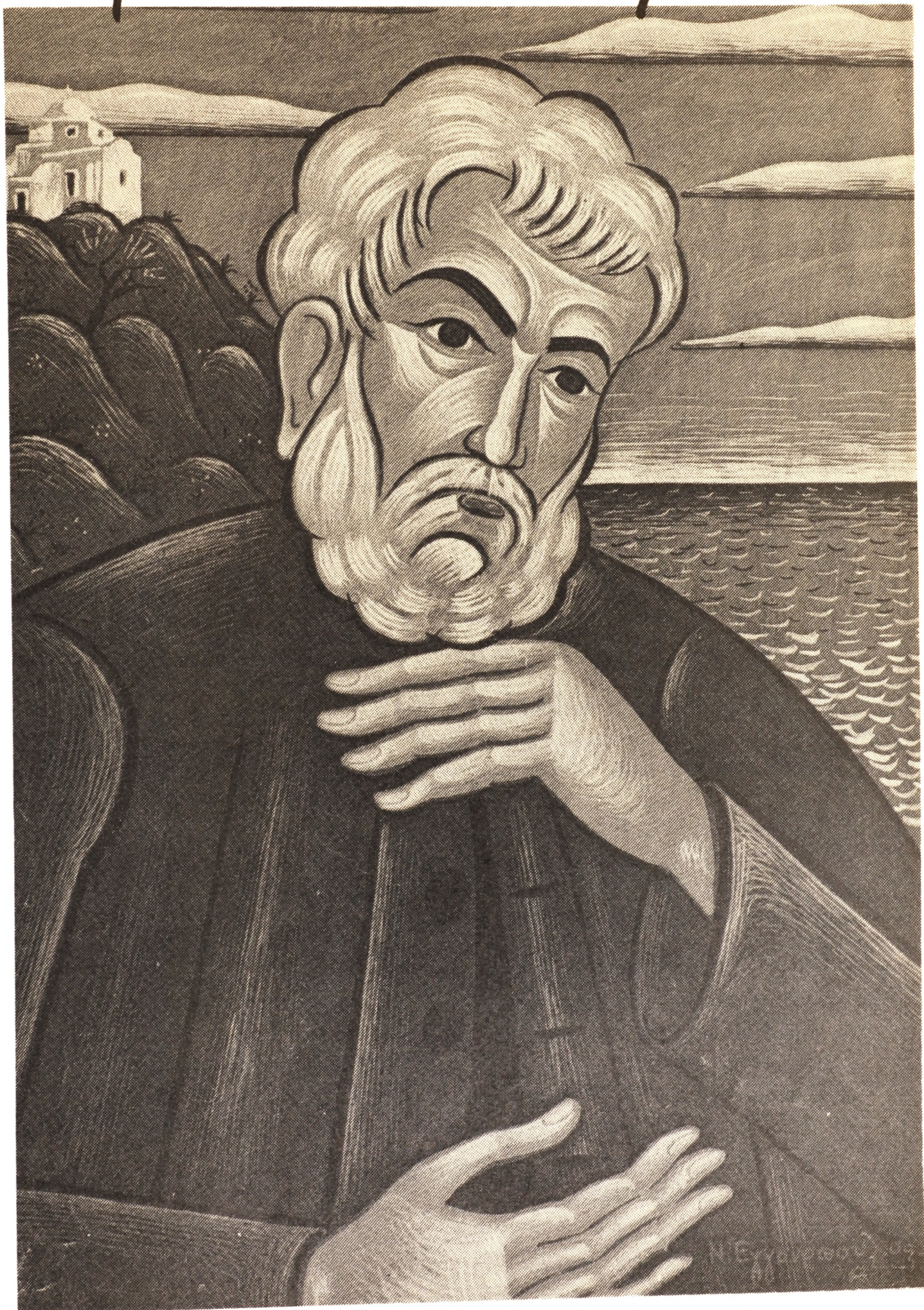
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

● Το εικονογραφικό υλικό
παραχωρήθηκε από το
Ελληνικό Λαογραφικό και
Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)

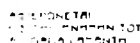
Το ANTI αφιερώνει σήμερα
μεγάλο μέρος της ύλης του
στον Αλέξανδρο
Παπαδιαμάντη.

Πνευματικός άνθρωπος που
απεστράφη «κάθε κοινωνική
προαγωγή, κάθε διάκριση,
κάθε αρριβισμό» (όπως
επισήμαινε ο Σπύρος
Μελάς), ο Παπαδιαμάντης
είναι ο πρώτος (και ο
μοναδικός) συγγραφέας που
συνέκρασε τη χριστιανική
λιτότητα με έναν πρωτογενή
παγανισμό. Κι αν μοιάζει
ακόμη και σήμερα απολύτως
επίκαιρος είναι γιατί ο λόγος
του είναι λόγος αντίστασης
μιας εθνικής ταυτότητας που,
ανάλογα, συνεχίζει να
αμύνεται ακόμα κι αν
δέχεται επιρροές από παντού,
ακόμα κι αν, επίσημα πλέον,
καλείται να συγχωνευθεί σ'
έναν εσπεράντο «ευρωπαϊκό»
πολιτισμό, που αποθεώνει τα
μέσα επικοινωνίας, την
τεχνολογία, τις μόδες, ό,τι
εντυπωσιακό, φανταχτερό και
εφήμερο.

Ο Αλέξανδρος
Παπαδιαμάντης είναι και
σήμερα επίκαιρος, εκφραστής
μιας κοινωνίας που μοιάζει
ότι καταρρέει —δεκαετίες
τώρα— και, παρ' όλα αυτά,
αντιστέκεται και προχωράει.
Γι' αυτό και, κατά τα
κελεύσματα του ποιητή,
μνημονεύουμε Αλέξανδρο
Παπαδιαμάντη.

Ένα αφιέρωμα στον Παπαδιαμάντη και τον κόσμο του

ADDITIONAL INFORMATION

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΘΗΝΑ 1981

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
Α ΠΑΡΑΔΙΔΑΜΕΝΤΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΥΤΟΤΕΛΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΘΗΝΑ 1981

ΦΩΤΑ ΟΛΟΦΩΤΑ

ΕΝΑ ΑΓΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ
ΠΑΠΑΣΙΑΜΑΝΤΗ
ΝΑ ΤΟΝ ΑΝΟΙΞΕΙ ΤΟΝ

[illegible]

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΤΕΤΕΧΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΣΟΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΘΗΝΑ 1984

ΠΟΡΦΥΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣΦΑΡΑΣ
 ΚΩΣΤΗΣ ΔΑΔΕΛΗΣ
 ΕΛΕΝΗ ΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ
 ΝΙΚΑ ΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΕΛΑΜΟΥΡΗΣ
 ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
 ΝΙΚΟΣ ΖΙΑΣ
 ΠΟΡΦΥΡΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΟΣ
 ΣΑΜΠΡΟΣ ΚΑΜΠΟΥΡΑΚΗΣ
 ΣΩΗ ΚΑΡΕΛΙΑ
 ΜΑΡΙΑ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΙΟΥ
 ΖΕΦΕΥΡΙΟΣ ΚΑΥΚΑΛΑΚΗΣ
 ΠΟΡΦΥΡΟΣ ΚΕΚΑΠΟΥΛΟΣ
 ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΤΣΟΣ
 ΤΑΣΟΣ ΜΠΑΛΑΣ
 ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΛΕΒΟΥΤΣΗΣ
 ΜΙΚΑΛΗΣ ΜΕΡΑΚΛΗΣ
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΛΕΚΑΚΗΣ
 ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΜΟΥΣΤΙΤΣ
 ΑΝΔΡΕΑΣ Β. ΜΠΕΤΣΟΣ ΜΑΧΩΝΑΣ
 Κ. Χ. ΜΥΡΗΣ
 ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
 ΙΩΑΝΝΑΝΗΣ ΠΑΡΜΟΠΟΥΛΟΥ
 ΜΕΛΕΝΑ ΛΟΥ ΠΑΡΜΑΚΑΣ
 Π. Β. ΠΑΣΑΛΟΣ
 ΝΙΚΟΣ ΓΑΡΦΑΝΟΣ ΠΑΤΖΑΚΗΣ
 ΣΤΗΛΙΟΣ ΡΑΦΑΝΟΣ
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟΔΩΝΗΣ
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΒΒΑΝΗΣ
 ΓΑΒΡΙΕΛΙΔΗΣ ΣΑΡΑΝΤΗΣ
 ΣΩΗΤΗΣ ΣΑΒΒΑΝΗΣ
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΑΒΒΑΝΗΣ
 Ν. Σ. ΤΡΑΝΤΑΛΗΣ ΣΑΒΒΑΝΗΣ
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΡΑΝΤΗΣ
 ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΑΣ
 ΑΡΧΙΔΕΣ Β. ΣΑΛΜΟΝΑΣ
 ΚΑΡΛΟΣ ΝΙΣΙΔΑΝΗΣ

Το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, για τα εβδομήντα χρόνια από το θάνατο του Παπαδιαμάντη (1981), είχε εκδώσει τον τόμο Φῶτα Ὀλόφωτα - Ἐνα ἀφιέρωμα στὸν Παπαδιαμάντη καί τὸν κόσμο του, τον ογκωδέστερο της παπαδιαμαντικής βιβλιογραφίας, και ανατύπωσε τα δυσσεύρετα αφιερώματα των περιοδικῶν «Νέα Ζωή» Αλεξανδρείας (1908) και «Χαραυγή» Μυτιλήνης (1911). Φέτος, που συμπληρώνονται ογδόντα χρόνια από την εκδημία του μεγάλου Σκιαθίτη πεζογράφου, το Ε.Λ.Ι.Α. επανεκδίδει, εν ὄψει και του «Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη», τις βασικές βιβλιογραφικές εργασίες Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1934) και Συμπλήρωμα βιβλιογραφίας Παπαδιαμάντη (1938) του Κ.Γ. Κατσιμπαλή και τα μαχητικά αλλά δίκαια Βιβλιογραφικά στὸν Παπαδιαμάντη (1940) του Γ.Ι. Φουσάρα.

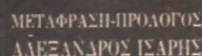

Γ. Γενναδίου 3 – Τηλ. 36.02.007

Συλλογή διηγημάτων

80 χρόνια από το θάνατο του μεγάλου Σκιαθίτη πεζογράφου μας, ο ΚΕΔΡΟΣ παρουσιάζει, με την επιμέλεια του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, την Ανθολογία **«Με τον τρόπο του Παπαδιαμάντη»**

Τα χαριτωμένα αφηγήματα της
Ανθολογίας, γραμμένα από
παλαιότερους (Βάρναλη, Καραγάτση,
Λαπαθιώτη) και νεώτερους με το ύφος
του Παπαδιαμάντη, αντανakλούν
τη μαγεία του κόσμου του και της
γραφής του.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

NEΦΕΛΗ

Μαυρομιχάλη 9, Ἀθήνα 106 79,
τηλ. 36 07 744 - 36 04 793

ΗΛΙΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

«ΜΕΤ' ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΕΩΣ...»

Ἐγραψα¹ τήν 22 (Σεπτεμβρίου 1874) ὅτι τήν 29 ἢ 30 νά ἐπισκεφθῇ τό ταχυδρομεῖον διά νά λάβῃ ἐπιστολήν μετ' ἐξοικονομήσεως. Τήν 25 Σεπτεμβρίου τῷ ἔγραψα κλείσας καί δεκάδραχμον.

ὁ πατήρ
+ Σακελλίων Ἀδαμάντιος Ἐμμανουήλ

Ἀθῆναι, 18 Αὐγούστου 1889

Σεβαστέ μου πάτερ,

Εὐρίσκομαι χωρίς λεπτόν, διότι ἐπλήρωσα τά χρέη μου καί ἔκαμα ροῦχα. Ἀλλά ἂν τυχόν ἔχετε ἀνάγκην ἀπό λεπτά, παρακαλῶ τόν κ. Ἀλέξ. Μωραϊτίδην, ὃν ἀσπάζομαι, νά σᾶς δώσῃ πενήντα δραχμάς, καί ἅμα ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας τάχιστα, σὺν Θεῷ, θά τῷ τάς ἀποδώσω.

Ἀσπάζομαι τήν δεξιάν σας καί τῆς μητρός
ὁ υἱός σας
Ἀλέξανδρος

Υἱέ μου Ἀλέξανδρε,

Ἐν Σκιάθῳ τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1893.

Μέ τόν Ἀλέξανδρον Μωραϊτίδην σοῦ ἐστήλαμαι 3 φανέλας τώρα δέ μέ τόν ἐξάδελφόν μας Σ. Οἰκονόμον νά λάβῃς τρία ὑποκάμησα τῆς κόλας καί τρία ἐσώβρακα, καί ἀργότερα θά σοῦ στήλωμαι καί ἄλλα πέντε τά τρία τῆς κόλας καί δύο νυχτικά καί μέ ὑγίειαν νά τά χαλάσῃς...

σέ εὖχομαι καί μένω
ἡ μήτηρ σου

Ἀγγελικὴ Ἀδαμαντίου Οἰκονόμου

Καίτοι μέ ἀπωθοῦν, γενικά, οἱ ἐπιστολές τῶν ἐπιφανῶν (ἡ πόζα τους, ἡ κατασκευή, ἡ πεποιημένη ὑστεροφημία, οἱ γλυκανάλατες ἐκφράσεις, οἱ εὐγενικές, γενικόλογες καί κενές ρήσεις, ἡ ψευτιά πού κουβαλᾶνε), μέ συγκλονίζει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη μέ τούς γονεῖς του. Βλέπουμε ἐναργέστατα σ' αὐτήν μιὰ δραματικὴ συνιστώσα τοῦ παπαδιαμαντικοῦ ἔργου, τῇ στέρῃ. Ὅταν ὁ παπα-Ἀδαμάντιος ἐξοικονομεῖ ἓνα δεκάδραχμο καί τό «ἐγκλείει» στὸ γράμμα του πρὸς τόν Ἀλέξανδρο, ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἀκόμη 23 ἐτῶν —ἀλλὰ ὅταν ὁ τελευ-

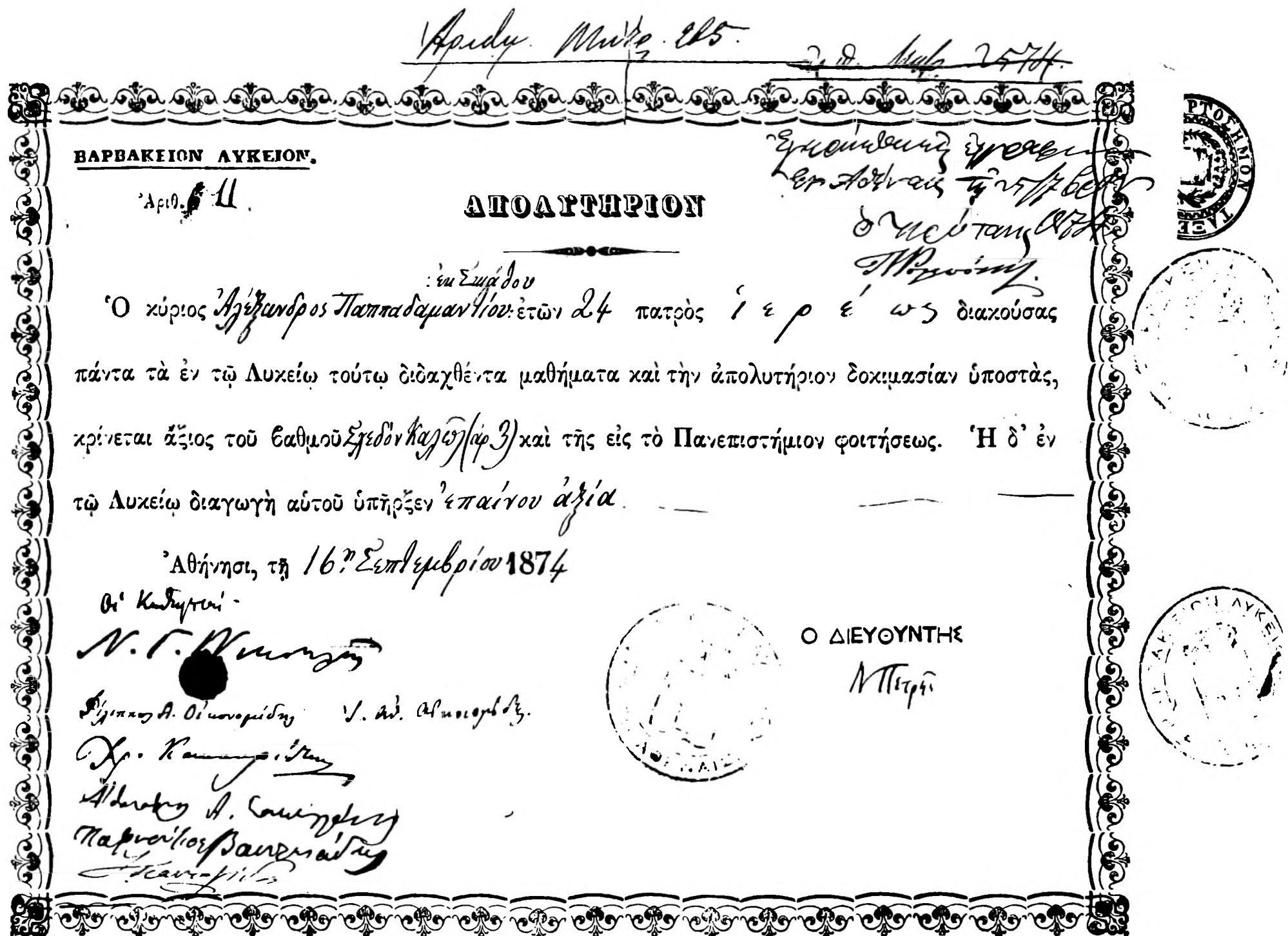

Μια ἀπὸ τις ελάχιστες φωτογραφίες τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀπὸ τὸν Γ. Χατζόπουλο (1908;)

ταῖος γράφει ὅτι «βρίσκομαι χωρίς λεπτόν» καί νά παρακαλέσουν τόν Μωραϊτίδη γιὰ δανεικά, ἔχει ἤδη πατήσῃ τά 38—ὅταν, δέ, ἡ μάνα του τοῦ στέλνει ἀπὸ τό νησί πουκάμισα, φανέλες καί σώβρακα, ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει καβατζάρεϊ τά 42, καί μᾶλλον περιφέρεται μέ τό παλτό πού τοῦ ἔστειλε ἀπὸ τό Λονδίνο (ἀποφόρι του, πάντως) ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης. Τό περίφημο ἐκεῖνο παλτό, ἀρκετά τριμμένο, πού ὁ Παπαδιαμάντης προσάρμοζε ἐπάνω του μέ παραμάνες...

Μέ ταξιδιωτές, συγγενεῖς, φίλους, ἢ τόν τροφοδότη τοῦ πλοίου «Πανελλήνιον», ὁ παπὰς στέλνει στὸν Ἀλέξανδρο ὅ,τι καταφέρνει καί ἐξοικονομεῖ, τά σημειώνει δέ μέ κάθε ἐπιμέλεια. Χρήματα, «τσοράπια μάλλινα», «χυδώνια ἐντὸς κοφινίου», «δύο ἐσώβρακα ἄσπρα», «ὀκταπόδιον ὀκᾶ 1.275», «36 αὐγά βαμμένα», «ὀλίγα σῦκα», «ἀσταχοურές», «δύο ζεύγη κάλτσες βαμβακερές», κ.ο.κ. Πίσω ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν συνεχὴ φροντίδα, δέν εἶναι καθόλου δύσκολο νά φαντασθοῦμε τὴν διαρκὴ ἀγωνία τῆς παπαδιᾶς.

Καί ὁ Παπαδιαμάντης; «Ὁ πάτερ Γεράσιμος μικρά μου ἔδωκε διὰ τόν ὀκτώβριον (20 δρχ.), μέ ἐκράτησε δέ καθ' ὅλον τὸν μῆνα ἕως 15 φορές καί συνεφάγομεν καί τοῦτο οἰκονομία εἶναι», τούς πληροφορεῖ. «Ὁμπρέλλαν διὰ τόν Γεώργιον δέν δύναμαι νά στείλω, διότι δέν μοῦ ἔμειναν χρήματα, καί ἐγὼ δέ αὐτός ἔχω ἀνάγκην ὀμπρέλλας». «Τό γραμματίόν μας τοῦ λαχείου τῶν Ἀρχαιοτήτων δέν τό ἐκερδήσαμεν». «Τό βάζον τῆς κινίνης, ὁ-

Το Απόλυτήριο του Βαρβακείου Λυκείου, που πήρε ο Αλ. Παπαδιαμάντης το 1874, με βαθμό «σχεδόν καλώς». Δημοσιεύεται για πρώτη φορά

περ σās αποστέλλω, ἐπλήρωσα δραχμ. 9». «Στείλατέ μοι τὰ ἐξοδά μου, καὶ ἔρχομαι χωρὶς ἄλλο».

Μέ τίς (ἐλάχιστες) ἀγορές, πού τοῦ παραγγέλνει ὁ παπα-
'Αδαμάντιος, δέν φαίνεται νά τὰ πολυκαταφέρει. Μέ ἓνα καλυ-
μαύχι, πού ὁ παπὰς τοῦ ἔγραψε νά τοῦ ἀγοράσει (ἀφοῦ ἔπεμψεν
ἐξοικονομήσειν), τὰ πράγματα πῆγαν καλά. Ἀλλά μέ τὰ παπού-
τσια... «Ἔλαβον καί τὰ παπούτσια (γράφει στόν Παπαδιαμά-
ντη) τὰ ὅποια μετεχειρίσθην ἐξ ἀνάγκης. Εἶναι δέ σχήματος γυ-
ναικείου, στενά καί ἀβαθῆ, καί τό πλεῖστον τοῦ ἐπάνω μέρους
τοῦ ποδός μου ἀσκέπαστον».

Ἡ παντός εἶδους στέρηση τόν συνόδευε διά βίου. Στά διηγή-
ματά του συναντᾶμε πολλά ἀπό ὅσα λαχταράει — «ἐχίνους καί
στρεῖδια, ἀσταχούς μαγειρευτούς μέ μάραθα» τὰ γλυκύτατα καί
συναρπαστικά «φουσκάκια» (τούς λουκουμάδες), μέχρι ὅλα ἐ-
κεῖνα πού «δέν ἦτο εἰμαρμένον» νά γευθεῖ: «τρεῖς γυναῖκες γυ-
μναί, ὀλόγυμναί», «τό εὐκολπον στῆθος της» κ.ο.κ. Τό 1909,
«γεροντοποιός» ἤδη (ἐτῶν 58...), δύο χρόνια πρὶν πεθάνει, βρί-
σκεται στή Σκιαθό. Κάνει περιπάτους, κατά τό σούρουπο, καί
οὐσιαστικά ἀποχαιρετᾷ τόν τόπο. Ξαφνικά, Μάιο μῆνα, κάνει
τήν ἐμφάνισή του στό νησί ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, «μέ τήν
Στρατολογικὴν ἐπιτροπὴν». Μποροῦμε εὐκολά νά φανταστοῦμε
τήν δοκιμασία τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὁ Καρκαβίτσας εἶναι μόνι-

μος ὑπίατρος, τότε, διαθέτουμε δέ καί φωτογραφία του μέ τήν ἐ-
πίσημη στολή τῆς ἐποχῆς. Συνοδευόμενος ἀπό τόν νομάρχη,
βγαίνουν στήν ἀγορά καί ἀναζητοῦν τόν Παπαδιαμάντη. Ὁ Πα-
παδιαμάντης, φορώντας τό αἰώνιο πανωφόρι του, ἀκουμπᾷ στόν
λιγδιασμένο παραστάτη ἐνός μαγαζιοῦ. Τούς βλέπει, καί κρύβει
τό κεφάλι του. Μετά ἀπό ἀρκετὴ ὥρα ἀποφασίζει νά βγεῖ. Βαδί-
ζει πρὸς τόν Καρκαβίτσα καί μόλις τόν πλησιάσει ἀρχίζει καί
κλαίει... Χαιρετιοῦνται καί ὕστερα τό βάζει στά πόδια, λέγοντάς
του: «Τί εἶμαι ἐγώ; Δέν ἔπρεπε καί νάρθω νά σέ χαιρετήσω μά-
λιστα. Πῶς νάρθω ἐγώ σέ τέτοια συντροφιά;».

Παρέθεσα, μέ δάνεια στοιχεῖα, ὅλα αὐτὰ τὰ ἄκρως μελαγχω-
λικά (σπαραξικάρδια, θά τὰ ἔλεγαν οἱ μεγαλόσχημοι βολεμέ-
νοι), γιατί πιστεύω ὅτι ἡ εἴσοδος στόν κόσμο τοῦ Παπαδια-
μάντη ἀπαιτεῖ καί μιὰ ψυχικὴ προετοιμασία — κάποιον εἶδος
νηστείας καί προσευχῆς. Ἀλλως τε καί ὁ ἴδιος, στό «Ἄνθος
τοῦ γιालοῦ», μᾶς προειδοποιεῖ πῶς προκειμένου νά εἰσέλθωμε
στοὺς μαγικούς κόσμους, ἀνάγκη νά εἴμαστε καθαροί — ἢ, ἀλα-
φροῖσκιωτοι...

1. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἀλληλογραφία, «Ὀδυσσεύς», Ἀ-
θήνα 1981.

Μ.Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ

ΜΕΘΥΣΙ ΣΕ ΓΥΝΑΙΚΩΝΙΤΗ

«Κ' ἐχύθη τό οἶνωπόν τοῦ Βάκχου μέθῃ σχηματίσαν λίμνην, ὅπου αἱ δύο ἢ τρεῖς πάπαι εὐροῦσαι τερπνὴν τὴν λίμνην ἐρρίφθησαν μέσα...».
(Ἄ. Παπδ., «Γυνὴ πλέουσα»)

Βρέθηκα κάποτε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐξαργυρώσω ἐπιταγὴ σέ μικρὴ πόλῃ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης στὸ ἐκεῖ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, κι ἡ νεαρὴ ταμίας ἀρνήθηκε νὰ μοῦ δώσει τὰ χρήματα, ἐπειδὴ —ὅπως τό συνηθίζω— δέν ἐκρατοῦσα ταυτότητα. Τελικὰ μὲ παρέπεμψε στὸν Διευθυντὴ. Πλησίασα δειλά στὸ γραφεῖο του. Ἕνας κύριος μὲ πολιοὺς κροτάφους ἄκουσε, σκυμμένος στὰ χαρτιά του, τὴν παράκλησή μου. Δέν τὴν εἶχα τελειώσει καὶ σήκωσε ζωηρά τό κεφάλι, σηκώθηκεν ὕστερα ὁλόκληρος καὶ ἄρχισε ν' ἀπαγγέλλει χαμηλόφωνα σάν συνωμότης, ἀλλὰ μὲ ἀκέραια τὰ τελικὰ νή:
Ἀπήχθη μεταξύ τῶν ἐρεικῶν καὶ τῶν σχοίνων, ὅπου δειλά ἀνθύλλια ἐποίκιλλον τὸν πράσινον ἐαρινόν τῆς γῆς τάπητα· ἐκεῖ τὸν ἔσυραν οἱ Ἀγαρηνοὶ ἀλαλάζοντες κι ἐκεῖ ἔλουσε μὲ τό αἷμά του τὰ ἄνθη καὶ τοὺς χλωροὺς κλάδους, καὶ ζέον ρεῖθρον ἐκοκκίνησε τὴν γῆν, ἥτις εὐμενῶς τό ἐδέχθη, ἡ δὲ αὔρα πρᾶεῖα ἀνέλαβεν ἐπὶ πτίλων τὴν πνοὴν του κ' ἐκεῖ ἐκοιμήθη τὸν ὕπνον τὸν παραδείσιον ὁ πτωχὸς αἰπόλος...
Ὑστερα, ἐνῶ ἐγὼ «ἐπήκουον κεχηνῶς ἔτι» μὲ ρώτησε.
— Μὲ θυμηθήκατε; Τὰ σκορπισμένα πουλιά τοῦ Ἄντερσεν... Θυμᾶστε;
Ἐνιωθα ἓνα βῆμα ἀνεμο νὰ μὲ μετατοπίζει στὸν γυναικωνίτη τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, στὸ Ἡράκλειο. Βρῆκα τὴν φωνή μου.
— Μωρὲ δέν εἶσαι ὁ Ἐρρωμενέστερος;
— Ὁ ἑφταῖδιος! Ἐπειδὴ ὅμως *nous excitons la curiosité du public* (θυμᾶστε;) πᾶμε στὴν Πλατέα, νὰ πιούμε καφέ καὶ νὰ τὰ θυμηθοῦμε καλύτερα.

Ἐξεκινήσαμε γιὰ τὴν «πλατέα», ἐνῶ ἡ νεαρὴ ταμίας μὲ κυνηγοῦσε, γιὰ νὰ μοῦ δώσει τὰ χρήματα ποὺ τὰ εἶχα ξεχάσει... Σέ λίγο «ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφὴ σκιάν πεύκης» ξαναβρεθήκαμε στὰ σχολικά μας χρόνια.

★ ★ ★

...Γερμανικὴ Κατοχή. *Nox incubat atra* παντοῦ— καὶ στὴν ἐρειπωμένη πόλῃ τοῦ Ἡρακλείου. Τό κτήριο τοῦ Λυκείου «ὁ Κοραῆς», ὅπου ὑπηρετοῦσα, εἶχε καταστραφῇ ἀπὸ τὰ «στούκας», κ' εἶχαμε μεταβάλει σέ διδακτήριο τὸν πελώριο πεταλοειδῆ γυναικωνίτη τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, στὸν δεύτερο ὄροφο. Τὰ θρανία εἶχαν τοποθετηθεῖ σέ «κατατομές» ἰσάριθμες μὲ τίς τάξεις, σέ κάποιαν ἀπόσταση ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ μαθήματα ἐγίνονταν σέ χαμηλὸ τόνο, γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἀμοιβαία ἐνόχληση τῶν τάξεων. Σ' αὐτό τό «περιβάλλον» διδάχτηκε ὁ Ἐρρωμενέστερος καὶ τὸν Παπαδιαμάντη.
— Ἀνεστοράσαι, γιάντα σέ βγάλανε Ἐρρωμενέστερο; τότε ρώτησα, ὅταν ἀνακτώντας τὴν παλιὰ οἰκειότητα ξαναβρήκαμε καὶ τὴν «οἰκεία» γλῶσσα.
— Ντὰ ξεχνιοῦνται αὐτά; Τὴν πρώτη χρονιά ποὺ κάναμε τό Ἀναγνωστικὸ τοῦ Ζούκη, ὅσες ἀρχαῖες λέξεις ἐμαθαίναμε εἶχα τὴ λόξα νὰ τίς χρησιμοποιῶ στίς Ἐκθέσεις. Εἶχα γράφει σέ μιὰ: «Οἶμαι ἐμαυτὸν ἔρρωμενέστερον εἰς τὰ Μαθηματικά». Καὶ ντελόγο γίνηκεν ἡ βάπτισή μου ἀπὸ τὴ Γιολάντα. Κι ἀπὸ τότες ἐτσά μὲ φωνιάζανε ὅλοι.
— Μὰ ἦσουνε κιόλας. Ὅλα τὰ μάθαινες ἀπόξω... Θυμᾶσαι ἀκόμη τό λόγο τοῦ Θρασυβούλου;
— Ντὰ ξεχνιοῦνται τέθιοιὰ πράματα; Ὅντε τότε μαθαίναμε ἦτονε Κατοχή:

Ἐν ᾧ δὲ προσήεσαν οἱ ἐναντίοι, Θρασύβουλος κατὰ μέσον στάς ἔλεξεν· οὗτοι δὴ οἱ τριάκοντα, οἱ ἡμᾶς καὶ πόλεως ἀπεστέρουν οὐδέν ἀδικοῦντας καὶ οἰκιῶν ἐξήλαντον καὶ τοὺς φιλτάτους τῶν ἡμετέρων ἀπεσημαίνοντο...

— Φτάνει. Τόνη θυμᾶσαι, θηρίο! τὸν διέκοψα.

— Εἶπα τὴν ἀρχή. Νά πῶ σκιάς καὶ τό τέλος: Ὡ, μακάριοι δῆτα, οἳ ἂν ἡμῶν νικήσαντες ἐπιδώσι τὴν πασῶν ἡδίστην ἡμέραν. Εὐδαίμων δὲ καὶ ἂν τις ἀποθάνῃ... Κάθε λέξη συνέπαιρνε τότες τό μυαλό μας στοῖς Γερμανούς καὶ στοῖς ἀντάρτες. Ὑστερα ἀπὸ μικρὴ σιωπὴ ἐσυμπλήρωσε: Ὁ Θεὸς μᾶς ἀξίωσεν ἐμᾶς νά «ἐπιδώμεν τὴν πασῶν ἡδίστην ἡμέραν». Μὰ ὁ ἄμοιρος ὁ Βερτοῦδος;...

★ ★ ★

Ὁ ἄμοιρος ὁ Βερτοῦδος. Ὁ Παπαδιαμαντολόγος τῆς τάξεως. Καταγόταν ἀπὸ ὀρεινὸ χωριὸ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ πατέρας του, μαντατοφόρος σὲ ἀντιστασιακὴ ὀργάνωση («σύνδεσμούς» τοὺς ἔλεγαν τότε) εἶχε συλληφθεὶ τότε ἀπὸ Γερμανικὸ ἀπόσπασμα καθὼς μετέφερε μήνυμα στὸν Ἀγγλικὸ ἀσύρματο. Ἦταν ἄριστος μαθητὴς μὲ ἔξοχη, ἐπὶ πλέον, ἄρθρωση. Τοῦ εἶχε ἀναθέσει νά διαβάσει στὴν τάξη τὸν «Φτωχὸ Ἀγίου». Ἡ ἀνάγνωση ἄρχισε σὲ ἀτμόσφαιρα εὐωδιασμένη ἀπὸ τό θυμίασμα τῆς πρωινῆς λειτουργίας (ἦταν, νομίζω, ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἀγίου Σάββα). Ἐξ ἄλλου «μᾶς εἶχε βρῇ τό κακὸ» κι εἴμαστε ἔτοιμοι νά ἐκτελέσουμε, ἑτεροχρονικὰ βέβαια, τό παράγγελμα τοῦ Ἐλύτη... «Μνημονεύετε Ἀλέξανδρον Παπαδιαμάντη». Καθὼς προχωροῦσε ἡ ἀνάγνωση κι ἀκουγόταν ἡ περιγραφή τῶν περιπετειῶν τοῦ βοσκοῦ πού, ἀψηφώντας θανάσιμο κίνδυνο εἶχε μεταδώσει τό μήνυμα στοῦ Κάστρου, ἔβλεπα στά πρόσωπα τῶν παιδιῶν μιὰ συγκίνηση πού δὲν ἔμοιαζε μ' ἐκείνη τοῦ ἀχροατῆ ἀπαγγελίας, ἀλλὰ τοῦ «ἀναμνησκομένου οἰκείων κακῶν»... Κι ὅταν ὁ Βερτοῦδος ἔφτασε στὴν τελευταία παράγραφο, στὴν φράση «κ' ἐκεῖ ἔλυσσα μὲ τό αἷμά του τὰ ἄνθη καὶ τοὺς χλωροὺς κλάδους», ξέσπασε σὲ λυγμούς καὶ κάθησε στοῦ θρανίου του. Τό κλάμα του μιμήθηκαν καὶ μερικές μαθήτριες. Ἔτσι, ραντισμένη μὲ πολὺφυλλο δάκρυ ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ «Φτωχοῦ Ἀγίου», ἔμεινε στὴν μνήμη τῶν παιδιῶν, πού ζήτησαν «κι ἄλλο Παπαδιαμάντη». Διαβάσαμε —πλησίαζαν καὶ τὰ Χριστούγεννα— τό «Στὸ Χριστὸ στοῦ Κάστρου», τὸν «Ἀμερικάνο» (αὐτὰ περιελάμβαναν τὰ Ν. Ἀναγνώσματα τοῦ Α. Σαρρή), κι ὕστερα πῶς νά ἀνεχθοῦμε πιά τίς Νουμαδικὲς ρητορεῖες τοῦ Καρκαβίτσα καὶ τίς ἀτελείωτες «περιγραφές» τοῦ Μητσάκη; Μονάχα ὁ Κονδυλάκης μπόρεσε νά σωθεῖ μέσα σ' ἐκείνη τὴν Παπαδιαμαντικὴ ὑστερία...

Ὁ Βερτοῦδος ἦταν ὁ πιὸ ἀπαιτητικός. Ὅπως μοῦ ἐξομολογήθηκε, δὲν ἦταν τό μαρτύριο τοῦ πατέρα του, πού τὸν ἔδεσε μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ «Φτωχοῦ Ἀγίου»· ἦταν καὶ «κάτι ἄλλο, πού δὲ μπορούσεν ἀκόμη νά τό ἐξηγήσει».

Μοῦ ζήτησε, λοιπόν, νά τὸν βοηθήσω νά βρεῖ καὶ νά διαβάσει ὅλα τὰ διηγήματά του. Τὴν ἴδια ἀπληστία εἶχε καὶ στά Ἀρχαῖα. Ὅταν π.χ. διδάχτηκαν, ἐκτός Προγράμματος καὶ «ὑπὸ τὴν φενάκην» θέματος τὴν ἀγόρευση τοῦ Θρασυβούλου, ὁ μὲν Ἑρρωμενέστερος καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀρκέστηκαν στὴν ἀποστήθισή της, ἀλλὰ ὁ Βερτοῦδος μοῦ ζήτησε τὴν στερεότυπη ἔκδοση τῶν «Ἑλληνικῶν» πού χρησιμοποιοῦσα κ' ἐδιάβασε —μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μικροῦ Λεξικοῦ τοῦ Α. Γιάνναρη— ὁλόκληρο τό δεύτερο «βιβλίον». Πῶς νά τὸν βοηθήσω ὅμως στὸν Παπαδιαμάντη; Ἡ Βικελαία Βιβλιοθήκη ἦταν παραπεταμένη ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στά ὑπόγεια τοῦ Δημοτικοῦ Μεγάρου μὲ τὰ βιβλία της «ἀτάκτως ἐρριμμένα». Νεόδημος τότε στό ἐπάγγελμα καὶ σ' ἐκεῖνα τὰ κατοχικὰ χρόνια δὲν εἶχα βιβλία καὶ παρηγοριόμουν μὲ τοὺς... στίχους τοῦ Ἰ. Τζέτζη:

Ἡμῖν βιβλιοθήκη δὲ ἡ κεφαλὴ τυγχάνει,
βίβλα δ' ἡμῖν οὐ πάρεσι δεινῶς ἀχρηματοῦσιν...

Κατέφυγα σὲ παλαιότερο συνάδελφο, πού μοῦ ἐδάνεισε τοὺς τόμους τῆς ἐκδόσεως Φέξη καὶ τοὺς ἔδωκα στὸν ἀπληστο μαθητὴ μὲ τὴν παραγγελία:

— Πρόσεξε νά μὴν τοὺς λαδώσεις! (Πετρέλαιο εἶχαν μονάχα οἱ φίλοι τῶν Γερμανῶν· ὅλοι οἱ ἄλλοι διαβάσαμε μὲ λύχνο...).

Ὑστερ' ἀπὸ λίγες μέρες ὁ Βερτοῦδος ἄρχισε νά «ξεφορτώνει» στὴν τάξη τὰ Σκιαθίτικα λάφυρα. Ἦσαν, κατὰ τό πλεῖστον, ἀποσπάσματα - ἀναφορὲς στά συναισθήματα τῆς Κατοχῆς. Τὰ εἶχε καταχωρίσει μὲ ὠραῖα γράμματα σὲ τετράδιο ἰδίας κατασκευῆς (δὲν εὔρισκες εὐκόλα στά δύο βιβλιοπωλεῖα τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἀλικιώτη, τὰ μόνον πού ὑπῆρχαν τότε στό Ἡράκλειο). Τό βλέπω ἀκόμη ἐκεῖνο τό κατοχικὸ τετράδιο, τό συρραμμένο ἀδέξια μὲ κλωστή ἀπὸ διάφορες «κόλλες». Κάθε ἀπόσπασμα ἦταν καταχωρισμένο μὲ ἰδιαίτερο τίτλο —κι αὐτόν Βερτούδειας κατασκευῆς. Μνημονεύω μερικά. Ὑπὸ τὸν τίτλο «Μαυραγορίτης»: Ὁ κύρ-Μαργαρίτης δὲν ἦτο ἰδίως προεξοφλητὴς ἢ τοκιστὴς ἢ ἔμπορος· ἦτο ὅλα ὁμοῦ... Ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ κατάστιχο μὲ τὰ βερεσέδια»: Αἱ κατάπνικτοι καὶ μυροβολοῦσαι σελίδες του ὁμοίαζον μὲ πίνους ἀγρούς, μὲ γῆν ἀγαθὴν. Ὅ,τι ἔσπειρέ τις ἐν αὐτῷ ἐκαρποφόρει πολλαπλασίως... Ὑπὸ τὸν τίτλο «Μορφασμός ἀκατάδεχτου»: Ἐνθουσιῶν ὁ Καπετάν - Θανασός (ἀφοῦ ἤκουσε τὰ Κάλλαντα) ἠγέρθη αὐτομάτως καὶ ἐλθὼν προσεκόλλησε σφάντζικον ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ Σωτήρχου, μειδιῶντος καὶ ἀνεχομένου. Τό αὐτὸ ἠθέλησε νά κάμῃ καὶ εἰς τὸν Ἀλέκον, ἀλλ' οὗτος φοβερῶς μορφάσας ἀπέστρεψε τό πρόσωπον καὶ εἶπε·

— Δέν εἰμ' ἐγὼ βιολιτζής, μπάρμπα... Ὑπὸ τὸν τίτλο

«Τὰ παιδιὰ κρυώνουν καὶ πεινοῦν»: Ἐσκάλιζε τὴν στάχτην νομίζουσα ἐν τῇ παιδικῇ ἀφελείᾳ της (ἦτο μόλις τετραετὴς τό πτωχὸν κοράσιον) ὅτι ἡ ἐστία ἔχει πάντοτε τὴν ιδιότητα νά θερμαίνει, κι ἄς μὴ καίῃ... Ὁ Γέρος

Το εξώφυλλο της Νέας Εστίας, που, τα Χριστούγεννα του 1941, κυκλοφόρησε με αφιέρωμα στον Αλ. Παπαδιαμάντη. Το χαρακτηριστικό ήταν έργο του Τάσου.

ὅστις ἦτο ἑπταετής μόλις, ἔτοιμος νά κλαύσῃ, διότι δέν εὔρισκε ψυχίον τι πρὸς κορεσμόν τῆς πείνης του, ἀνεβίβασε σκαμνίον ἐπὶ τοῦ λιθίνου ἐρείσματος τοῦ παραθύρου, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ σκαμνίου, ἐστηρίχθη διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τοῦ παραθύρου, ἀνοικτοῦ, ἐστυλώθη μετὰ τόλμης πρὸς τὴν ὁροφὴν, ἀνέτεινε τὴν δεξιάν καὶ ἀπέσπασεν ἓν κρύσταλλον ἐκ τῶν κοσμοῦντων τοὺς «σταλαμούς» τῆς στέγης. Ἦρχισε νά τό ἐκμυζᾷ βραδέως καὶ ἡδονικῶς, καὶ ἔδιδε καὶ εἰς τὴν Παγώναν νά φάγῃ. Ἐπείνων τὰ κακόμοιρα... Τέλος, ὑπὸ τόν τίτλον «Δυστυχισμένοι»: Ὁ ἀνὴρ ἔλειπεν ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν ταβέρναν. Ἡ γυνὴ προσεπάθει ν' ἀποκοιμίσῃ μέ ὀλίγον ξηρόν ἄρτον τὰ πέντε τέκνα, βλασφημοῦσα ἅμα τὴν ὥραν πού εἶχεν ὑπανδρευθῇ. Τὰ μεσάνυχτα ἐπέστρεψεν ὁ σύζυγός της· αὐτὴ τόν ὕβρισε νευρική, μέ φωνὴν ὀξεῖαν, ἐκεῖνος τὴν ἔδειρε μέ τὴν ράβδον τὴν ὀξώδη καὶ μετ' ὀλίγον οἱ δύο ἐπλάγιασαν χωρὶς νά

κάμουν τὴν προσευχὴν των καὶ ἤρχισαν νά ροχαλίζουν...

Αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια «λάφυρα» μᾶς μετέφερε στὴν τάξη ἀπὸ τό χρυσωρυχεῖο τοῦ Παπαδιαμάντη. Καί τὰ δεχόμεστε ὅλοι μέ χαρά, καθὼς τὰ ἀπόθετε στίς ψυχές μας ὁ μικρὸς λαφυραγωγὸς μέ τὴν ὠραία φωνή του, κυβερνημένη πάντοτε ἀπὸ τοὺς αὐστηροὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς ἐθιμοτυπίας... Τὰ «τεμάχη» αὐτὰ ἐλειτούργησαν ὡς δολώματα καὶ μᾶς τραύηξαν γρήγορα στὰ «δεῖπνα» τῶν ἀντίστοιχων διηγημάτων. Πρέπει, νομίζω, νά σημειώσω ὅτι πρῶτο σέ τραυήγματα ἀναδείχθηκεν ἐκεῖνο τό «δέν εἰμ' ἐγὼ βιολιτζής, μπάρμπα». (= Ὁ Σημαδιακός).

Ἦστερ' ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση δέκα περίπου διηγημάτων, πού εἶχαν «ἀλιευθῇ» ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ Φέξη, ἀκολούθησε —περισσότερο ἀπὸ περιέργεια δική μου παρά ἀπὸ διδακτικὴ ἀνάγκη— συζήτηση γιὰ τό «τίνος λογιῆς ἄνθρωπος ἦταν αὐτός πού τὰ ἔγραψε». Δυστυχῶς δέν «κρατήθηκαν πρακτικά». Σημειῶνω μονάχα ὅσους χαρακτηρισμοὺς ἐκράτησεν ἡ μνήμη τοῦ Ἑρρωμενέστερου καὶ ἡ δική μου: «Ἦπρασσε (= ἐσύχναζε) σισί λειτουργίες, μὰ ἀγαποῦσε καὶ τσί μεζέδες» — «Ἐγάτεχε πολλά κι ἀγαποῦσε τοὺς φτωχοὺς καὶ τό Θεό» — «Ἦτονε πολλά ἀκατάδεχτος» — «Ἦτονε κατεχάρης στό κουπί» — «Περιγράφει ὁμορφα τσί γυναῖκες, τὰ δεντρά καὶ τὴ θάλασσα», κ.ἔ.

Στό προτελευταῖο «δεῖπνο» —ἦταν πιά τέλος τοῦ Φλεβάρη, καὶ εἴχαμε καταπιασθῇ μέ τόν Παπαδιαμάντη ἀπὸ τόν Νοέμβριο— ἀνάθεσα στὸν Βερτοῦδο νά γράφει μιὰ «ἐργασία» καὶ νά μᾶς ἐκθέσει, ἂν τό εἶχε βρεῖ, ἐκεῖνο τό «κάτι ἄλλο πού ἐνιωθε, μὰ δέν μποροῦσεν ἀκόμη νά ἐξηγήσῃ» —ὅπως μοῦ εἶχεν ἐκμυστηρευθῇ, ἀφοῦ διαβάσαμε τόν «Φτωχὸ Ἅγιο». Ἀλλά δέν ἦταν γραπτὸ νά τόν ξαναδοῦμε! Τὴν ἴδια νύχτα τό φτωχὸ μαθητικὸ του δωμάτιο, στὴν Εὐλίνη Ντάμπια, δέχτηκε μιὰ βόμβα ἀπ' αὐτές πού σχεδὸν κάθε νύχτα ἔρριχναν οἱ Ἕλληνες στὴν περιοχή τοῦ Ἡρακλείου, πού ἦταν βάση ἀνεφοδιασμοῦ τῶν Γερμανῶν τῆς Β. Ἀφρικῆς. (Σέ παρόμοιο «φιλικό» βομβαρδισμό εἶχε σκοτωθεῖ πρὶν λίγους μῆνες καὶ μιὰ ἄλλη μαθήτριά μας, ἡ χαριτωμένη Αὐγὴ Ἀνωγειανᾶκη, ἐδελφὴ τοῦ Φοῖβου).

Τό πρῶ μέσα στό γκρεμισμένο δωμάτιό του βρήκαμε τό πτώμα τοῦ Βερτοῦδου πεσμένο δίπλα στό τραπεζάκι - γραφεῖο του, πεσμένο κι αὐτό ἀπὸ τόν τρανταγμὸ τῆς βόμβας. Τὰ βιβλία καὶ τὰ τετράδιά του ἦσαν σκορπισμένα γύρω του καταλαδωμένα ἀπὸ τόν λύχνο, πού εἶχε πέσει κι αὐτός ἀπὸ τόν καντηλιέρη. Ἀπ' αὐτὰ ἀνεσύραμε, μισοκαμένους, καὶ τοὺς τόμους τοῦ Παπαδιαμάντη...

Ἔτσι, «ἐν προπλάσματι», χάθηκεν ὁ μικρὸς Παπαδιαμαντολόγος, «ἄμοιρος» κατὰ τόν Ἑρρωμενέστερον, ἀλλά «εὐδαίμων» κατὰ τὴν γνώμην τῶν Θρασυβούλων, πρὶν «ἐπίδῃ τὴν πασῶν ἡδίστην ἡμέραν» τῆς 11ης Ὀκτωβρίου 1944...

Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ Ή ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ;

Είναι θεμιτό νά μιλάμε γιά *κριτική έκδοση* (*editio critica*) τοῦ Παπαδιαμάντη ἢ ὁ χαρακτηρισμός αὐτός εἶναι ὑπερβολικός καί ἴσως, ἀλαζονικός; Στόν Πρόλογο τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη («Δόμος») ἀπάντησα καταφατικά στό πρῶτο σκέλος τῆς ἐρωτήσεως καί ἔμενα ὡς τώρα μέ τήν ἐντύπωση ὅτι εἶχα θεμελιώσει μέ πειστικές ἀποδείξεις τήν κατάφασή μου. Πειστικότερη ὅμως ἀπό τά λεγόμενά μου θεωροῦσα τήν παράθεση τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος (*apparatus criticus*). Ὁμολογῶ ὅτι στό κριτικό ὑπόμνημα σημειώνονται καί ἀρκετές ὀρθογραφικές διαφορές, πού κανονικά δέν ἔχουν θέση ἐκεῖ. Ἐντούτοις, καί ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι τίς ἀφαιροῦμε, ὁ ἀριθμός τῶν γραφῶν, ὅπου οἱ διαφορές εἶναι πιά οὐσιώδεις, παραμένει ὑψηλός. Πιστεύω λοιπόν πῶς ἐπιτρέπεται νά χρησιμοποιοῦμε τόν ὄρο *κριτική έκδοση*, ὅταν ὁ ἀριθμός τῶν παρατυπωμάτων ὑπερβαίνει τό συνηθισμένο ὄριο τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων, καί, προπάντων, ὅταν τά παρατυπώματα αὐτά δέν εἶναι πάντοτε ἐμφανή οὔτε διορθώνονται εὐκολά. Μένω πρὸς τό παρόν σέ τοῦτα τά πρακτικότερα, ἀλλά, ἂν χρειαστεῖ, θά γίνῃ πιό κάτω θεωρητικότερος λόγος.

Ὡστόσο, μέ ἀφορμή τίς περιπέτειες τοῦ αὐτογράφου τοῦ διηγήματος «Ὁ Ἀλιβάνιστος» ὁ καθ. κ. Γ.Π. Σαββίδης ἔγραψε τήν ἐπιφυλλίδα «Τό φέσι τοῦ "Ἀλιβάνιστου"» («Τά Νέα» 7/5/1990, σ.4), ὅπου ἀμφισβητεῖ τόν χαρακτηρισμό *κριτική* γιά τήν έκδοση τοῦ Παπαδιαμάντη. Παραθέτω τίς σχετικές περικοπές:

«Ἀλιβάνιστος εἶναι τό παρατσούκλι τοῦ σκιώδους (ἅς ποῦμε) πρωταγωνιστῆ ἑνός ἀπό τά πιό μέτρια πασχαλινά διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Δημοσιευμένο στά 1903, πρῶτα ἀπό τόν ἴδιο σέ φιλικό του περιοδικό, καί ἀναδημοσιευμένο σχεδόν ταυτόχρονα σέ καθημερινή ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε τήν ἀτυχία νά σωθεῖ σέ χειρόγραφο πού εἶχε χρησιμεύσει γιά τήν πρώτη ἐκείνη δημοσίευση. Ἀτυχία, λέω, διότι σύμφωνα μέ τά τότε ἐκδοτικά ἔθιμα, ὁ Παπαδιαμάντης προφανῶς ἐπεξεργάστηκε τό κείμενό του στά τυπογραφικά δοκίμια τοῦ περιοδικοῦ —δίνοντας, ἄθελά του, λαβή σέ «κριτικές» ἐκδόσεις.

«Ὡς ἐδῶ, καμιά ἐμφανής ἀτυχία. Ἐλα, ὅμως, πού οἱ καφεροί μας νεοελληνιστές φοφοῦνε γιά χειρόγραφα¹. Καί γιά νά δείξουν ὅτι δέν ὑστεροῦν ἀπέναντι στούς ἀρχαιοελληνιστές συναδέλφους τους, τά ἀντιμετωπίζουν σάν νά ἦσαν πάπυροι χαμένων τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου ἢ τοῦ Σοφοκλέους. Ἔτσι, τό χειρόγραφο τοῦ «Ἀλιβάνιστου» —βοηθούσης καί τῆς κρυφίνου τοῦ μακαρίτη Βαλέτα— ἔλαβε σίς συζητήσεις τους μιά σημασία δυ-

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης:

Χεῖρ Φωτίου Κόντογλου εἰποίησεν...

σανάλογη πρὸς τήν καθαυτή φιλολογική του ἀξία. (...) Δεύτερον, ἐάν ἦταν ἀπαραίτητο νά τό ἰδεῖ ἐπιτέλους ὁ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος —γιά τή δεύτερη πλέον έκδοση τοῦ τρίτου τόμου τῶν «κριτικῶν» Ἀπάντων τοῦ Παπαδιαμάντη—, πολύ πιό συμφερτική λύση θά ἦταν...».

Ὁχτώ χρόνια ἐνωρίτερα ἀπό τόν κ. Γ.Π. Σαββίδη, στό βιβλίο του *Διορθωτικά στοὺς Ἀλ. Παπαδιαμάντη καί Ἀλ. Μωραϊτίδη* («Ἀστήρ», Ἀθήνα 1982) ὁ μακαρίτης Βαγγέλης Σκουβαράς, Καθηγητής τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στό Πα-

νεπιστήμιο Ἀθηνῶν, διατύπωσε ἀντιρρήσεις, λησμονώντας τόν τίτλο τοῦ βιβλίου του, γιά τή χρησιμότητα μιᾶς κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ Παπαδιαμάντη:

«Ἐξομολογοῦμαι τὴν ἁμαρτία μου. Ἐγὼ προσωπικὰ δέν πιστεύω στὴν ἀναγκαιότητα ἐκδόσεων νεοελληνικῶν λογοτεχνικῶν κειμένων μέ τὴν αὐστηρὴ καὶ σχολαστικὴ μέθοδο πού χρησιμοποιοῦμε σέ περιπτώσεις πού πρόκειται γιὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἢ μεσαιωνικῆς φιλολογίας μας. Ὑπάρχουν ἀκόμη τόσα ἀνέκδοτα κείμενα τῆς νεοελληνικῆς λογιωσύνης! Στὴ στενότητα τῶν ἐκδοτικῶν δυνατοτήτων, ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχει τό νεοελληνικὸ πνεῦμα, γι' αὐτὰ ἅς νοιαζόμαστε κυρίως. Εἰδικώτερα, προκειμένου γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, οἱ διορθώσεις πού ὡς τώρα ἔγιναν ἢ πρόκειται νὰ γίνουν, ἐλάχιστα θὰ προστέσουν στὴ γνώμη πού ἔχει ἤδη διαμορφωθῇ γιὰ τὴν ὑψηλὴ ποιότητα τῆς προσφορᾶς του. Τὰ λάθη πού ἐπισημαίνονται στό μεγάλο ἀριθμὸ σελίδων τοῦ ἔργου του, εἶναι συγκριτικὰ ἐλάχιστα, κι οὔτε ζημιώνουν σημαντικὰ οὔτε ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικὰ τίς ἐντυπώσεις καὶ τὴν ἀξιολογικὴ μας ἀπόφανση. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶχε καθιερωθεῖ ζώντας του ἀκόμη, ὡς ἓνα σταθερὸ κι ἀδαπάνητο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας» (σ. 8).

Ἡ ἀμέσως ἐπομένη παράγραφος τοῦ βιβλίου τοῦ Σκουβαρά, ὡς συνολικό νόημα ἀναιρεῖ τὰ προηγούμενα («Ὅπωςδήποτε μιά σωστή κι ὀλοκληρωμένη ἐκδοτική δουλειά πρέπει νά γίνε-ται»), ἀλλά δέν ἐνδιαφέρουν αὐτή τή στιγμή οἱ ἀντιφάσεις του, γιὰ τοῦτο περιορίζομαι νά μεταφέρω τὰ ἐξῆς:

«Ὅμως τό ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη κι ἡ ἐκδοτική του δέν παρουσιάζει πολλές δυσχέρειες, ὅπως τά κλασσικά κείμενα, ὅπου χρειάζεται ἐπισήμανση καί ἀντιβολή κωδίκων, στεμματογραφία, παλαιογραφικά προβλήματα στήν ἀνάγνωση, συγκρότηση ἐνός ἄρτιου κριτικοῦ ὑπομνήματος προηγουμένων ἔντυπων ἐκδόσεων, ἀποκαταστατικές τοῦ κειμένου προσπάθειες» (σ. 8).

Δύο λοιπόν Καθηγητές της Νεοελληνικής Φιλολογίας ἀμφοβητοῦν ὁ ἓνας τὴν ἰδιότητα τῆς *κριτικῆς* στὴν ἔκδοση τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη, καὶ ὁ ἄλλος τὴ χρησιμότητα τέτοιας ἔκδοσης. Συνεπῶς ὀφείλω νὰ ἀπολογηθῶ, ἀλλιῶς μένω ἐκτεθειμένος ἀπέναντι στοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινό, πού κατέβαλε ὄχι εὐκαταφρόνητο ἀντίτιμο γιὰ νὰ προμηθευτεῖ μιὰ ἔκδοση, ἣ ὁποία ψευδωνυμεῖται *κριτική* ἀπὸ τὸν συμπλεγματικὸ ἐπιμελητὴ της.

Ἀρχίζω ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς χρησιμότητος. Ὅταν ἀναζητοῦσα ἐκδοτικὸ οἶκο γιὰ τὰ Ἀπαντα, ἐρωτήθηκα ἀπὸ κάποιον ἐκδότῃ ἂν ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ θὰ μεταβληθεῖ ριζικὰ «ἡ ἰδεολογικὴ καὶ αἰσθητικὴ εἰκόνα τοῦ Παπαδιαμάντη». Ἀπάντησα ἀρνητικὰ, ὅπως θὰ ἀπαντοῦσα καὶ σήμερα. Ἀλλὰ τὴν ἐρώτησιν δὲν τὴν εἶχε ὑποβάλει φιλόλογος. Ὅταν ὅμως φιλόλογος ἀποφαίνεται ὅτι «οἱ διορθώσεις πού ὡς τώρα ἔγιναν ἢ πρόκειται νὰ γίνουν, ἐλάχιστα θὰ προστέσουν στὴ γνώμη πού ἔχει ἤδη διαμορφωθῇ γιὰ τὴν ὑψηλὴ ποιότητα τῆς προσφορᾶς του», δικαιοῦμαι νὰ ἀντιπαρατηρήσω ὅτι ποταμοὶ διορθώσεων, εἰκασιῶν, τρομερῶν σέ ἔκτασιν ὀβελισμῶν καὶ κάθε λογῆς ἐπεμβάσεων δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλουν τὴν **κ α θ ὀ λ ο υ εἰ κ ὀ ν α** τοῦ Ὀμήρου οὔτε βέβαια τὴ διαμορφωμένη ἀρχαιοθὲν γνώμη γιὰ τὸ ποιητικὸ τοῦ πρωτεῖο. Ἀλλοίμονο ἂν ἦσαν τόσο εὐμετάβολες, ὥστε νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τίς ἀντιβολές τῶν κωδίκων. Ἰδού ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἐκδόσεως *Allen*, ὅλοι βασιζόμαστε στὸ κείμενό

ΔΥΕΥΘΥΝΤΗΣ
Υ. Ν. ΑΠΤΙΑΣΤΕ ΠΑΗΣ

Ev Aiglon 27 6th September 1915

И ЕКОНОГРАФИМЕН

Τιμή εισόδου
πύλλου για 10

И К Н

Έτος Α' Αριθμ. 1 ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΓΡΑΦΕΙΑ
ΣΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΜΑΣ - - - - -

ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ
ΒΑΡΤΙΣΤΙΚΗ

 v a'ppn
 Is ppn-
 ohi pnni
 i'p' wofe nappi

τοις ἡμέτεροις
 αἰνεῖται
 ὡς τοῖς
 ἡμετέροις
 τοῖς ἡμέτεροις

ναι, οὐταρμὴν οὐκ ἔστιν
καὶ ἐβόησαν οἱ ἄλλοι, καὶ
οὐκ ἔπαυον οἱ οὐκ ἔπαυον
ἐν τῇ αἰσῇ τῇ νύκτι
τοῦ Αἰγύπτου

Tin incipient novum hor
pau pau. mai vici
di. Por d' h lo' p' d' l' l' l'
to hi m' d' o' d' n, d' o' d' t' i-

[illegible]

Tot fellesom i vi, de
 2, air vi i vi, g d a k a
 ut tot aip, g d a k
 20 20, 20 20 20

μοραῖδες τῆς ἐγγύου καὶ
 ἡγεῖς ποσειδῶνα σύμφε-
 ρους τῆς εὐσεβειότη-
 τος. Ὁμοθυμῶν δὲ οὕ-
 αρτι καὶ ἄλλαν ἐξ ἐκ-
 αὐτῶν οἰκιστῶν ἐπέ-
 νεικα τῶν πεδίων τῶν,
 ὅσα καὶ ὅσα ἄλλαν ποτὶ
 οἰκουμένην βασίλει. Ἀλλ'
 ὅπως εἴσας ἐννέσθην καὶ

Χειρόγραφο «εικονογραφημένων περιοδικών, εκδιδόμενον ἐν Αίγυπῳ» το 1915! Στην πρώτη σελίδα, Παπαδιαμάντης.

της. Ἦδη ὅμως ἔχουν ἐκφρασθεῖ βάσιμες ὑποψίες γιὰ τὴν ἀξιοπιστία της. Ἀλλὰ τί πρὸς Ὅμηρου; Ἐκεῖνου ἡ ποιητικὴ ἀξιοπιστία μένει ἀπαράσάλευτη.

Συνεπώς τα κριτήρια για τη χρησιμότητα μιᾶς κριτικής έκδοσης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὰ πού ἔθεσε ὁ μακαρίτης Σκουβαράς. Γιατί, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἰσχύουν, τότε ἡ ἰσχὺς τους θὰ εἶναι καθολική καί, κατὰ συνέπεια, τὸ ἐρώτημα πῶς τίθεται ἀλλιῶς, ἂν δηλαδή γ ε ν ι κ ᾶ χρειάζονται κριτικές ἐκδόσεις.

Δέν ὑπάρχει, φαντάζομαι, φιλόλογος πού νά ὑποστηρίζει ὅτι περιττεύουν, ἐπειδή ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Σοφοκλῆς, εἴτε αὐτές ὑπάρχουν εἴτε ὄχι, παραμένουν Αἰσχύλος καί Σοφοκλῆς. Ἄς ὑπενθυμίσω ὁμῶς ὅτι ὁ Γκαῖτε καί ὄχι κανένας σχολαστικός εὐχόταν νά βρεθεῖ φιλόλογος πού θά ἀποδείκνυε, πέρα ἀπό κάθε ἀμφισβήτηση, ὅτι οἱ στίχοι 905-912 τῆς Ἀντιγόνης εἶναι νόθοι. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν ἡ εὐχή ἦταν δικαιολογημένη, ἡ περίπτωσις φανερώνει ὅτι ἀπό τὰ λάθη — ἀκόμη καί τὰ ὑποτιθέμενα — ἐνός χειμένου δημιουργοῦνται προβλήματα ἠθικά, αἰσθητικά, ἱστορικά κλπ., κάποτε πολύ σημαντικά, καί ἡ φιλοδοξία τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων εἶναι νά τὰ λύσουν καί ὄχι νά μᾶς ἀποκαλύψουν ἕναν ὑπερ-Αἰσχύλο.

Ὁ Σκουβαράς, ὅπως εἶδαμε, ὑποστήριξε πῶς τὰ λάθη τοῦ παπαδιαμαντικοῦ χειμένου δέ «ζημιώνουν σημαντικά οὔτε ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικά τίς ἐντυπώσεις καί τήν ἀξιολογική μας ἀπόφανση». Μολονότι διαφαίνεται ὅτι ὑποτιμᾷ τή σημασία τῶν λαθῶν, παραδέχομαι πῶς δέν ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικά τήν κρίση τοῦ ἀπροκατάληπτου ἀναγνώστη. Ἐντούτοις «ζημιώνουν σημαντικά» τίς ἐπιμέρους ἐντυπώσεις. Ἄς δοῦμε ἓνα παράδειγμα:

«Μή θρησκευτικά, πρὸς Θεοῦ! Τό Ἑλληνικόν ἔθνος δέν εἶναι Βυζαντινοί, ἐννοήσατε; Οἱ σημερινοί Ἕλληνες δέν εἶναι κατ' εὐθείαν διάδοχοι τῶν ἀρχαίων. Ἐπειτα ἐπολιτίσθησαν, ἐπροώδευσαν καί αὐτοί».

Τό παπαδιαμαντικό ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπό τόν «Λαμπριάτικο ψάλτη» καί τό παραθέτω κατὰ τήν ἔκδοση Σεφερλή, ἀκριβῶς αὐτή πού χρησιμοποίησε ὁ Σκουβαράς στή Διορθωτική του. Ὁ Παπαδιαμάντης συνοψίζει ἐδῶ τίς ἀντιρρήσεις ἐκείνων πού ἐνοχλοῦνταν ἀπό τό περιεχόμενο τῶν διηγημάτων του. Ἀλλά ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης θά ἔχει κιόλας παρατηρήσει ὅτι ἡ παπαδιαμαντική περικοπή εἶναι ἀκατανοήτη. Ποιοί εἶναι οἱ ἀντίμαχοι τοῦ Παπαδιαμάντη πού ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Νεοέλληνες δέν εἶναι ἀπόγονοι τῶν Βυζαντινῶν καί συγχρόνως ὅτι δέν εἶναι οὔτε τῶν ἀρχαίων διάδοχοι;

Δέν ὑπάρχουν τέτοιοι ἀντίπαλοι, ὑπάρχει μόνο ἓνα παραπάνω σιό δ ε ν , τό δεύτερο, πού δέν τό ἔγραψε βέβαια ὁ Παπαδιαμάντης καί ἀπορεῖ κανεῖς πῶς παρεισθλήσε στήν ἔκδοση Σεφερλή. Ὅταν ἀπαλειφθεῖ τό χωρίο ξαναβρίσκει τό νόημά του καί διακρίνουμε πιά τούς ἀντιβυζαντινούς, λ.χ. τόν Κλ. Ραγκαβῆ².

Γιά νά τελειώσω μέ τό θέμα τῆς χρησιμότητας: καί ἐάν, παρ' ὅλα ὅσα εἶπα πιά πάνω, ὁ Παπαδιαμάντης μένει παντελῶς ἄθικτος ἀπό τὰ λάθη πού ἔχουν παρεισφρήσει στό κείμενό του, ὅμως ἡ διαλεκτολογία, ἡ τοπωνυμιολογία, ἡ λαογραφία, ἡ τοπική ἱστορία καί, προπάντων, ἡ ἑλληνική γλῶσσα βλάπτονται καί μέ τό παραπάνω, καί ἓνας φιλόλογος δέν ἐπιτρέπεται νά παραβλέπει τή βλάβη αὐτή. Ὅταν ἀντί γιά σαγανίδι, πού σημαίνει «βίαιο φύσημα ἀνέμου», γράφουμε παγανίδι καί τό ἐξηγοῦμε «γάντζος μικρός», καί ὅταν ἀντί γιά τή σκιαθίτικη τοποθεσία Ἀβρακή τυπώνουμε Ἀφρική, τό κακό δέν εἶναι ἀμελητέο.

Ἔρχομαι στό σημαντικότερο ἐρώτημα, ἂν δηλαδή ἐπιτρέπεται νά ἀποκαλοῦμε κριτική τήν ἔκδοση τοῦ Παπαδιαμάντη, ἐνῶ θά ἔφτανε, καί θά περίσσειε ἴσως, νά τήν ὀνομάζουμε χρηστική³.

Ἄν ἔργο τῆς κριτικῆς τῶν χειμένων (*Textkritik*) εἶναι, κατὰ τὰ κοινῶς παραδεκτά, νά ἀποκαταστήσει κατὰ τό δυνατόν ἓνα κείμενο πού ἡ παράδοσή του εἶναι κακή, τότε ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικά ἀπό τήν κατάσταση τοῦ παπαδιαμαντικοῦ χειμένου.

Κατά σατανική σύμπτωση, πού θά ἔλεγε ὁ μακαρίτης Βαλέτας, ὁ κ. Γ.Π. Σαββίδης ἔπαιε πάνω στή μ ο ν α δ ι κ ῆ γιά τὰ παπαδιαμαντικά πράγματα περίπτωση τοῦ «Ἀλιβάνιστου» καί, στηριγμένος στήν ἀρκετά πιθανοφανή ὑπόθεση «σύμφωνα μέ τὰ τότε ἐκδοτικά ἔθιμα, ὁ Παπαδιαμάντης προφανῶς ἐπεξεργάστηκε τό κείμενό του στή τυπογραφική δοκίμια τοῦ περιοδικοῦ»,

κατά λανθάνοντα, στό γραπτό του, ἐπαγωγικό συλλογισμό φτάνει στήν ἄρνηση τῆς κριτικῆς ἔκδοσης.

Δέν ἀξιῶθηκα ἀκόμη νά δῶ τό αὐτόγραφο τοῦ «Ἀλιβάνιστου», ἀλλά ὁμολογῶ ὅτι κατ' ἀρχήν τίποτε δέν ἀποκλείει, γιά χάρη τοῦ φίλου τοῦ Ἐπιφανιάδη, νά ἔκανε τυπογραφικές διορθώσεις ὁ Παπαδιαμάντης, καί τότε νά ἐπέφερε τίς ἀλλαγές πού τώρα μᾶς μπερδεύουν. Οἱ μαρτυρίες ὅμως πού ἔχουμε (τίς παραθέτω στόν Πρόλογο τῆς ἔκδοσης) λένε ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης δέν ἔβλεπε τυπογραφικά δοκίμια —δέν π ρ ο λ ἄ β α ι ν ε, ὁ δύστηνος, νά δεῖ. Ἀλλά καί ἂν ὑποθέσουμε πῶς μπορούσε νά ρίχνει μιά ματιά στή δοκίμια τῶν ἀθηναϊκῶν ἐντύπων, λύνεται ἴσως τό πρόβλημα τῶν ἰσοδύναμων γραφῶν, ἀλλά παραμένει τό θέμα τῶν ἀναμφισβήτητων φθορῶν τοῦ χειμένου.

Εἶμαι πρόθυμος νά παραδεχθῶ ὅτι σημαντικός ἀριθμός διηγημάτων παρουσιάζει λίγες καί ἀσήμαντες φθορές, καί στήν περίπτωση αὐτή ὁ χαρακτηρισμός κριτική ἔκδοση εἶναι ὑπερβολικός. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, πάρα πολλῶν διηγημάτων τό κείμενο παρουσιάζει ὑψηλό βαθμό φθορᾶς καί δέν βλέπω πῶς μπορεί ἓνας φιλόλογος, ἂν θέλει νά εἶναι ἐντιμος τουλάχιστον ἀπέναντι τῶν συναδέλφων του, νά μήν προειδοποιήσει ὅτι τό κείμενο πού παρέχει ἡ ἔκδοσή του εἶναι κριτικά ἐπεξεργασμένο.

Ποιά εἶναι αὐτά τὰ διηγήματα μέ τό ἐφθαρμένο —καί σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἀνίατο ὡς τώρα— κείμενο; Πρῶτα πρῶτα ἡ ὁμάδα τῶν διηγημάτων πού δημοσιεύτηκαν μετὰ θάνατον στό περιοδικό Ὁ Καλλιτέχνης καί κατόπιν στούς τόμους Ἡ χολεριασμένη - Τά μετὰ θάνατον τοῦ Φέξη καί Νεκρός ταξιδιώτης τοῦ Ἐλευθερουδάκη. Φυσικά ἐδῶ δέν μπορεί νά γίνει λόγος γιά ἀλλαγές πού ἐπιφέρει ὁ συγγραφέας στή τυπογραφική δοκίμια. Ἀπλῶς βρισκόμαστε μπροστά στήν περίπτωση τῶν περισσοτέρων τοῦ ἐνός φορέων τοῦ ἴδιου χειμένου, στήν κλασσική δηλαδή περίπτωση πού τὰ πράγματα ἀπαιτοῦν κριτική ἐπέμβαση. Γνωρίζουμε λοιπόν ὅτι τὰ χειρόγραφα δόθηκαν στό περιοδικό, τυπώθηκε ὅπως τυπώθηκε τό κείμενο, καί ὕστερα παραδόθηκαν στόν Φέξη ἀπ' ὅπου ἔκανε καί αὐτός τή δική του ἔκδοση. Συνεπῶς, γιά νά μιλήσω μέ φιλολογικούς ὅρους, ἀπό τό ἀρχέτυπο (τό αὐτόγραφο) προῆλθαν δύο ὑπαρχέτυπα μέ σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.

Τί ὀφείλει λοιπόν νά κάμει ὁ φιλόλογος, ὅταν ἀντιμετωπίζει μιά τέτοια κατάσταση; Θά διαλέξει τό καλύτερο, κατὰ τήν κρίση του, ὑπαρχέτυπο καί θά τό ἀνατυπώσει; Ἀλλά τότε γιατί διαμαρτύρονταν ὅλοι, ὅταν ὁ μακαρίτης Γ. Ζώρας ἐξέδιδε κατὰ τήν α' ἢ β' παραλλαγή τόν Πουολόγο ἢ τόν Φαλιέρο, τή στιγμή μάλιστα πού μιά τέτοια παραλλαγή εὐλόγα θά μπορούσε νά διεκδικήσει κάποια ἀυτοτέλεια, πράγμα πού δέν ἰσχύει καθόλου γιά τόν Παπαδιαμάντη;

Ἐπανερχομαι στή «Μαῦρα κούτσουρα» γιά νά δείξω μέ παραδείγματα ὅτι οὔτε στόν ἓνα κλάδο τῆς παράδοσης τοῦ χειμένου μπορούμε νά στηριχτοῦμε οὔτε στόν ἄλλο. Ἐννοεῖται ὅτι παραθέτω ἓνα μόνο μέρος ἀπό τίς πάμπολλες διαφορές (παραπέμπω στίς σελίδες καί στούς στίχους τοῦ Δ' τόμου τῆς ἔκδοσης «Δόμου»).

	Ὁ Καλλιτέχνης	Φέξης
460.12	Πέτρος (ὀρθό)	Πέτρος
460.12	Μαυρογεκλής	Μαυρογιαλῆς (ὀρθό)
460.22	Βαγγέλιο	Βγαγγέλιο (ὀρθό)
461. 4	σταβέτ' (ὀρθό)	διαβάτ'
461.16	νά πῶς ἀκούει	σά σᾶς ἀκούω (ὀρθό)
462.16	καθημένη	πρόχνη καθημένη (ὀρθό)
464.11	Κνηστριώτισσαν (= Κνιστριώτισσαν) (ὀρθό)	Καστριώτισσαν
464.28	ἐξωμανίση	ἐξευμενίση (ὀρθό)
465.20 (και ἄλλου)	Φάλκον (ὀρθό)	Φόλην
466. 8-9	κι ἤθελε νά ἐξασκηθῇ εἰς τήν ἐργασίαν	παραλείπεται ἡ φράση — "Ἐχεις παιδιά
468.15	παραλείπεται ἡ φράση	πειστικός
469.12	σαστικός (ὀρθό)	— 'Ἐδῶ καί δέκα χρόνια
469.22	παραλείπεται ἡ φράση	ἔδεσαν παντρεῖες (ὀρθό)
469.25	ἔδωσαν παντρεῖες	'Αναγκιᾶς (ὀρθό)
470.15	'Ανερμιᾶς	Γιά σέ πονεῖ ἡ κ. μου (ὀρθό)
470.19	Γιά σέ ποῦνε ἡ καρδούλα μου	τόν ἔτυπτεν ἡ σ. του (ψευδής ἀπακατάσταση)
473.16	τόν ἔπιπτεν ἡ συνείδησίς του (ὀρθό)	ἰσοπεδικόν
473.25	ἰσοπεδωτικόν (ὀρθό)	πυλάγωμα
473.30	παλάμισμα (ὀρθό)	

Ἄρχουν αὐτά γιά νά φανεῖ ὅτι οὔτε τήν πρώτη δημοσίευση μπορούμε νά ἀκολουθήσουμε τυφλά οὔτε τόν Φέξη, ἄν δέν θέλουμε νά σακατέψουμε τόν Παπαδιαμάντη. Ἄλλοτε στόν ἴδιο βαθμό καί ἄλλοτε σέ μικρότερο, τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τά ἄλλα ὀχτώ διηγήματα αὐτῆς τῆς ομάδας.

Τή δεύτερη ομάδα ἀποτελοῦν τά ὀχτώ διηγήματα πού δημοσιεύτηκαν, πάλι μετά θάνατον, στό «Ἐλεύθερον Βῆμα». Τουλάχιστον πέντε ξαναδημοσιεύτηκαν ἀργότερα στό «Ἐλεύθερον Βῆμα τῆς Κυριακῆς» ὅχι ἀπό τήν πρώτη δημοσίευση ἀλλά ἀπό τά χειρόγραφα. Ἐχουμε καί ἐδῶ διπλό φορέα τοῦ κειμένου καί, μολοντί ἡ κατάσταση καί στίς δύο δημοσιεύσεις εἶναι πολύ καλύτερη ἀπό ἐκείνη τῆς πρώτης ομάδας, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀντιβολή, ἄρα ἡ συγκρότηση κριτικά ἐπεξεργασμένου κειμένου.

Θά μπορούσε νά προβληθεῖ ἡ ἀντίρρηση ὅτι, ἄν γιά διηγήματα πού μᾶς παραδίνονται ἀπό δύο φορεῖς ὁ ὅρος κριτική έκδοση δικαιολογεῖται, γιά ὅσα ἔχουμε μονόκλωνη παράδοση τοῦ κειμένου ὁ ὅρος χρησιμοποιοῖται καταχρηστικά. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ὁ βαθμός ἀξιοπιστίας τοῦ φορέα ἀποτελεῖ τό κριτήριό: ἄν εἶναι ἀπολύτως ἀξιοπιστός, δέν ἐπιτρέπεται νά μιλοῦμε γιά κριτική έκδοση. Ἀλλά τά, λίγα ἔστω, αὐτόγραφα πού μπόρεσα νά βρῶ καί νά μελετήσω μέ ἔπαισαν ὅτι κανένας φορέας δέ διαθέτει ἀπόλυτη ἀξιοπιστία. Ἀκόμη καί ὁ εὐσυνείδητος καί προσεκτικός

Merlier ἀρκετές φορές παραναγινώσκει ἢ παραλείπει λέξεις.

Πολύ ἀναξιόπιστο κείμενο παρέχουν καί τά δύο διηγήματα πού τυπώθηκαν γιά πρώτη φορά στόν τόμο *Νεκρός ταξιδιώτης* τοῦ Ἐλευθερουδάκη⁴. Σημειώνω μερικά παραδείγματα:

4.535.13 κατσιμάνι ἀντί τοῦ ὀρθοῦ κατσαμάκι.

4.535.15 ξεπωλήσει ἀντί τοῦ ὀρθοῦ ξεσκολώσει.

4.536. 5 Ἄναγκρο ἀντί τοῦ ὀρθοῦ Ἀνάγυρο.

4.537.30 Λιακήτης ἀντί τοῦ ὀρθοῦ Λαυκιώτης.

Ἄν δέν ἀποκατασταθεῖ τό ὀρθό, χάνεται ἡ ὀρθή ἐκφορά (καί ἡ σημασία) δύο ἰδιωματικῶν λέξεων, καί δημιουργοῦνται ἕνα τοπωνύμιο καί ἕνα ἐπώνυμο ἀνύπαρκτα στήν πραγματικότητα.

Ἀνάλογης ἀξιοπιστίας κείμενο παρέχουν καί τά διηγήματα πού πρωτοδημοσιεύτηκαν στόν τόμο *Ἡ χολεριασμένη - Τά μετὰ θάνατον τοῦ Φέξη*. Περιττεύει νά παραθέσω παραδείγματα.

Εἶναι ἀναγκαῖα λοιπόν ἡ ἐπέμβαση τοῦ φιλόλογου καί στό κείμενο τῶν ομάδων αὐτῶν. Συγχρόνως εἶναι καί δυσχερέστερη ἡ ἀποκατάστασή τους, ἀκριβῶς γιατί δέν ὑπάρχει δεύτερος φορέας, πού ἀσφαλῶς θά διέσωζε ἕνα μέρος τῶν ὀρθῶν γραφῶν καί τῶν παραλειπομένων λέξεων καί φράσεων. Τώρα ὁ φιλόλογος εἶναι ἀναγκασμένος νά στηριχτεῖ ἀποκλειστικά στίς δικές του δυνάμεις.

Ἄφησα γιά τό τέλος τήν πολυπληθέστερη κατηγορία τῶν διηγημάτων πού δημοσιεύτηκαν ἐνόσω ζοῦσε ὁ Παπαδιαμάντης.

Είδαμε ότι ο κ. Γ.Π. Σαββίδης είχασε ότι ο Παπαδιαμάντης έκανε αλλαγές στα τυπογραφικά δοκίμια. Θα έπαναλάβω ότι, καί αν ακόμα αυτό αλήθευε για έναν ελάχιστο αριθμό διηγημάτων — ποτέ πάντως για όσα δημοσιεύτηκαν σέ έντυπα της Πόλης, της 'Αλεξάνδρειας, της Σμύρνης, της Μυτιλήνης—, ή φύση των σφαλμάτων αποδεικνύει ότι δέν μπορεί νά αληθεύει καί για τά υπόλοιπα, πού αποτελοῦν τόν κύριο ὄγκο. Μολονότι καί στόν «'Αλιβάνιστο» ὅλες οἱ διαφορές ανάμεσα στίς σχεδόν σύγχρονες δύο πρῶτες δημοσιεύσεις δέν ἐξηγοῦνται μέ τήν ὑπόθεση τῆς ἐπέμβασης τοῦ Παπαδιαμάντη (π.χ. στό χωρίο 3.525.4 τό ὀλίγη δέν μπορεί νά εἶναι ἡ ἀρχική γραφή, πού ὕστερα μετέβαλε σέ ὀργίλη ὁ Παπαδιαμάντης), δέχομαι, κατά παραχώρηση, ότι ὁρισμένες εἶναι ὑφολογικοῦ χαρακτήρα. 'Αλλά, νομίζω ότι, αν ἡ διαφορά 'Επέμεινε - 'Επέμενε (3.529.24) μπορεί νά θεωρηθεῖ ὑφολογική, ὅσες παραθέτω εὐθύς ἀμέσως φανερώνουν φθορά τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου καί ὄχι βελτιωτική ἐπέμβαση τοῦ Παπαδιαμάντη. Λοιπόν:

Φαγοπύργι ἀντί τοῦ ὀρθοῦ φουγοπύργι, παραλοιφή ἀντί τοῦ ὀρθοῦ κηραλοιφή, πολύκλαυστον ἀντί πολύκλαδον, φερμεσάτο ἀντί κερμεσουτί, εἰδιώματα ἀντί εἰδίσματα, ἐνεδύσω ἀντί ἀνεδήσω, Μωραῖνῶ ἀντί Μπραῖνῶ, δίδω σοφή ἀντί δίδου σοφῶ, φυλάξω ἀντί φιλέσω, εἶναι ἕνας ελάχιστος ἀριθμός λαθῶν στίς πρῶτες δημοσιεύσεις διηγημάτων πού δημοσιεύτηκαν ζῶντος τοῦ Παπαδιαμάντη.

Αὐτά διδάσκουν, ὅπως ἀκράδαντα πιστεύω, ότι δέ χρησιμοποιήθηκε παραπλανητικά ὁ ὅρος *κριτική έκδοση* στά 'Απαντα τοῦ «Δόμου». 'Αν δέν ἤμουν στό τέλος τῆς ἑκτῆς δεκαετίας τῆς ζωῆς μου ἀλλά βρισκόμουν στήν ἀρχή τῆς τρίτης, θά ἐπιχειροῦσα ἴσως, μέ τή μορφή διδακτορικῆς διατριβῆς, νά συνάξω τίς ἀποκαταστημένες γραφές καί νά τίς δικαιολογήσω κατά τούς κανόνες τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων (*Textkritik*). Δέν πρόκειται βέβαια νά συνταχθεῖ τώρα τέτοια διατριβή, τρέφω ὅμως τήν ἐλπίδα πώς ἔχει πεισθεῖ ἤδη καί ὁ κ. Γ.Π. Σαββίδης ότι δέν εἶναι ἀθέμιτο νά μιλάμε γιά *κριτική έκδοση* τοῦ Παπαδιαμάντη. Καί

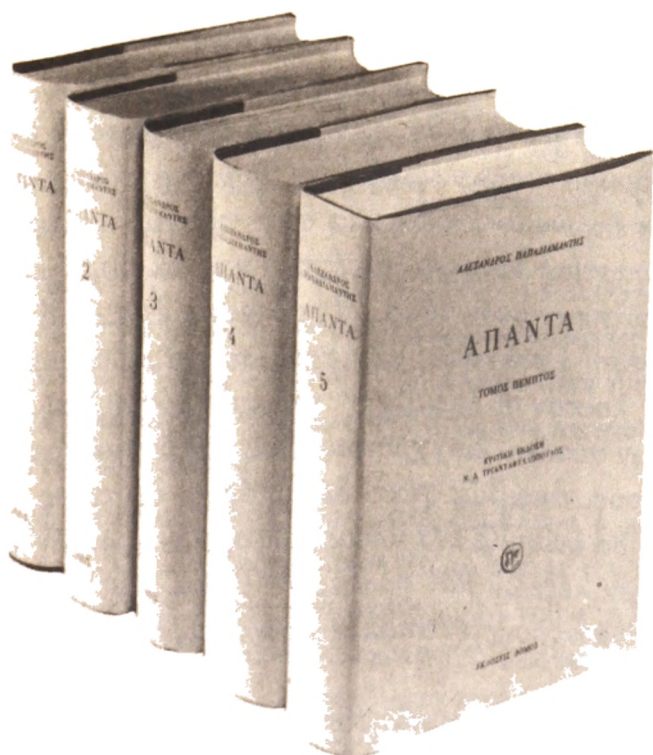
εἶναι ἄλλο θέμα ἂν ἡ συγκεκριμένη έκδοση τοῦ «Δόμου» εἶναι ἄξια ἢ παντελῶς ἀνάξια ἐνός τέτοιου χαρακτηρισμοῦ. Σπεύδω νά προσθέσω ότι διαφωνῶ ἀπολύτως μέ ἐκείνους πού τή χαρακτηρίσαν ὁ ρ ι σ τ ι κ ῆ, ἀφοῦ καμιά κριτική έκδοση δέν μπορεί νά μᾶς δώσει τό κείμενο ἀκριβῶς ὅπως αὐτό βγήκε ἀπό τό χέρι τοῦ συγγραφέα. 'Επειδή ἀγαπῶ τόν Παπαδιαμάντη, εὐχομαι νά βρεθεῖ γρήγορα κάποιος προικισμένος φιλόλογος, πού θά ἀναλάμβανε τό βαρὺ ἔργο νά καταπιαστεῖ ἀπό τήν ἀρχή μέ τήν ἀποκατάσταση τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου.

1. 'Ας μοῦ ἐπιτραπεί μιά προσωπικῆς φύσεως διευκρίνιση: δέν εἰμαι νεοελληνιστής ἀλλά μόνο γενικός γυμνασιακός φιλόλογος, καί συνταξιοδοτήθηκα τόν περασμένο 'Ιούνιο μέ βαθμό Α, κοινόν γιά ὅλους τούς συναδέλφους πού συμπληρώνουν ὀχτῶ χρόνια ὑπηρεσίας. Δέν διαθέτω, ἐκτός τοῦ πτυχίου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς 'Αθηνῶν, κανένα τυπικό ἢ οὐσιαστικό προσόν (διδακτορικό, σπουδές στό ἐξωτερικό, γνώση τῶν βοηθητικῶν ἐπιστημῶν τῆς Φιλολογίας, λ.χ. τῆς Παλαιογραφίας) πού νά ἐπιτρέπει τήν ἐνταξή μου σέ κατηγορία φιλόλογων ὑψηλῆς εἰδίκευσης. Συνεπῶς δέν ἔχω συναδέλφους ἀρχαιοελληνιστές πρὸς τούς ὁποίους ν' ἀντιμετρῶ τό μπόι μου. 'Ανέλαβα τήν κριτική έκδοση τοῦ Παπαδιαμάντη, γιατί κάποιος ἔπρεπε ν' ἀρχίσει καί δέν ἔβλεπα ἄλλον.

2. Τό παράδειγμα ἴσως θεωρηθεῖ φιλολογικά διαβλητό, γιατί τό περὶ τό δέν οὔτε στήν πρώτη δημοσίευση ὑπάρχει οὔτε στίς πρῶτες ἐκδόσεις (δέν ἀναγράφεται μάλιστα οὔτε στό κριτικό ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσης «Δόμου»). Πρέπει ὅμως νά λάβει κανεῖς ὑπόψη ότι ἡ έκδοση Σεφερλή ὄχι μόνο κυκλοφόρησε εὐρέως ἀλλά καί ἀντιγράφηκε ἀπό τίς ἐκδόσεις Φυτράκη - Κουτσουμποῦ, Περάνθη καί «'Εστίας» (ἡ τελευταία ἀνατυπώθηκε πρόσφατα σέ δέκα χιλιάδες ἀντίτυπα καί δωρίζεται ἀντί ἡμερολογίου ἀπό τήν 'Εθνική Τράπεζα). Αὐτό σημαίνει ότι ἔχει ἤδη δημιουργηθεῖ μιά παράδοση κειμένου.

3. 'Ελπίζω ότι ἡ ἀμφισβήτηση δέν εἶναι μακρινός ἀντίλαλος τῆς παλαιᾶς διαμάχης γιά τήν κριτική ἢ χρηστική έκδοση τοῦ Σολωμοῦ.

4. Δέν ξέρουμε τί ἀπέγιναν τά χειρόγρατά τους. 'Ο Κώστας 'Ελευθερουδάκης εἶχε δηλώσει πώς κατέχει παπαδιαμαντικά αὐτόγραφα (*Νέα 'Εστία* ἀρ. 359, τῆς 1.4.1942).

ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗΚΕ Η ΜΝΗΜΕΙΩΔΗΣ ΕΚΔΟΣΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ Α Π Α Ν Τ Α

ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΜΕΝΟ ΣΕ ΠΕΝΤΕ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ ΟΛΟ ΤΟ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΓΝΩΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΥ ΜΑΣ, ΜΕ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΕΝΑ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΙΛΟΛΟΓΟ Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟ

ΤΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ:

ΤΟΜΟΙ 5 ΣΧΗΜΑΤΟΣ 17×25 εκ. ΠΑΝΟΔΕΤΟΙ - ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΜΟΝΟΤΥΠΙΑΣ - ΧΑΡΤΙ ΕΥΡΩΠΗΣ 100 γρ. - ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΝΑ ΤΟΜΟ:
Α' 720, Β' 704, Γ' 730, Δ' 736, Ε' 576.

Ο Παπαδιαμάντης, στην πασίγνωστη φωτογραφία του Νιρβάνα (1906)

ποστηρίζει ο Φ.Α. Δημητρακόπουλος στην εργασία του, «Οί κυπριακοί φάκελοι του αρχείου Σεφέρη στη Γεννάδειο», *Ἡ λέξη*, ἀριθμ. 85-86, Ἰούν. - Αὐγ. 1989, σσ. 578-579).

Τά αυτόγραφα ὅμως διατηροῦν τή σημασία τους ἀκόμη κι ὅταν διασώζουν δημοσιευμένο κείμενο. Δέν εἶναι ἀσυνήθιστο τό φαινόμενο μιά ἔκδοση νά παρουσιάζει λιγότερες ἢ περισσότερες παραναγνώσεις καί νά ἀπαιτεῖται νέα ἔκδοση τοῦ κειμένου ἢ ἡ δημοσίευση διορθώσεων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐτογράφου. Ἀλλά καί ὅταν ἀκόμη ἡ ἔκδοση ἔχει γίνει ἀπό τόν ἴδιο τόν συγγραφέα, καθόλου δέν ἀποκλείεται ἡ βελτίωσή της ἀπό τίς γραφές τοῦ αὐτογράφου.

Ἡ ἔκδοση ενός αὐτογράφου εἶναι συχνά ζήτημα ἀρκετά ἀκανθώδες, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιά αὐτόγραφο μιᾶς πρώτης ἢ πρόχειρης γραφῆς, μέ ἀλλεπάλληλες διορθώσεις, διαγραφές, προσθήκες, παραλλαγές καί ἄλλες ἐπεμβάσεις στό κείμενο. Σ' αὐτές τίς περιπτώσεις χρειάζεται φιλόλογος μέ στέρεες γνώσεις τῶν κανόνων τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων, τῆς μιᾶς καί ἀδιαίρετης *Textkritik*. Ὑποδειγματική στό σημεῖο αὐτό μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ ἐργασία τῆς Renata Lavagnini, "*Sette nuove poesie bizantine di Costantino Kavafis*", δημοσιευμένη στή *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* 25 (1988), σσ. 217-181, καί βασιζόμενη στά αὐτογραφα τοῦ ἀρχείου Καβάφη.

Δέν θά πρέπει, ἐξ ἄλλου, νά λησμονοῦμε ὅτι τό ἔργο τοῦ μεγαλύτερου νεοέλληνα ποιητῆ, τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, σώζεται στά αὐτογραφα του σέ τόσο περίπλοκη μορφή, ὥστε ὁ Λίνος Πολίτης νά ὀδηγηθεῖ στή γενναία λύση τῆς πανομοιότυπης ἔκδοσής τους (*Διονυσίου Σολωμοῦ Αυτόγραφα ἔργα*, Θεσσαλονίκη 1964) — ἔκδοση θεμελιακή γιά ὅλη τή μεταγενέστερη σολωμική ἐρευνα. Ὡς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ ὅρος «πανομοιότυπον» (*fac-similé*) προέρχεται ἀπό τόν βοθητικό κλάδο τῆς ἐπιστήμης τῆς παλαιογραφίας. Εἶναι λοιπόν ἀπαραίτητο ὁ φιλολογικός ἐκδότης κειμένων, αὐτογράφων καί μή, νά εἶναι ἐγκρατής τῆς κριτι-

κῆς τῶν κειμένων καί τῶν συναφῶν φιλολογικῶν γνώσεων, ὥστε οἱ λύσεις στίς ὁποῖες θά καταφεύγει νά μὴν εἶναι οἱ εὐκολότερες οὔτε οἱ ἐμπορικότερες.

Ὅπως φάνηκε ἀπό τόν περιγραφικό κατάλογο τοῦ ἀρχείου Ἀπόστολου Παπαδιαμάντη, ἀνεψιοῦ τοῦ διηγηματογράφου, τό ὁποῖο δημοσίευσε ὁ Φ.Α. Δημητρακόπουλος στό βιβλίο του [*Τό λάβαρον*], Ἀθήνα 1989, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης διατηροῦσε ἀρχεῖο αὐτογράφων του στά ὁποῖα περιλαμβάνονταν:

i. ἀνολοκλήρωτα, παρατημένα ἔργα του, ὅπως τό ἀτίτλοφόρητο ἱστορικό μυθιστόρημα [*Τό λάβαρον*].

ii. σχεδιάσματα ἔργων πού τελικά δημοσιεύτηκαν τελείως διαφορετικά, ὅπως τά σχεδιάσματα γιά τή *Γυφτοπούλα*.

iii. ἐνόητες ἢ παράγραφοι πού ἐντάχθηκαν σέ δημοσιευμένα κείμενα, ὅπως τά πρωτόγραφα τοῦ μυθιστορήματος *Ἡ Μετανάστις*.

iv. πρωτόγραφα διηγημάτων πού, ἂν καί δέν ἀπέχουν πολύ ἀπό τό δημοσιευμένο κείμενο, παρουσιάζουν ὥστόσο ἀρκετές διαφορές, ὅπως τά πρωτόγραφα τῶν διηγημάτων *Στό Χριστό*, *στό Κάστρο* καί *Ἡ Νοσταλγός*.

v. αὐτογραφα διηγημάτων σέ ἀτελῇ μορφή, ὅπως τοῦ διηγήματος [*Ὁ Αὐτοκτόνος*].

vi. μαθητικά τετράδια, ἐφηβικά κείμενα καί φοιτητικές σημειώσεις.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κανένα δημοσιευμένο κείμενο τοῦ Παπαδιαμάντη δέν σώθηκε ὑπό μορφή αὐτογράφου στό προσωπικό του ἀρχεῖο, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ὁ ἴδιος δέν ἐπέδιωσε τήν ἐπιστροφή τῶν χειρογράφων του μετά τή δημοσίευσή τους· παρά ταῦτα ὅμως δέν κατέστρεφε οὔτε ἀδιαφοροῦσε γιά τά αὐτογραφα του, ὅσα περιεῖχαν ἀδημοσίευτα ἢ παρατημένα κείμενα ἢ σχεδιάσματα καί πρώτες γραφές. Ἐπίσης ἀπό ἐπιστολές του πρὸς τόν Ζαχαρία Παπαντωνίου γνωρίζουμε ὅτι κρατοῦσε τά ἀποκόμματα τῶν δημοσιευμένων σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά διηγημάτων του, μέ αὐτογραφες διορθώσεις, γιατί σκόπευε ὅπως-δήποτε νά ἐπανεκδώσει σέ βιβλίο κάποια τουλάχιστον ἀπό αὐτά. Προφανῶς, ὅσα ἀπό τά αὐτογραφα του παρέμεναν στὸν ἴδιο, τά μετέφερε στό σπίτι του στή Σκιάθο μαζί μέ τό ὑπόλοιπο ἀρχεῖο του (κυρίως ἐπιστολές πρὸς τόν ἴδιο), ὅταν τό 1908 μετακόμισε ὀριστικά στό νησί. Ἐκεῖ ὁ πατέρας του κρατοῦσε, μαζί μέ ἄλλα οἰκογενειακά ἔγγραφα, καί τίς ἐπιστολές πού ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ ἔστειλε κατά καιροῦς: οἱ ἐπιστολές αὐτές παραχωρήθηκαν ἢ πούληθηκαν ἀπό τίς ἀδελφές τοῦ Παπαδιαμάντη στὸν Octave Merlier, ὁ ὁποῖος καί τίς ἐξέδωσε στήν Ἀθήνα τό 1934 (*Ἀ. Παπαδιαμάντη, Γράμματα*). Μέρος ἐπίσης τοῦ ἀρχείου Παπαδιαμάντη περιῆλθε στά χέρια τοῦ Κωνσταντίνου Φαλταίτς, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος: «Αἱ τρεῖς ἀδελφαί τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, τὸν Αὐγούστον τοῦ 1919, μοῦ παρέδωσαν εἰς τὴν Σκιάθον ὅ,τι χαρτιά εἶχεν ἀφήσει ὁ ἀδελφός των. Ἦσαν ἀρκετά ποιήματα ἀνέκδοτα καί κομμάτια ἀπὸ διηγήματα, ἀπὸ τά ὁποῖα ἔλειπεν ἄλλοῦ ἢ ἀρχὴ καί ἄλλοῦ τό τέλος» (*Ἑλληνικά Γράμματα*, 27 Ἰουλίου 1929, σσ. 315-316). Μετά τό θάνατο τῆς Κυρατσούλας Παπαδιαμάντη, τό 1936, ὁ Ἀπόστολος Παπαδιαμάντης πῆγε στή Σκιάθο καί, κατά τή μαρτυρία τοῦ Κώστα Α. Παπαχρίστου (*Ὁ ἄγνωστος Παπαδιαμάντης*, Ἀθήνα 1947, σ. 13) «διάλεξε (...) ὅσα κατά τή γνώμη του εἶχαν περισσότερο

ένδιαφέρον κι έπρεπε νά διασωθούν καί τά έφερε στήν 'Αθήνα. (...). Κατά τίς διαβεβαιώσεις του 'Απ. Παπαδιαμάντη, απόλυτα κατηγορηματικές, απόμειναν στή Σκιάθο μόνο τά λειτουργικά βιβλία του παπα ('Αδαμαντίου), καί χαρτιά που δέν ανήκαν στό διηγηματογράφο. Φυσικά λοιπόν, μπορούμε νά στηριχθούμε σ' αυτές τίς διαβεβαιώσεις καί νά πιστέψουμε πώς δέν υπήρχαν στή Σκιάθο κι άλλα κατάλοιπα του Παπαδιαμάντη, που τό διάλεγμα του άνεψιού θά τά καταδίκασε, όχι σέ άφάνεια, μά σέ καταστροφή».

Φυσικά, άρκετά αυτόγραφα του Παπαδιαμάντη έμειναν στά χέρια τρίτων καί είτε χάθηκαν είτε ξεχάστηκαν. Μετά ταύτα, οί μόνοι που ένδιαφέρθηκαν για τήν τύχη τους ήταν ό Κώστας Παπαχρίστος (δ.π.) καί ό Γ. Βαλέτας (τά χρησιμοποίησε στήν έκδοση των 'Απάντων Παπαδιαμάντη). Τελευταία, τό όλο θέμα του έντοπισμού των αυτόγράφων του Παπαδιαμάντη έχει ανακινηθεί από τόν Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλο. Πρός τήν ίδια κατεύθυνση έχουν έργαστεί καί οί συντάκτες του παρόντος άρθρου, γεγονός που τούς έπιτρέπει νά παραθέσουν παρακάτω συνοπτική αναγραφή των παπαδιαμαντικών αυτόγράφων.

Έχει επανειλημμένως τονισθεί ότι οί πρώτες δημοσιεύσεις ενός συγγραφέα (έπομένως καί του Παπαδιαμάντη), έφόσον λείπουν τά αυτόγραφα, επέχουν θέση αυτόγράφων. 'Η έως τώρα έμπειρία μας διδάσκει ότι οί πρώτες δημοσιεύσεις του Παπαδιαμάντη διασώζουν, κατά κανόνα, γραφές καλύτερες από μεταγενέστερες επανεκδόσεις. Τό ίδιο ισχύει καί στήν περίπτωση του 'Αλέξανδρου Μωραϊτίδη, έστω κι άν τό 1921, ένόσω δηλαδή ζούσε ό Μωραϊτίδης, έγινε από τόν Σιδέρη ή επανέκδοση των διηγημάτων του σέ τόμους. Παρά τά όσα ύποστηρίζει ό Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος στήν πρόσφατη έκδοσή του των *Διηγημάτων* του Μωραϊτίδη ('Αθήνα 1990), δέν είναι καθόλου περιττή ή άναδρομή στίς πρώτες δημοσιεύσεις: ή συστηματική, επί παραδείγματι, άντιβολή της πρώτης δημοσίευσης (στήν έφημερίδα *Άκρόπολις* του 1891) ενός διηγήματος του Μωραϊτίδη υπό τόν τίτλο *Τό δώρον του κολλήγα* προς τήν άναδημοσίευσή του (υπό διαφορετικό τίτλο, *Βαρυχειμωνιά*) στή συνολική έκδοση των διηγημάτων του από τόν Σιδέρη τό 1921, άπέδειξε ότι ή πρώτη δημοσίευση μπορεί νά βελτιώσει καίρια σέ άρκετά σημεία τό κεί-

μενο της άναδημοσίευσης Σιδέρη. Για τό θέμα όμως αυτό θά γίνει έκτενέστερος λόγος άλλοτε.

Τά περισσότερα άγνωστα παπαδιαμαντικά αυτόγραφα, αυτά δηλαδή για τήν τύχη των όποιων δέν έχουμε συγκεκριμένη πληροφόρηση, θά πρέπει νά θεωρούνται όριστικά χαμένα μετά τή δημοσίευσή τους. Κανείς άλλωστε από τούς τότε έκδότες έφημερίδων ή περιοδικών δέν φρόντισε νά ξεχωρίσει καί διασώσει τά αυτόγραφα του Παπαδιαμάντη (ή καί άλλων λογοτεχνών) στό προσωπικό του άρχείο. Αυτό δέν συνέβη ούτε καν τό 1925, δεκαπέντε κιόλας χρόνια μετά τόν θάνατο του Παπαδιαμάντη, όταν δέκα άνέκδοτα διηγήματά του δημοσιεύτηκαν στό *Έλεύθερον Βήμα* από τά αυτόγραφα, μέ μόνη εξαίρεση τό αυτόγραφο του διηγήματος *Ίατρεΐα της Βαβυλώνος* που περιέσωσε ό Στέφανος Στεφάνου, καθώς όμολογεί, «άπό τόν κάλαθο των άχρήστων». Όσα άλλα έχουν διασωθεί προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από τό οικογενειακό περιβάλλον των Παπαδιαμαντηδων στή Σκιάθο.

Πρόσφατα πουλήθηκε από τόν οίκο δημοπρασιών *Sotheby's* του Λονδίνου τό αυτόγραφο του διηγήματος *Ό Άλιβάνιστος* μαζί μέ μιάν αυτόγραφη σελίδα από τόν *Βαρδιάνο* στά σπόρκα. Εύτυχώς αγοράστηκαν από τήν έλληνική πρεσβεία στό Λονδίνο για νά περιέλθουν τελικά στήν Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Τό αυτόγραφο του *Άλιβάνιστου* βρισκόταν χωρίς άμφιβολία στά χέρια του Γ. Βαλέτα, είναι όμως άγνωστο πώς, μετά τόν θάνατο του κατόχου του, έφτασε νά πουληθεί στόν λονδρέζικο οίκο δημοπρασιών.

Έντελώς πρόσφατα, ό Γιώργος Α. Χριστοδούλου ανακάλυψε (μετά από έρευνα των καταλοίπων του Άγγελου Παπακώστα που βρίσκονται στό Ρέθυμνο, άγορασμένα από τή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης), τά αυτόγραφα είκοσιμιās έπιστολών του Παπαδιαμάντη προς τόν Γιάννη Βλαχογιάννη (είχαν κι αυτές δημοσιευτεί τό 1934 από τόν *Merlier*), καθώς καί τό αυτόγραφο του διηγήματος [*Η Ψυχοκόρη*] (τό διήγημα πρωτοδημοσιεύθηκε τό 1925 στήν έφημερίδα *Πολιτεία*). Προφανώς, τά αυτόγραφα περιήλθαν στόν Παπακώστα από τόν Βλαχογιάννη. Διαπιστώθηκε ότι τά αυτόγραφα διορθώνουν τίς εκδόσεις σέ άρκετά σημεία.

Αυτόγραφα 'Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Α· Άρχείο Άπόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, 'Αθήνα (βλ. Φ.Α. Δημητρακόπουλου, [*Τό λάβαρον*], σσ. 109 κ.).

1. [*Τό λάβαρον*]: φφ. 20, γραμμένες σσ. 40.

2. [*Σχεδιάσματα για τή Γυφτοπούλα*]: φφ. 10, γραμμένες σσ. 8.

3. [*Η Μετανάστις*]: φφ. 6, γραμμένες σσ. 12.

4. *Στό Χριστό, στό Κάστρο*: φφ. 11, γραμμένες σσ. 18.

5. *Η Νοσταλγός*: φφ. 19, γραμμένες σσ. 38.

6. [*Ό Αυτόκτόνος*]: φφ. 6, γραμμένες σσ. 12 (ή τελευταία είναι της *Παιδικής Πασχαλιάς*).

7. [*Παιδική Πασχαλιά*]: μιá σελίδα από τίς 12 του *Αυτόκτόνου* περιέχει τό τέλος της *Παιδικής Πασχαλιάς*.

8. [*Συναξάριο 'Ιωάννου του Θεσσαλονικέως + 1802*]: φ. 1, γραμμένες σσ. 2.

9. *Έλληνική Μετρική* —φοιτητικές

σημειώσεις: φφ. 20, γραμμένες σσ. 40.

10. Τρία μαθητικά τετράδια καί ένα σχολικό έντυπο μέ σχέδια του μαθητή 'Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

11. Δεκατρείς έπιστολές: οί αριθμ. 1-3 καί 6-8 του βιβλίου του Κ. Παπαχρίστου (δ.π.), καί άλλες έφτά, πρωτοδημοσιευμένες από τόν Γ. Βαλέτα, *Άπαντα*, τόμ. Ε', μέ ήμερομηνίες 4.9.1869, 20.11.1869, 2.10.1875, 22.6.1878, 28.9.1892, 2.12.1892 καί 11.2.1897.

Β. 'Αρχείο Κώστα Α. Παπαχρίστου, 'Αθήνα. (Προέρχονται από τό 'αρχείο 'Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη: βλ. Φ.Α. Δημητρακόπουλου, [Τό λάβαρον], σσ. 153-155, καί Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Γιά τά αυτόγραφα του Παπαδιαμάντη», Διαβάζω, τευχ. 165, 11.3.1987, σ. 96).
12. 'Ο προστάτης των χρηών: φφ. 4, γραμμένες σσ. 4.
13. 'Από ναυαγίου εις νανάγιον: δέν έχουμε στοιχειά.
14. 'Η Μεγάλη 'Εβδομάς εν 'Αθήναις. Μέγα Σάββατον: γραμμένες σσ. 4 (δές 'Απαντα, έκδ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, τόμ. 5, σ. 383).
15. Τρία γράμματα: οί αριθμ. 4, 5, 9 του βιβλίου του Παπαχρίστου (δ.π.).

Γ. 'Αρχείο Κωνσταντίνου Φαλτάιτς, 'Αθήνα.

16. 'Ο 'Αντίκτυπος του νοῦ: φφ. 23 (λείπουν τά φφ. 5 καί 22), γραμμένες σσ. 21.
17. Στην Παναγία τή Σαλονικηά: φφ. 2, γραμμένες σσ. 2.
18. Στόν Πρόδρομον του Κάστρου: φ. 1, γραμμένες σσ. 2.
19. Στόν Χριστόν του Κάστρου: φ. 1, γραμμένη σ. 1.
20. 'Ακολουθία του αγίου 'Ιερομ. 'Αντίπα, επισκόπου Περγάμου: δέν έχουμε στοιχειά.

Δ. 'Ιστορικό 'Αρχείο Ρόδου (βλ. 'Απαντα, έκδ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, τόμ. 4, σσ. 658).
21. Τ' αερίκό στο δέντρο: φφ. 17, γραμμένες σσ. 17.

ΙΑ. 'Αρχείο 'Αγγελου Παπακώστα, Ρέθυμνο (Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης).
33. Είκοσιένα γράμματα του Παπαδιαμάντη προς τόν Βλαχογιάννη. (Στήν έκδοση Merlier, δ.π., φέρουν τούς αριθμούς 155-158, 160-164, 166, 174, 176-185).
34. [Η Ψυχοκόρη]: φφ. 15, γραμμένες σσ. 15.

ΙΒ. 'Από τό 'Αρχείο Νίκου Νομικοῦ (ἄγνωστος ὁ σημερινός κάτοχος του αὐτογράφου).
35. Στόν Πρόδρομον στόν 'Ασέληνο: φφ. 2, γραμμένες σσ. 2.

ΙΓ. Λανθάνοντα αυτόγραφα σέ ἀνερεύνητα ἀρχεῖα.

36. Αἱ ἑλληνικαί ἀποικίαι ἐν 'Αγγλία.

37. Βιογραφία 'Αλ. Παπαδιαμάντη.

38. Διηγήματα 'Αλ. Παπαδιαμάντη.

ΙΔ. 'Αρχείο Γ. Βαλέτα, 'Αθήνα. ('Ο Γ. Βαλέτας στά ὑπομνήματα τῆς ἐκδόσῆς του τῶν 'Απάντων Παπαδιαμάντη κάνει λόγο γιά «χειρόγραφα», «ἀντίγραφα» καί «ἀποσπασματα ἢ ἀποκόμματα μέ διορθώσεις», ἀρκετά ἀπό τά ὁποῖα δηλώνει ὅτι τά ἔχει στήν κατοχή του. Τίς μαρτυρίες του Βαλέτα συγκέντρωσε ὁ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος στό ἄρθρο του, «Γιά τά αυτόγραφα του Παπαδιαμάντη», δ.π., σσ. 91-96).

Τέλος, δέν ἀποκλείεται νά σώζονται καί ἄλλα αυτόγραφα του Παπαδιαμάντη, ἀπό ἐκεῖνα πού εἶχαν, κατά καιρούς, περιέλθει στά χέρια τῶν ἐκδοτῶν τῶν κειμένων του, ὅπως του Κ.Ν. Κωνσταντινίδη (ἰδρυτῆ του περιοδικοῦ Νέα Ζωή στήν 'Αλεξάνδρεια), του Γερασίμου Βώκου, του Κώστα 'Ελευθερουδάκη, του Θ.Ν. 'Επιφανιάδη, τῆς ἐφημερίδας 'Ελευθέρου Βήματος, του 'Αντωνίου Μουσούρη (ἀδελφοῦ του Φώτου Γιοφύλλη |ψευδώνυμο του Σπύρου Μουσούρη|).

Ε. 'Εθνική Βιβλιοθήκη τῆς 'Ελλάδος, 'Αθήνα.

22. 'Ο 'Αλιβάνιστος: φφ. 29 (λείπουν τα φφ. 23-25), γραμμένες σσ. 29.

23. Βαρδιάνος στά σπόρκα: φ. 1, γραμμένη σσ. 1.

ΣΤ. 'Αρχείο Στέφανου Στεφάνου, 'Αθήνα (βλ. 'Απαντα, έκδ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, τόμ. 5, σ. 694).

24. 'Ιατρεία τῆς Βαβυλῶνος: φφ. 11, γραμμένες σσ. 11.

Ζ. 'Ελληνικό Λογοτεχνικό καί 'Ιστορικό 'Αρχείο (ΕΛΙΑ), 'Αθήνα (βλ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Τεύχη του ΕΛΙΑ 2, 1989, σ. 70).

25. 'Αρθρον διά τόν Καζαμίαν: φφ. 16, γραμμένες σσ. 16.

26. 'Επιστολή προς τόν Γ. Πετρίδη.

Η. 'Αρχείο Ιω.Ν. Φραγκούλα, Σχιάθος.

27. Α' 'Εκκλησιαστικά ἐκδόσεις ἐν 'Αθήναις. Β' 'Η διορθωσιμανία καί τά θύματά της: φφ. 10, γραμμένες σσ. 10. — Γ' Τά δώδεκα Μηνιαῖα του ἐνιαυτοῦ: φφ. 17, γραμμένες σσ. 17.

Θ. Γενικά 'Αρχεῖα του Κράτους, 'Αθήνα, (Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη).

28. Μετάφραση (ἀπό τά ἀγγλικά) τῆς 'Ιστορίας τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως του Th. Gordon: 'Ενότητες Α' καί Β', φφ. 1-975 καί 2-1021, ἀντιστοίχως, μέ ἰσάριθμες γραμμένες σελίδες.

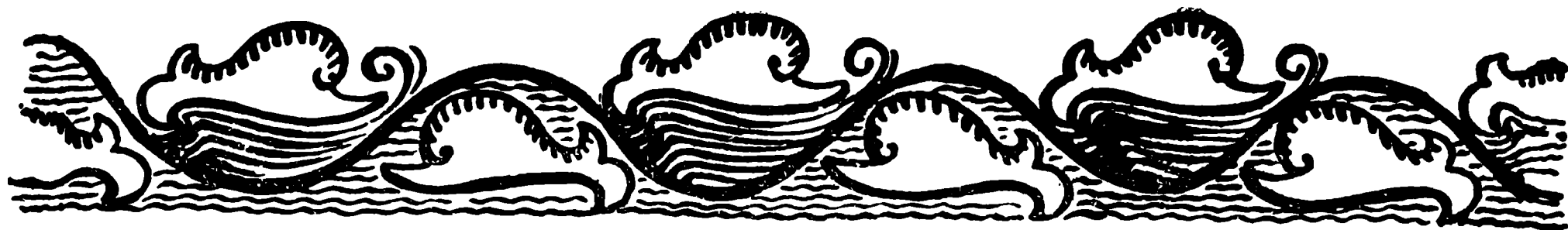
29. Μετάφραση (ἀπό τά ἀγγλικά) τῆς 'Ιστορίας τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως του G. Finlay: 'Ενότητες Α' καί Β', φφ. 1-893, καί 1-703, ἀντιστοίχως, μέ ἰσάριθμες γραμμένες σελίδες.

30. Μετάφραση (ἀπό τά γαλλικά) του βιβλίου του Νικολάου Σπηλιάδη, 'Αναίρεσις του βιβλίου: Περί τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς 'Ελλάδος καί τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῆς ὑπὸ 'Ειρηναίου Θειοσίου: 'Ενότητες Α' καί Β', φφ. α' - 4^θ καί 1-817, ἀντιστοίχως, μέ ἰσάριθμες γραμμένες σελίδες.

Ι. 'Αρχείο Octave Merlier, 'Αθήνα (Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

31. 160 ἐπιστολές. (Στήν έκδοση Merlier, 'Α. Παπαδιαμάντη, Γράμματα, 'Αθήνα 1934, φέρουν τούς ἀριθμούς 1-79, 81-114, 116-120, 122-126, 128-152, 153-153, 185 καί 'Επίμετρο 11. i. 'Από τό 'αρχεῖο λείπουν σήμερα οἱ ἐπιστολές πού φέρουν στήν ἴδια έκδοση τούς ἀριθμούς 80 (κατά μαρτυρία του Merlier, ἡ ἐπιστολή εἶχε παραδοθεῖ στήν κυρία Βιργινία Ζάννα), 115 (φωτογραφία δύο σελίδων τῆς περιέχεται στόν τόμο Αυτόγραφα 'Ελλήνων συγγραφέων. 'Αθήνα 1974, καί κατά τή σημείωση του ἐπιμελητῆ αὐτοῦ του τόμου, Ε.Χ. Κάσδαγλη, του εἶχαν παραχωρηθεῖ ἀπό τόν Merlier), 121 καί 127 (τῶν δύο τελευταίων ἐπιστολῶν εἶναι ἄγνωστη ἡ τύχη).

32. Στό Μέγα Γιαλό: φφ. 6, γραμμένες σσ. 6.

ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΥΣΤ

Ο κανόνας, όταν οι περιστάσεις επιβάλλουν τίποτε συσχετισμούς σ' ευρωπαϊκό λογοτεχνικό επίπεδο, ο κανόνας είναι ν' αναφέρεται ο Παπαδιαμάντης —κι από τὰ χρόνια του Παλαμά ακόμα— πλάι στον Ντοστογιέφσκυ —τόν Δοστογιέφσκυ για τήν ακρίβεια, όπως τόν προτιμούσε ή εποχή. Έκτός από τήν όμολογημένη χριστιανικότητα των δύο συγγραφέων, είναι προπάντων, ή Φόνισσα, νομίζω, που παρασύρει στους σχετικούς συνειρμούς. Το δαιμονικό στοιχείο τής ήρωίδας, συγγενικό πολύ προς εκείνο των ήρώων του Ρώσου όμότεχνου. (Αξίζει ωστόσο νά σημειωθεί έδω ότι ο συσχετισμός του Παπαδιαμάντη προς τόν μεγάλο Ρώσο από τόν Παλαμά έγινε προτού ακόμα δημοσιευθεί ή Φόνισσα). Η σύνδεση αντίθετα του συγγραφέα της μέ τόν Μαρσέλ Προύστ προκάλεσε, όπως ήταν επόμενο μάλλον, τή βίαιη αντίδραση ενός —του μόνου άλλωστε πού γνώριζε κάπως τόν Γάλλο συγγραφέα σέ μιά όχι και τόσο ολιγάριθμη φιλολογική σύναξη. Παπαδιαμάντης και Προύστ; «Έκάγχασε» ο άνθρωπος —όπως κάποιοι παπαδιαμαντικοί ήρωες— άφου, όπως ήταν επόμενο, λέω, ο νοῦς του πήγε στην καλογεροσύνη του πρώτου και, βέβαια, στην άγιοςύνη του, όπως τήν ξέρουμε, στην άμαρτωλότητα έξάλλου και τίς διαστροφές ή αποκλίσεις του άλλου. Προπάντων όμως, μ' εξαίρετική ευστοχία διέγραψε άμέσως τούς δύο κόσμους των συγγραφέων. Ήθογράφος ο δικός μας, μέσ από τήν ταπεινή τέχνη του διηγήματος, ενός ελάχιστου νησιού των Βορείων Σποράδων, του τόπου και των ανθρώπων του, άπλοϊκών γυναικών κι άνδρων μιās υπανάπτυκτης μεσανατολής, χρονικογράφος ο άλλος, μέσ από τό μυθιστόρημα - ποταμό του μοναδικού έργου του, τής παρισινής κοσμικής ζωής του αιώνα του, των βαρώνων, πριγκήπων και δουκισσών, των νευρώσεων και τής κόλασής τους. Τί σχέση άλλη από τή διαφορά τους μπορεί νά έχουν οί δύο τους...

Σ' αυτά, πράγματι, δύσκολα θά είχε κανένας νά αντιπαρατηρήσει οτιδήποτε. Η κρίσιμη σχέση τους, των δύο συγγραφέων, στην επιφάνεια τουλάχιστον, είναι αυτή, μάλλον, των διαφορών τους. Απογραφέας ο Ευρωπαίος ενός μεγάλου πολιτισμού, μιās παράδοσης πού αρχίζοντας από τόν δυτικό μεσαίωνα, από τὰ γλυπτικά πρόπυλα των άγαπημένων του μητροπόλεων κι εκκλησιών, πέρασε από τήν Αναγέννηση και τόν αιώνα των φώτων, γιά νά καταλήξει στά παρισινά σαλόνια. Στην κοσμική ά-

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, όπως τον σχεδίασε ο Αν. Λαζαρίδης

σφαλώς ζωή, καθόλου όπως τήν έννοούμε στην τρέχουσα αντίληψη, ως χώρο κοινωνικά αδιάφορο, ματαιόσπουδες ένασχολήσεις κτλ. Στην κοσμική ζωή, αντίθετα, ως του μοναδικού τρόπου νά ζήσει κανένας σύμφωνα μέ τήν εποχή του, στό επίκεντρο και στό νόημά της. Τά σαλόνια ως ή Αγορά (τό Θέατρο και οί Στέφανοι, πού λέει ο ποιητής, όπως οί Σατραπείες και «τέτοια» γι' άλλους). Έκει διαδραματίζεται τώρα ή αιώνια τραγωδία και κωμωδία του κόσμου. Αυτό μαρτυρεί άδιαφιλονείκητα ο Προύστ —ο Μπαλζάκ πρίν άπ' αυτόν κι άλλοι.

Ὁ Παπαδιαμάντης, ὄντως, «ἔρχεται ἀπὸ ἄλλου». Αὐτὸς ἀπογράφει ἄλλα. Πλεούμενα, καλύβια, ξωκλήσια, ἐλαφροῖσκιωτους, ἄβγαλτους ἀνθρώπους κι ἄπραγους, ἀκρογιάλια, ρόδινα ἢ ἄλλα, θαλασσινὰ τοπία ἢ εἰδύλλια... Ἐάν ἤθελε κανένας νὰ κρίνει ἐπιπόλαια, θὰ ἔλεγε πὼς οἱ δύο τους δὲ διασταυρώνονται πουθενά. Στὴν ἐπιφάνεια ἔτσι εἶναι. Ξύσε ὥστόσο λιγάκι τὸν γνωστὸ ἐκεῖνο (ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγνωστο ἴσως) Δούκα τοῦ Προύστ, γιὰ νὰ ἴχῃς μπροστά σου τὸ αἰώνιο ἐγωιστικὸ, κτηνώδες ἀνθρωπάριο. Ἐμπα ἐξάλλου στὴν ψυχὴ τοῦ «πτωχοῦ λεμβούχου» γιὰ νὰ ἴβρεις παράδεισο. Τὸ θέλει τέλος κανένας ἢ ὄχι, ἐπιμένοντας στὶς διαφορὲς τῶν συγγραφέων μας, ἀργὰ ἢ γρήγορα τὸ γυρίζει στὶς ἀξιολογήσεις. Ὅτι αὐτὸ εἶναι καλὸ καὶ τὸ ἄλλο δὲν εἶναι. Δὲ γίνεται, φαίνεται, διαφορετικὰ, καὶ δὲν εἶναι ἴσως κακὸ. Γι' ἄλλη ὥστόσο περίστασις...

Σκοπὸς μου, ἀντίθετα, τώρα εἶναι, κι ἀφοῦ μέ τὴν ἀναφορά μου στὶς διαφορὲς τῶν συγγραφέων ἢ μέ ὅποιο ἄλλο τρόπο, τονίσω ἄλλη μιὰ φορά τὴ σημασία καὶ τὴν ἀξία τους ὡς ἀπογραφῶν ὁλόκληρων κόσμων, μεγάλων καὶ σπουδαίων πολιτισμῶν, νὰ σταθῶ τέλος σὲ μιὰ ὁμοιότητά τους πού, ἐνῶ φαίνεται τῆς συγγραφικῆς ἀπλῶς τεχνοτροπίας τους ὁμοιότητα, στό βάθος τῆς συναντάει καὶ καταλύει τίς διαφορὲς πού ἐπισημάναμε. Ὅταν ὁ συγγραφέας πηγαίνει «εἰς βάθος» (ὁμιλῶ γιὰ τὸν μεγάλο συγγραφέα, ὅπως ἔλεγε ὁ ποιητής) γιὰ βοσκοποῦλες μιᾶς ἢ δούκισσες, τὰ Ἡλύσια πεδία κοιτάζει ἢ τοῦ Χαιρημονᾶ τὸ ρέμα, ἕνας εἶναι πάντα, Ρωμιὸς ἢ Φραντζέζος, Ἑλληνας ἢ Γάλλος...

* * *

Πρόκειται γιὰ τὴν ιδιότητά τους ὡς συγγραφέων πού αὐτοβιογραφοῦνται. Αὐτοβιογραφοῦνται, ὄχι μέ τὸν τρόπο πού ἀναγνωρίζουμε γενικά, ὅτι ὁ δημιουργὸς, κάθε δημιουργός, δὲν ἔχει ἄλλον βίον ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς τέχνης του, κι ὅτι ἐκεῖ χρυσταλλώνεται ὅ,τι ἀξιόλογο ἔζησε κι «ἐμπειράθηκε». Δὲν αὐτοβιογραφοῦνται μέ τὸν τρόπο πού λέμε γιὰ τὸν μεγάλο δραματικὸ, ὅτι κομίζει μέσα του τὰ πρόσωπα πού ζωντάνεψε στὰ ἔργα του καὶ εἶναι, στὴν ποικιλία τους, τὰ ἴδια αὐτὰ οἱ φορεῖς τῶν ιδεῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων τοῦ δημιουργοῦ τους. Οὔτε μέ τὸν τρόπο πού σπεύδουμε νὰ προσονομάσουμε τὸν Ντοστογιέβσκι Μεγάλο Ἀμαρτωλὸ γιὰτί, τάχα, συμπίπτει ὁ ἴδιος καὶ ταυτίζεται μέ τοὺς ὁμολογους χαρακτήρες του.

Αὐτοβιογραφοῦνται ὁ Παπαδιαμάντης κι ὁ Προύστ μέ τὸν δικό τους, ξεχωριστό τρόπο. Γενικά: δὲ θέλουν νὰ «γράφουν», νὰ κάμουν ἀπλῶς κάποια λογοτεχνία, ὡς προϊόν αὐταρχεῖς τελικά κι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ πρόσωπό τους —ἢ κι ἀποσβήνοντας τὸ πρόσωπό τους, ὅπως λένε ὁ Σολωμός (ὁ Πολυλᾶς γιὰ τὸ Σολωμό) κι ὁ Ἐλαιοτ στὰ περιώνυμα ἐκεῖνα χωρία... Στὸ νοῦ τους ἔχουν τὴ ζωὴ τους πρῶτα —πῆγα νὰ εἰπῶ τὴν ψυχὴ τους—, πῶς κερδίζεται ἢ χάνεται αὐτὴ ἀκριβῶς, ἡ ζωὴ, ὁ βίος τοῦ καθενός, καὶ εἶναι στό σημεῖο αὐτὸ πού μπαίνει στὴ μέση ἡ τέχνη τους, ὡς τὸ πλέον πρόσφορο ὄργανο νὰ κάμουν τὸ καλύτερο δυνατὸν, νὰ «κερδίσουν», ἢ νὰ ἐξαγοράσουν τὸν χαμένο καιρὸ τους. Ξέρουν καλά, ζοῦν τὸ περιορισμένο πράγμα πού εἶναι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώ-

Τὸν Μάιο τοῦ 1931 ἡ εφημερίδα «Σκιάθος», πού ἐξέδιδαν οἱ Σκιαθῖτες στὸν Πειραιά, κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο ἀφιερωμένο στους δύο μεγάλους Σκιαθῖτες τῶν γραμμάτων μας: τὸν Αλ. Παπαδιαμάντη καὶ τὸν Αλ. Μωραϊτίδη

που καί, ἀνάγοντάς τον στὴν περιωπὴ τῆς τέχνης, τὴν τέχνη ἀκολουθῶς αὐτὴ στὴν περιωπὴ μιᾶς ὑπέρβασης, ἀναλαβαίνουν τελικά τὴν καλογερικὴ τῆς διακονίας τῆς μέ ἀπόλυτῃ ἀφοσίωσι καὶ αὐταπάρνησι. Αὐταπάρνησι (!) στὴν προσπάθειά τους ἐπάνω νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἑαυτὸ τους πρῶτα καὶ κύρια. Αὐτὸ τὸ νόημα, νομίζω, ἔχει ἡ τέχνη τους, γιὰ τοὺς δύο μεγάλους δημιουργοὺς πού εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης κι ὁ Προύστ.

Καί λίγο ἀναλυτικότερα.

Ὁ ἐλάχιστος πετυχημένος, ὅπως παρατηροῦν οἱ κριτικοὶ τοῦ Προύστ, τίτλος τοῦ ἔργου του, ὁ τετριμμένος μᾶλλον καὶ κοινότοπος, «Ἀναζητώντας τὸν χαμένο χρόνο», ἔχει ὥστόσο τὸ πλεονέκτημα νὰ προσανατολίζει σωστά κατὰ τὴν οὐσία του, πού, ὅσο ἐπιτρέπεται νὰ συνοψίζει κανένας, εἶναι, μᾶλλον, αὕτη: μιὰ προσπάθεια, μιὰ ἀπόπειρα τοῦ δημιουργοῦ νὰ ζήσει πάλι, μὲς ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα, τὴν περασμένη ζωὴ του, νὰ κερδίσει, δίνοντάς του κάποιο νόημα, τὸν χαμένο χρόνο του. Ὁ ἥρωας τοῦ βιβλίου του, ἂν καὶ δὲν συμπίπτει ἐντελῶς στὰ περιστατικά τοῦ βίου του καὶ τίς λεπτομέρειες μέ τὸν συγγραφέα, βιογραφεῖται αὐτὸς καταρχὴν ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια ὡς τὸ τέλος του, ἐνῶ ταυτόχρονα, στὰ πλαίσια μέσα τῆς γνωστῆς ποιητικῆς ἁδείας, εἶναι ὁ συγγραφέας πού αὐτοβιογραφεῖται. Ἀλλάζοντας τὰ ὀνόματα τόπων κι ἀνθρώπων (αὐτὰ πού τόσο πολὺ ἀγάπησε ἐξάλλου), ἀλλάζοντας τὴ σειρά τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐπεισοδίων, «τυλίγοντάς» τα ὅπως αὐτὸς ξέρει, εἶναι, μέ ὅλα αὐτά, πραγματικότερος στὴν ἀπόδοσι τῆς ἀληθινῆς ζωῆς του, τῆς οὐσίας τῆς, παρά ἐάν ἤθελε, μέ χρονολογικὴ τάξη, ἀπόστασι καὶ ἀντικειμενικότητα, προσηλωθεῖ στὰ «πραγματικά» πρόσωπα καὶ περιστατικά. (Ὁ George D. Painter πάντως —ὅπως καὶ ἄλλοι—, στὸν δῖτομό του «Marcel Proust» καθόλου δὲ δυσκολεύτηκε κάτω ἀπὸ τὰ ἀλλαγμένα ὀνόματα τόπων κι ἀνθρώπων νὰ ταυτίσει, μέ ἀπόλυτη, ὅπως βεβαιώνουν οἱ εἰδικοί, ἀκρίβεια καὶ σύμπτωση, πράγματα καὶ μυθιστόρημα). Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ οὐσία τοῦ Προύστ εἶναι αὕτη: νὰ ζήσει πάλι τὸ βίον του, συνειδητὰ τώρα, μεταφερόμενον στὴν τέχνη, τὴ μόνη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου πραγματικότητας.

Ὁ Παπαδιαμάντης; Ἄν καὶ οἱ «τοποθετήσεις» τοῦ ἴδιου πά-

νω στό ζήτημα, ούτε λίγες είναι ούτε αμελητέες, δέ χρειάζεται πάντως νά καταφύγει κανένας σ' αυτές. Σέ ποιό δηλαδή βαθμό είναι συγγραφείς αυτοβιογραφούμενοι και ποιά ή θέση της τέχνης του στη ζωή του. Δέν έζησε παρά —γιά νά ψάλει, φυσικά, και νά ύμνησει τόν Χριστό του και τά «γνήσια έλληνικά ήθη» σέ πραγματικές έκκλησιές και πανηγύρια ή σέ... φανταστικά διηγήματα. "Όπως ακριβώς συμβαίνει μέ τούς κατεξοχήν μεγάλους δημιουργούς, δύσκολα ξεχωρίζει άν «έζησε» —όσο έζησε κι όπως έζησε τήν κιβωτό της πατρίδας του— γιά νά τήν μεταφέρει στην τέχνη του, ή άν συνάντησε τή συγγραφική του, αποκλειστικά και μόνο γιά νά μνημειώσει, νά άθανάτισει —όσο είναι δυνατό— τά μεράκια του. Τίς αναμνήσεις και τά πάθη του, ως έμμο-νες ιδέες πλέον και πάθια του.

Συγγραφέας είναι κι αυτός, καθαρός λογοτέχνης, αρχή και τέλος. Διηγήματα έγραψε εκφράζοντας —γιά νά παραφράσω τόν ποιητή— «καταστάσεις τόσο ανεξάρτητες από τόν ίδιο όσο και τά πρόσωπα τών διηγημάτων του». 'Ακριβώς! Είτε σέ πρώτο πρόσωπο άφηγείται είτε σέ τρίτο, είτε ή φαντασία έχει τόν πρώτο λόγο είτε ή μνήμη, είτε περνάει τελικά ό ίδιος από τίς σελίδες του είτε όχι, τελικά είναι αυτός, ό Παπαδιαμάντης, τό ανεξάρτητο από τίς καταστάσεις του συγγραφέα πρόσωπο τών διηγημάτων του. Οί κοσμικές έμφανίσεις του νευρωσικού δανδη και ή συμμετοχή του άτμηέλητου πτωχαλαζόνος στά έγκόσμια, όπως τά ξέρουμε, δέν είναι παρά τό δικό τους πόστο, ή θέση τους νά ιδούν και συμπράξουν στό θέατρο και στη λειτουργία αντίστοιχα πού τούς έλαχε.

* * *

Η ά πάρω τέλος τήν άδεια νά παραλληλίσω δύο... σκηνές, άς τίς πούμε, από τό έργο τών συγγραφέων μας, γνωστότατες στους μελετητές τους, χαρακτηριστικές του τρόπου μέ τόν όποιο αντικρύζουν τή φύση. Τί «ρίζες άπλώνονται γρυπές» πίσω από τήν άθώα εικόνα κάτι δέντρων πού άπάντησαν μία φορά στό δρόμο τους.

Υπάρχει στόν Παπαδιαμάντη τό περιλάλητο «Υπό τήν βασιλικήν δρυϊν». Παιδί ακόμα, «έπί όναρίου όχούμενος», πηγαίνονορχόμενος στ' άνοιξιάτικα πανηγύρια και τίς γιορτές του Πάσχα, στίς έξοχές του νησιού του, έβλεπε από μακριά κι... έρωτεύτηκε «περικαλλές δένδρον, μεμονωμένον, πελώριον, μίαν βασιλικήν δρυϊν». «'Ερρέμβαζον γλυκά μή χορταίνων» (...) «ήσθανόμην άφατον συγκίνησιν νά θεωρώ τό μεγαλοπρεπές έκεϊνο δένδρον» (...). «Μ' έθελγε, μ' εκήλει, μ' εκάλει έγγύς της. 'Επόθουν νά πηδήσω από του ύποζυγίου, νά τρέξω πλησίον της, νά τήν απολαύσω· νά περιπτυχθώ τόν κορμόν της (...)».

Και του δόθηκε ή χάρη. Τή χρονιά εκείνη, ένδεκαετής ήδη, ξεκλέφτηκε από τήν επιτήρηση τών οίκείων του, τό 'σκασε από τή λειτουργία της 'Αναστάσεως, πήρε δρόμο —άφησε μάλλον τόν κανονικό δρομίσκο— και «στραφείς προς δυσμάς ήρχισα νά κατέρχωμαι, μέσω τών άγρών, ύπερπηδών αίμαστάς, χάνδακας, φραγμούς, θάμνων και βάτων, σχίζων τάς σάρκας μου, αί-

μάσσων χειρας και πόδας...» —όπως περίπου στην έρωτική πάλη και τήν προετοιμασία της. «Τέλος έφθασα πλησίον της ποθητής νύμφης τών δασών». Είχε άποστάσει, του έλειπε κι ό ύπνος... 'Αποκοιμήθηκε στη σκιά του δένδρου. Στ' όνειρό του είδε τήν πραγματικότητα. Τό δένδρο δέν ήταν δένδρο! «'Α! δέν είναι δένδρον, είναι κόρη· και τά δένδρα όσα βλέπομεν είναι γυναίκες!».

(...) «Μετά πολλά έτη, όταν ξενιτευμένος από μακρού επέστρεψα εις τό χωρίον μου, κι έπεσκέφθην τά τοπία εκείνα, τά προσκυνητάρια τών παιδικών αναμνήσεων, δέν εύρον πλέον ουδέ τόν τόπον ένθα ήτό ποτε ή Δρύς ή Βασιλική».

Ό Μαρσέλ —του «'Αναζητώντας τόν Χαμένο Χρόνο», ό όμώνυμος του συγγραφέα— είναι παιδί ακόμα κι αυτός και κάνει τό Μπαλμπέκ τίς διακοπές του. Έχει εκδράμει γιά τήν έπίσκεψη μιās έκκλησιās, στην Καρχεβίλ, κι έπιστρέφει μέ τήν άμαξα της κυρίας ντέ Βιλλεπαριζίς. «Κατεβήκαμε προς τό Ούντιμενι· ξαφνικά μέ πλημμύρισε αυτή ή βαθιά εύτυχία πού δέν είχα νιώσει συχνά από τήν έποχή του Κομπραί (...). Είχα μόλις διακρίνει, πίσω άπ' τήν καμπούρα του δρόμου πού άκολουθούσαμε, τρία δέντρα». Θάρρεψε μία στιγμή πώς είχε ξαναδει κάποτε τά δέντρα, χωρίς νά θυμάται πού, έχασε τήν αίσθηση αυτής της άχνης, μάλλον, πραγματικότητας πού ήταν τό έπιφανειακό Μπαλμπέκ, κι αναζήτησε τή συνειδητή άπόλαυση πού του έρχόταν από τή θέα τών δένδρων και του μυστικού τους. Τά είχε άλήθεια ιδεί πουθενά; «Μήπως αντίθετα άνήκαν μόνο σ' αυτά τά όνειρικά τοπία, πάντα τά ίδια, τουλάχιστον γιά μένα γιά τόν όποιο ή παράξενή τους όψη δέν ήταν παρά ή αντικειμενικότητα στόν ύπνο μου της προσπάθειας πού έκανα ξυπνητός (...) γιά νά φτάσω τό μυστήριο». Μή δέν ήταν λοιπόν άνάμνηση αυτό πού ζητούσε, αλλά κάποιο νόημα χαμένο στό παρελθόν;

Τά πήρε τελικά γιά φαντάσματα από τά περασμένα, παιδικούς φίλους πού του ζητούσαν, κουνώντας τά χέρια, κι έχοντας χάσει τώρα τή λαλιά τους, νά τούς πάρει μαζί του, πίσω στη ζωή. «Είδα τά δέντρα νά απομακρύνονται κουνώντας τά χέρια τους άπελπισμένα, σά νά ήθελαν νά μου ποϋν: Αυτό πού δέν μαθαίνεις σήμερα από μάς, ποτέ δέ θά τό μάθεις. "Αν μάς άφήσεις νά ξαναχαθούμε στό βάθος αυτού του δρόμου άπ' όπου πασχίζαμε νά σηκωθούμε γιά νά σέ φτάσουμε, όλόκληρο ένα κομμάτι του έαυτού σου πού σου κομίζαμε θά χαθεί γιά πάντα στό κενό». («Στόν ίσchio τών άνθισμένων κοριτσιών», τόμος V της έλληνικής έκδοσης του 'Ηριδανού, μετάφραση του Π.Α. Ζάννα, σελ. 95-97).

Κι ως προς τούς άνθρώπους όμως και τά μεγάλα πάθη, τόν έρωτα λ.χ., τή γωνία πού τά κοιτάζουν, συγγενεύουν οι δύο συγγραφείς. Θυμίζω πρόχειρα τή Ζιλμπέρτ στό Δάσος της Βουλώνης, τό αίσθημα του Μαρσέλ γι' αυτήν, και τήν Πολύμνια του «'Ολόγυρα στη λίμνη». Τίς άπηχήσεις πού ξυπνοϋν στίς καρδιές τών δύο θαυμαστών και τίς προεκτάσεις μέσα τους της όνειρικής αυτής καθημερινότητας. Το τελικό συμπέρασμα γιά τήν άρρώστια ή τό βάσανο και τήν άποτυχία πού είναι, τελικά, ό έρωτας.

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΣΤΟΝ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

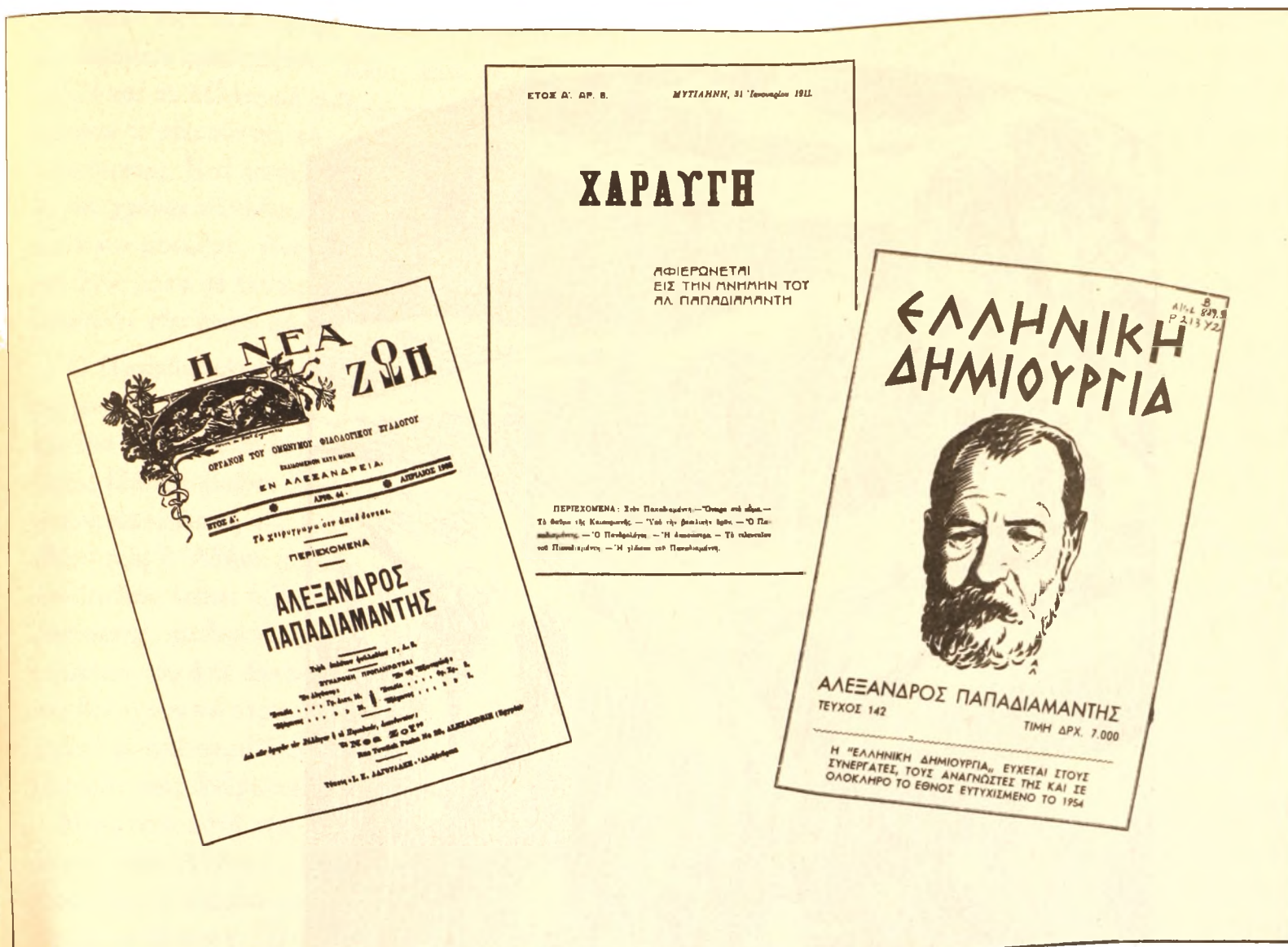
Η οικολογική κρίση είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο ή τουλάχιστον κάτι που εμφανίστηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Στά χρόνια που έζησε ο 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης δεν υπήρχε. Καί δεν υπήρχε ούτε στην πατρίδα του τή Σκιάθο όπου πέρασε τὰ παιδικὰ καί ἐφηβικά του χρόνια καί ἄφησε τήν τελευταία του πνοή ἀλλά ούτε καί στήν 'Αθήνα όπου έζησε τὰ χρόνια τῆς ὥριμης ἡλικίας του. Τότε ούτε ἡ Σκιάθος υπέφερε ἀπό τίς οικολογικές παρενέργειες τοῦ τουρισμοῦ, ἀλλά ούτε καί ἡ 'Αθήνα ζοῦσε κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ νέφους καί τῶν μύριων χωροταξικῶν καί κυκλοφοριακῶν προβλημάτων, πού ἀντιμετωπίζει σήμερα. "Ολες οἱ πόλεις καί τὰ νησιά τῆς πατρίδας μας ἦταν χώροι ἀνθρώπινοι καί διέσωζαν ἕναν ἄλλο τρόπο ζωῆς, πού δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν «ἀνετη διαβίωση» τοῦ σήμερα. Ἐπομένως θά ἔχουν ἴσως δίκιο ὅσοι διερωτηθοῦν ἂν ὁ Παπαδιαμαντικός λόγος γιά τό φυσικό περιβάλλον διαθέτει κοινωνιολογική χρησιμότητα, ἀφοῦ, καί ὅταν ἀκόμη μιλάει γιά περιβάλλον ἢ γιά καταστροφές πού προξενοῦνται σ' αὐτό, δέν ἔχει μπροστά του τὰ σημερινά δεδομένα. "Οπως ἐπίσης θά ἔχουν δίκιο ὅσοι κουράστηκαν νά ἀκοῦνε —καί νά διαβάζουν— «σχέψεις» καί «μελέτες» καί «προτάσεις» καί «σχέδια» καί «προγράμματα» καί ὅλη ἐκεῖνη τή φιλολογία πού ἀσχολεῖται μέ τό «ξεπέραςμα» τῆς σημερινῆς οικολογικῆς κρίσης. Γιά τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων θά ἤθελα νά διαβεβαιώσω τόν ἀναγνώστη πώς στίς γραμμές πού ἀκολουθοῦν δέν θά καταβληθεῖ καμιά προσπάθεια πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή. Καί αὐτό, γιατί τό σωστό εἶναι νά ἀφήσουμε νά μιλήσει ὁ ἴδιος ὁ Παπαδιαμάντης. Εἶναι δά γνωστό πώς ἐκεῖνος πέρασε τή ζωή του ἀσχολούμενος μέ πράγματα «οὐχί παραδεδεγμένης χρησιμότητος». Ἐπομένως θά ἀπογοητευθεῖ ἐντελῶς ὅποιος περιμένει ἀπ' αὐτόν τέτοιου εἴδους «λύσεις». Ἐκεῖνο ὡστόσο πού σίγουρα μπορεῖ νά προσδοκᾷ —καί στά Παπαδιαμαντικά κείμενα ἐξάπαντος θά τό βρεῖ— εἶναι μία στάση ζωῆς, πού τήν διέπουν κάποιοι ἄξονες.

Καί πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νά σημειωθεῖ πώς ὁλόκληρη ἡ ζωή τοῦ Παπαδιαμάντη σημαδεύεται καί ἐρμηνεύεται ἀπό τό φυσικό περιβάλλον τῆς πατρίδας του. Τό περιβάλλον καί ἡ φύση δέν εἶναι γι' αὐτόν ἀντικείμενο ἔρευνας καί παρατήρησης, ἀλλά κάτι ζυμωμένο καί δεμένο μέ τόν ἑαυτό του καί ὁλόκληρη τή ζωή του. Στό αὐτοβιογραφικό διήγημά του «Φλώρα ἢ Λάβρα» γράφει εἰσαγωγικά:

«Ἐπερπατοῦσα τήν ἄμμον-ἄμμον, θερινήν πρωΐαν, πρὸς τὰς δυσμάς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι σκιαί ἀκόμη —ὦ, τί αὔρα δροσερά! Ἐβουτοῦσα μέ τούς πόδας, ἀργοποροῦσα, ἐσκόνταφτα εἰς τήν ἄμμον τήν μαλακήν. Πότε εἰς τήν ὑγρὰν, λεπτὴν ἄμμον —ὦ, τί δροσιά, ὦ τί γλύκα! ἐκεῖ ὅπου παίζει μέ τὰς συχνάς ἐφόδους τό κῦμα, παιδίον τοῦ γαλανοῦ πόντου νήπιον, χαϊδευμένον τῆς θαλάσσης μωρόν —παίζει τό τόμολο ἢ τό σκλαβάκι... "ὦ! ποία θαλασσία ἀηδὼν, ψυχὴ πολυπαθῆς καί πολύτροπος, ἀκούεται νά κελαδῇ ἐκεῖ εἰς τὰ βάθη τοῦ πόντου»¹.

Καί ἀφοῦ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καί τῆς φύσης στόν Παπαδιαμάντη δέν θεωροῦνται ὡς ἀπρόσωπα ἀντικείμενα, ξένα ἀπό τόν ἀνθρώπο καί τή ζωή του, εἶναι ἐπόμενο καί ἡ σχέση μέ αὐτά νά εἶναι σχέση προσωπική. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Παπαδιαμάντη συνυπάρχουν σέ μία ἄρρηκτη καί ἀκατάλυτη συνάφεια καί ἐνότητα μέ τό φυσικό περιβάλλον τους καί βλέπουν τή ζωή τους ἄμεσα συνυφασμένη μαζί του. Δέν μποροῦν νά ἐννοήσουν

1. 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, "Απαντα, Κριτική ἔκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ἐκδ. Δόμος, τόμ. Δ', σ. 555. Στήν ἔκδοση αὕτη γίνονται ὅλες οἱ παραπομπές γιά τὰ παπαδιαμαντικά παραθέματα.

Το περιοδικό «Η Νέα Ζωή» που εκδιδόταν στην Αλεξάνδρεια είναι το πρώτο έντυπο που αφιέρωσε τεύχος στον Παπαδιαμάντη (1908). Ακολούθησαν κι άλλα, ανάμεσα στα οποία η «Χαραυγή» της Μυτιλήνης (1911) κι η «Ελληνική Δημιουργία» (1954).

τόν έαυτο τους έξω και μακριά από τή φύση, γιατί νιώθουν έντονα τή συγγένεια πού έχουν μέ αυτήν. "Ετσι βιώνουν αυτό πού ή όρθόδοξη ανθρωπολογία υπογραμμίζει, ότι δηλαδή ό άνθρωπος εξαιτίας τής φυσιολογίας του είναι μεθόριος ανάμεσα στον υλικό και τόν πνευματικό κόσμο. Καί έπειδή έχει τό προνόμιο νά μετέχει ταυτόχρονα και στους δύο, αποτελεί τή γέφυρα και τό σημείο συναντήσεως όλόκληρης τής δημιουργίας².

«Αί τελευταίαι άκτίνες του ήλιου έχρυσωναν ακόμη τάς δύο ράχεις, ένθεν και ένθεν τής κοιλάδος. Κάτω, είς τό δάσος τό πυκνόν, βαθεΐα σκιά ήπλουτο. Κορμοί κισσοστεφεΐς και κλώνες χιαστοί έσχημάτιζον άνήλια συμπλέγματα, όπου μεταξύ των φύλλων ήκούοντο άτελείωτοι ψιθυρισμοί έρώτων». Καί πιο κάτω: «Τό δροσερόν νάμα έξέρχεται από μίαν σπηλιάν, περνά από μίαν κουφάλαν χιλιετούς δένδρου, είς τήν ρίζαν του όποιου βαθεΐα γούρνα σχηματίζεται. Όλος ό βράχος άνωθεν στάζει ώσάν από ρευστούς μαργαρίτας και τό γλυκύ κελάρυσμα του νερού άναμειγνύεται μέ τό λάλον μινύρισμα των κοσσύφων. Ή θεία Μολώτα, άφού έπιεν άφθονον νερόν, αφήσασα εύφρόσυνον στεναγμόν άναψυχής, εκάθισεν επί χθαμαλού βράχου διά νά ξαποστάση. Αί δύο άλλαι (ή Φωλιώ τής Πέρδικας και ή Άφέντρα τής Σταματηρίζαινας) έβαλαν είς τήν βρύσιν, παρά τήν ρίζαν του δένδρου, τίς στάμνες και τά κανάτια, τά όποια έφεραν μαζί των, για νά τά γεμίσουν»³.

Καί βέβαια δέν είναι ή ρομαντική τάση ούτε ή «λογοτεχνική σχολή τής υπαΐθρου» —όπως έγραφαν παλαιότεροι, για νά εξηγήσουν αυτή τήν άναστροφή και τήν οΐκειότητα του Παπαδιαμάντη μέ τή φύση— πού του υπαγορεύουν νά γράφει τά όσα γράφει για τή φύση. Δέν είχε ανάγκη από τίς προτροπές καμιάς λογοτεχνικής σχολής για νά στραφεί προς τή φύση. Ή φύση είναι ό κόσμος του και τό προϋποθεσιακό πλαίσιο τής ζωής του. Γι' αυτό και οί άνθρωποι του ζούν τήν ίδια προσωπική και άρμονική σχέση μέ τή φύση, από τήν παιδική τους μάλιστα ήλικία, ως τή μόνη κατά φύση κατάσταση. Τό διήγημά του «Τ' Άερικό στό δένδρο» τό βεβαιώνει: «Όλα τ' άνήλικα παιδιά των άγροδιαίτων οΐκογενειών συνηγελάζοντο καθημερινώς προς τό βάθος τής ρεματιάς, κυλιόμενα μέσα είς τά παχεία χόρτα, ανάμεσα είς τάς πυκνάς λόχμας και τούς καλαμώνας, παίζοντα είς τόν ισχίον των βαθυφύλλων δένδρων, τά όποια ήγκαλίζετο ό κισσός από τής ρίζης σπειροειδώς άνέρπων μέχρι τής κορυφής, σιμά είς τό διαυγές ρεύμα του όποιου ήκούετο ό ψίθυρος, κελαρύζων βαθιά είς τήν ψυχήν, ένψ ή αύρα έσειε μυστικά τούς βαθυπρασίνους θάμνους κι οί παπαρούνες έβαπτον μέ κόκκινα στίγματα όλα τά κατηφορικά χωράφια γύρω, έν μέσω πληθύος άλλων ποικιλοχρώμων άνθέων, όπου ένθύμιζαν τό άσμα τό φαλέν είς τάς εκκλησίας τήν ήμέραν εκείνην τήν σεβάσιμον: «άνεδήσω στέφανον ύβρεως, ό τήν γήν ζωγραφήσας τοΐς άνθεσι· και τήν χλαΐναν τήν κοκκίνην έφορέσας... Κι εκεί τά πετεινά εύφραινόμενα

2. Για περισσότερα βλ. Μαξίμου Όμολογητού, Μυσταγωγία 7, PG 91, 684D-685A. Γενικότερα για τή στάση τής θεολογίας προς τό φυσικό περιβάλλον βλέπε τή μελέτη μας, "Ανθρωπος και Φυσικό Περιβάλλον, έκδ. Δόμος, Άθήνα 1989, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

3. «Ό Άλιβάνιστος», "Απαντα, τόμ. Γ', σ. 521.

Εικονογραφήσεις
(τεχνοτροπίας
όπως αυτή του Φ.
Αριστέως, 1918)
έχουν «κοσμήσει»
πολλές λαϊκές
εκδόσεις κειμένων
του
Παπαδιαμάντη.

—εὐλογη ἢ παράλογη— τῶν πραγμάτων τῆς δημιουργίας¹⁵. Γι' αὐτό δέν βλέπει τά ὑλικά ἀγαθὰ αὐτόνομα, δηλαδή ὡς καταναλωτικά ἀγαθὰ, ἀλλά ὡς πεπραγμένα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι «κοινὰ ἐκ κοινῶν ταμείων τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων τά θησαυρίσματα»¹⁶. Ὁ ἀπλός αὐτός χωρικός, πού «ἐστόλιζεν ὡς μικρούς παραδείσους ὅλους τοὺς χέρσους ἀγρούς», πίστευε ταυτόχρονα ὅτι ὅλα τά ἀγαθὰ τοῦ κόσμου ἔχουν μοναδικό ἰδιοκτήτη καί κύριό τους τὸ Θεό, καί πρέπει νά εἶναι κοινὰ γιά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους στή χρήση μόνο, «κατὰ δεσποτείαν δέ οὐδενός». Γι' αὐτό καί τά χρησιμοποιοῦσε εὐχαριστιακά: «Ἐτρεφεν οἰκογένειαν, ἔδιδεν εἰς ἐλέη, ἐφίλευε τοὺς ξένους καί τοὺς διαβάτας ἀπὸ τά προϊόντα τῶν μόχθων του, ἐπετέλει ἱεραουργίας καί μνημόσυνα διὰ τὰς ψυχὰς του...». Κοντολογίς ἤξερε νά δέχεται τὸν κόσμο καί τά ὑλικά ἀγαθὰ ὡς εὐλογία τοῦ Θεοῦ καί νά τὰ ἀντιπροσφέρει ὡς εὐχαριστία. Δέν θά μπορούσε ἴσως κανεὶς ἄλλος νά μιλήσει γιά τὴν εὐχαριστιακὴ - ἀντικαταναλωτικὴ χρήση τοῦ κόσμου πιὸ εὐγλωττα καί παραστατικά ἀπ' ὅσο ὁ Παπαδιαμάντης στό διήγημα αὐτό.

Εἶπαμε στὴν ἀρχὴ πὼς στὴν ἐποχὴ τοῦ Παπαδιαμάντη δέν ὑπῆρχε οἰκολογικὴ κρίση. Αὐτό δέν σημαίνει πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του εἶχαν σωστή στάση ἀπέναντι στό περιβάλλον. Ἴσως δέν ἔκαιγαν τά δάση, ὅπως σήμερα. Τό σύστημα τῶν ἐμπρησμῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ἀνακάλυψη τελευταίου τύπου. Ὡστόσο ὑπῆρχαν πάντοτε ἐκεῖνοι πού ἀσυνείδητα, χρησιμοθηρικά καί μέ φτηνὴ ἰδιοτέλεια ἔκαναν ὄχι χρήση ἀλλά παράχρηση τοῦ κόσμου. Καί ἀναφέρεται μέ πολύ πόνο ὁ Σκιαθίτης στίς περιπτώσεις αὐτές: «Εὐτυχῶς τό δάσος ἐνομιζέτο κοινῶς ὡς στοιχειωμένον, ἄλλως θά τό εἶχε καταστρέψει κι αὐτό πρό πολλοῦ ὁ πέλεκυσ τοῦ ὑλοτόμου»¹⁷. Καί χάπου ἄλλου: «Ὁ ἥλιος ἦτο ὡς δύο καλαμιές ὑψηλά, ὅταν ἐξῆλθον εἰς τοῦ Γιατροῦ τ'

15. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια Περί ἀγάπης* 1, PG 90, 981B: «ἐκ γάρ τοῦ εὐλόγως ἢ παραλόγως τοῖς πράγμασι χρήσασθαι, ἢ ἐνάρετοι ἢ φαῦλοι γινόμεθα».

16. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 13, PG 151, 164B. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, Ὁμιλία 3 καί 28, PG 151, 37D καί 353C ἀντίστοιχα.

17. «Ὁ Ἀλιβάνιστος», Ἀπαντα, τόμ. Γ', σ. 521.

έπετοῦσαν ἀπὸ κλάδον εἰς κλάδον, ἀνταποκρινόμενα φαιδρῶς μέ τά κελαδήματά των εἰς τὰς χαρμοσύνους τῶν παιδίων κραυγὰς»⁴. Ὅσοι ἀπὸ μᾶς ἔζησαν τὴν παιδική τους ἡλικία σέ τέτοιους παραδείσιους χώρους ἢ ἀκόμη καί σέ πόλεις μέ ἀνθρώπινα σπίτια καί αὐλές καί ἀλάνες καί πιό πέρα χωράφια ἢ ἀμπέλια μποροῦν νά νιώσουν τί στεροῦνται τά σημερινά παιδιά, καταδικασμένα νά ἐπιβιώνουν ἔγκλειστα στό κλουβί κάποιας πολυκατοικίας. Καί καταλαβαίνουμε, ὅσο μποροῦμε νά καταλάβουμε, πῶς, ὅταν κανεῖς στά παιδικά καί νεανικά του χρόνια καταδικάζεται νά ἀσφυκτιᾷ σέ μιά παρά φύση ζωή, πολύ εὐκόλα κυριεύεται ἀπὸ ἄγχος, ἀπελπισία καί μοναξιά, γίνεται ἀντικοινωνικός ἢ καταφεύγει στά ναρκωτικά. Τό γεγονός φυσικά ὅτι ὅλοι οἱ νέοι πού ζοῦν μέσα σέ τέτοιες συνθήκες δέν καταλήγουν πάντοτε ἐκεῖ ἢ δέν ἐκφράζονται μέ τέτοιους τρόπους, δέν δικαιώνει τὴν παρά φύση ζωή πού τούς προσφέρεται.

Ὁ Παπαδιαμάντης, κι ὅταν ἀκόμη εἶναι ἀναγκασμένος ἀπὸ τίς περιστάσεις νά μένει στήν Ἀθήνα, ζεῖ διὰ τῆς μνήμης τῆ φύση. Καί ἂν σέ πολλά διηγήματά του, τά λεγόμενα ἀθηναϊκά, ἡ πόλη αὐτή παρουσιάζεται σάν ἓνα ἄθλιο συνονθύλευμα μέ ἄμοιρους καί καχορίζικους ἀνθρώπους, αὐτό εἶναι γιατί τῆς λείπει ἡ φύση. Ἴσως ἐδῶ ἀποβαίνει ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικός καί προφητικός ὁ Παπαδιαμάντης, ἂν ἀναλογιστοῦμε τὴ σημερινή κατάσταση τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας. Πολλές φορές διαβάζοντας κάποια διηγήματα ἔχεις τὴν αἴσθηση πῶς ἡ Ἀθήνα μοιάζει μέ τὸν ἄνθρωπο πού ζεῖ μακριά ἀπὸ τὸ Θεό· τῆς λείπει ἡ χάρη τῆς φύσης, ὅπως ἀπὸ ἐκεῖνον λείπει ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Τά ἀθηναϊκά διηγήματα ἀναφέρονται σέ ἱστορίες μιζέριας, φτώχειας ἀφάνταστης, παιδεμοῦ, μοναξιᾶς καί ἀπελπισίας. Δέν εἶναι πάντοτε φτωχότεροι οἱ ἥρωες τῶν ἀθηναϊκῶν διηγημάτων τοῦ ἀπὸ ἐκεῖνους τῶν νησιωτικῶν, ἀλλὰ εἶναι ἀπελπισμένοι, γιατί ζοῦν σέ ἓνα περιβάλλον, ἀπὸ ὅπου δέν ἔχουν νά περιμένουν τίποτα. Αὐτὴ ἡ ἀπελπισία, ἡ ἀδυναμία καί ἡ ἀσημαντότητα τῶν ἀνθρώπων ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικό περιβάλλον εἶναι ἡ οὐσιαστικότερη διάσταση τῶν ἀθηναϊκῶν διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη. Πιστεύει πῶς ἄνθρωποι πού ζοῦν τὸ παρά φύση εἶναι ἄνθρωποι μακριά ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ.

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ τοῦ κατὰ φύση βλέπει τά πάντα καί ἀναγνωρίζει κάτι ἀληθινὰ ωραῖο ἀκόμη καί στήν Ἀθήνα —φαντάζομαι πῶς ἡ ωραιότερη περιοχή τῆς Ἀθήνας γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ἦταν αὐτὴ γύρω ἀπὸ τὸ ναῖσκο τοῦ Ἀγίου Ἐλισσαίου στήν Πλάκα— στό μέτρο πού παρέχει καί διασώζει μορφές καί γωνιές κατὰ φύση. Ἡ σπηλιά τῆς Εὐρέσεως, γιὰ παράδειγμα, λίγο πιό πέρα ἀπὸ τὴν Παναγία τῆς Καισαριανῆς, πού συγκέντρωνε πολλοὺς προσκυνητὲς ἐκεῖνη τὴν ἐποχή, περιγράφεται ὡς «μία σπηλιά ωραία, στό βράχο τὸν θεόρατο, μέ χρῶμα σταχτερό, πού ἔσταζε δροσιές ὀλόγυρα. Μοσχοβολοῦσε ὁ τόπος ἀπὸ θυμάρια, ἀπὸ σκοίνους κι ἀγριοδυόσμο»⁵. Κι αὐτά, γιὰ νά μή νομισθεῖ ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης υἱοθετεῖ στά κείμενά του —γιὰ τὴ ζωὴ του βέβαια κανεῖς δέν θά μποροῦσε νά σκεφθεῖ κάτι τέτοιο— τὴ διάκριση ἀνάμεσα σέ ἱερό καί βέβηλο, τὴν ὁποία δυστυχῶς θέλησαν νά υἱοθετήσουν ἄλλοι ἀργότερα, πού προσπάθησαν νά ἰδεολογικοποιήσουν τὴ ζωὴ, κάποτε μάλιστα καί ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Παπαδιαμάντης δέ νοιάζεται γιὰ ἰδέες, τίς ἀφήνει σέ ἄλλους. Τὸν ἐνδιαφέρει μόνο καί τὸν ἀπασχολεῖ «ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια».

Ἔτσι προσεγγίζουμε ἓναν ἄλλο ἄξονα πού προσδιορίζει τὴ στάση τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπέναντι στὸν κόσμο. Στὸν κόσμο τοῦ Παπαδιαμάντη δέν ὑπάρχουν ἰδέες ἀλλὰ πράγματα, δηλαδή πεπραγμένα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος διαθέτει μιά δυναμικὴ ἱερότητα καί ὁδηγεῖται στήν ἐνότητά του μέσα ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ ἀνθρώπου νά συμμετάσχει στό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἔσχατη μεταμόρφωσή του. Τίποτε δέ μένει ἐξ ἀφορισμοῦ βέβηλο, ἀφοῦ ὅλα βρίσκονται «ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ», δηλαδή τοῦ Θεοῦ⁶. Μόνο πού περιμένουν τὸν ἄνθρωπο νά διακονήσῃ μέ τὴν ἐλευθερία του αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση καί ἀνακαίνιση. Εἶναι ἡ ἴδια στάση ἀποκαταδοκίας καί προσμονῆς τῆς φύσεως, πού «συνωδίνει καί συστενάζει ἄχρι τοῦ νῦν»⁷. Ἀπὸ κεῖ καί πέρα ἡ φύση, πού θεωρεῖται ὡς κτίση καί δῶρο τοῦ Θεοῦ, καί ὅχι ὡς μιά αὐθύπαρκτη κατάσταση, γίνεται ὁ ἐπὶ γῆς παράδεισος: «Τώρα ἀντίκρυζαν τὴν ωραίαν καταπράσινην νῆσον, ὅπου ἦτον ὡς παράδεισος φυτευμένος ἀνάμεσα εἰς τὰ τέσσερα πέλαγα, τὰ ὅποια τὴν ἔβρεχαν ὡς οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τὸ πάλαι τὸν κῆπον τῆς Ἑδέμ»⁸. Εἶναι ἀπόλυτα ἑναρμονισμένος ἐδῶ ὁ Παπαδιαμάντης μέ τὴν Πατερικὴ σκέψη. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νεὸς Θεολόγος, γιὰ παράδειγμα, λέει πῶς ὁ κόσμος στό ἀρχικὸ σχέδιο τῆς δημιουργίας ἦταν ταυτόσημος μέ τὸν παράδεισο. Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου διαφοροποίησε τὸν κόσμο ἀπὸ τὸν παράδεισο. Ἀναφερόμενος στὴ σχέση κόσμου καί παραδείσου ὑπογραμμίζει ὅτι, χρονικά τουλάχιστον, ὁ πρῶτος προηγεῖται τοῦ δεύτερου. Ὁ κόσμος θά μποροῦσε νά εἶναι παράδεισος, ἀφοῦ δημιουργήθηκε «καλὸς λίαν» ἀπὸ τὸ Θεό, γιὰ νά τὸν ἀπολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος. Προβλέποντας ὅμως τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου καί ἀντιμετωπίζοντας τὴν παραμονή του στήν πτώση καί τὴν ἀμετανοησία, πού θά τὸν ὁδηγοῦσε στήν αὐτοτιμωρία καί τὴν καταστροφή, δέν ἄφησε ὀλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος μόνο σ' αὐτὸν τὸν κόσμο, πού δημιουργήθηκε μαζί μέ τὸν ἄνθρωπο κατὰ τίς ἑξὶ μέρες τῆς δημιουργίας. Προσφέρει ξανά τὴν προοπτικὴ τῆς αἰωνιότητος καί χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὸν παράδεισο πού, μετὰ τὴν κατάπαυση τῆς ἔβδομης ἡμέρας καί τὸ τέλος τῶν ἔργων τῆς πρώτης δημιουργίας, «ἐφύτευσε ὕστερον κατὰ ἀνατολὰς»⁹. Στὴν ἀρχὴ λοιπόν, τῆς δημιουργίας δέν ἔδωσε

4. Ἀπαντα, τόμ. Δ', σ. 211-212.

5. «Τὸ θαῦμα τῆς Καισαριανῆς», Ἀπαντα, τόμ. Γ', σ. 357.

6. Βλ. τὸν 103ο Ψαλμό.

7. Βλ. Ρωμ. 8,22.

8. «Τὰ Λιμανάκια», Ἀπαντα, τόμ. Δ', σ. 178.

9. Λόγοι Ἠθικοὶ Β', κεφ. 3, σειρά «Sources Chrétiennes» τόμ. 122, σσ. 340-2.

μόνο τόν παράδεισο στους πρωτοπλάστους ούτε κατασκεύασε ἄφθαρτον μόνον ἐκεῖνον: πολύ πρὶν ἀπὸ τόν Παράδεισο δημιούργησε ὁλόκληρο τόν κόσμο πού κατοικοῦμε, δηλαδή τή γῆ καί ὅσα βρίσκονται ἐπάνω της μαζί μέ ὁλόκληρο τό σύμπαν καί αὐτά πού βρίσκονται μέσα στό σύμπαν¹⁰.

Ο Παπαδιαμάντης διαθέτει σαφέστατη ἀντίληψη γιά τόν κόσμο καί τή δημιουργία. Ὡς παράδεισο νιώθει τόν κόσμο τοῦ Θεοῦ, γιατί τόν παράδεισο ζητοῦσε στή ζωή του. Ἡ σχέση του μέ τό κάλλος τῶν πραγμάτων ἔχει μιά ἀμεσότητα, πού δέν τοῦ ἐπιτρέπει νά μένει σέ στείρους ρομαντισμούς καί «φυσιολατρίες» οὔτε νά «λατρεύει τήν κτίσιν παρά τόν κτίσαντα». «Κάτω στά Βουρλίδια, καθώς κατηφορίζεις ἀπό τίς Βίγλες, ἀνάμεσα Πλατάνα καί Πετράλωνο, σιμά στής Γανωτίνας τόν Μύλον, ἐκεῖ κατεβαίνει τό ρεῦμα χείμαρρος, νᾶμα, δρόσος καί ἴαμα, ἀπό τά ὄρη τοῦ Θεοῦ. *Ἐκεῖ εὐφροσύνη ὁρνέων, ἐπαύλεις Σειρήνων, καί καλάμη καί χλόη*. ἐκεῖ τό ὄμμα ἀπολαύει γωνίαν παραδείσου καί ἡ ψυχὴ δροσίζεται ὡς σῶφρων Ἄννα, κινουσα τά χεῖλη εἰς προσευχήν, χωρίς ν' ἀκούεται ἡ φωνή της, φωνή μυστηριωδῶς ψιθυρίζουσα εἰς τήν καρδίαν: *Σύ ἐποίησας πάντα τά ὠραῖα τῆς γῆς, θέρος καί ἔαρ σύ ἔπλασας αὐτά*»¹¹.

Διαβάζοντας κανεῖς τό κείμενο αὐτό ἀντιλαμβάνεται μιά μεγάλη πραγματικότητα: Ὅτι ἡ κτίση κοινωνεῖ μέ τό Θεό καί ὅτι κάθε κτίσμα προϋποθέτει τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί βρίσκεται στό Νοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ δημιουργία δέν εἶναι μόνο διαμόρφωση μιᾶς πραγματικότητας ἢ παροχή μιᾶς ποιότητας, ἀλλά παραγωγή τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας τῶν κτιστῶν ὄντων. Κτίση σημαίνει ἀνάδυση ἀπό τό μηδέν μέ τή δημιουργική ἐνέργεια τοῦ λόγου καί τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ κόσμος προσδιορίζεται ὡς γωνία παραδείσου — ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός θά τόν ἔλεγε τόπο τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τό χῶρο πού γίνεται ἐκδηλῆ ἡ φανέρωση τῆς προσωπικῆς Του Ἐνέργειας¹². Τό προηγούμενο ἀπόσπασμα τοῦ Παπαδιαμάντη θυμίζει ἕνα ποιητικό κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόν 103ο ψαλμό — τόν γνωστό ὡς προοιμιακό, πού διαβάζεται στήν ἀρχή τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἐκεῖ μαρτυρεῖται αὐτή ἡ σχέση ἀνάμεσα στόν κόσμο καί στό Δημιουργό, καθώς ὁ ποιητής φέλνει τήν κοσμική λειτουργία του ὡς ὕμνο στό Θεό, καί ἀναγνωρίζεται ὁ κόσμος ὅχι μόνο ὡς ἔργο τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὡς κατεξοχήν «καλόν λίαν» δημιούργημά του. Ἐδῶ περιγράφεται — καί βιώνεται δοξολογικά — ὡς «παράδεισος» ἢ «γωνία τοῦ παραδείσου»: «καί ἡ ψυχὴ δροσίζεται ὡς σῶφρων Ἄννα, κινουσα τά χεῖλη εἰς προσευχήν».

Αὐτή ὅμως ἡ δοξολογική καί εὐχαριστιακή χρήση τοῦ κόσμου ἀποτυπώνεται ἐμφανέστερα σέ ἕνα ἄλλο διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη, στό «Νεκράνθεμα». «Ὁ μέγας κῆπος τοῦ Σαρρῆ, μακρύς, φραττόμενος ἀπὸ σειράν χιλίων κυδωνιῶν πρὸς τό μῆκος τό ἀνατολικόν, ἀπὸ πυκνούς βάτους καί σφενδάμνους εἰς τό δυτικόν μῆκος, ἀπὸ δάσος χιλίων καλαμιῶν πρὸς τό βορεινόν πλάτος, βρεχόμενος ἀπὸ δύο φρέατα μέ δροσερόν νᾶμα, ὅλα ἔργα τῶν μόχθων ἐνός ἀνθρώπου, καθρεπτίζει τήν φιλοπονίαν καί τήν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Γιώργη τοῦ Σαρρῆ. Δέν ἐμέτρησα καλά ἂν συνήντησα εἰς ὅλον τό μακρόν στάδιον τῆς ζωῆς μου πέντε ἀνθρώπους τόσο ἐντίμους ὅσον ὁ Γεώργιος Σαρρῆς. Οἱ σπινθῆρες, τοὺς ὁποίους ἀνέλαμπε προσκρούουσα εἰς λίθους ἢ σκαπάνη του, ἔπιπτον ὡς ψήγματα χρυσοῦ περὶ τοὺς πόδας τοῦ μοχθοῦντος ἀνθρώπου, οἱ ἰδρωτὲς τοῦ στέρνου καί τῶν χειρῶν του ἔρρεον ὡς μαργαριτάρια. Ἡ κάπα του εὐρίσκετο ἐκεῖ κοντά ἀπλωμένη ἐπὶ τοῦ ἄλσους τῶν κυδωνιῶν του, καί δέν ἐκρέματο εἰς τά δικαστήρια, ὅπως ἄλλων ὁμοτέχνων του. Ἐτρεφεν οἰκογένειαν, ἔδιδεν εἰς ἐλέη, ἐφίλευε τοὺς ξένους καί τοὺς διαβάτας ἀπὸ τά προϊόντα τῶν μόχθων του, ἐπετέλει ἱερουργίας καί μνημόσυνα διὰ τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν του, καὶ ἐστόλιζεν ὡς μικροὺς παραδείσους ὅλους τοὺς χέρσους ἀγρούς, ὅσους ἀπέχτα μέ τόν κόπον του»¹³.

Τό πρῶτο πράγμα πού θυμίζει τό κείμενο αὐτό εἶναι τό χωρίο ἀπὸ τῆς Γένεσης πού λέει ὅτι «ἔλαβεν Κύριος ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον καί ἔθετο αὐτόν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν»¹⁴. Τό «ἐργάζεσθαι» καί τό «φυλάσσειν» εἶναι ἔννοιες ἀλληλένδετες, ἀναφέρονται στά δικαιώματα ἀλλὰ καί τίς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στό περιβάλλον ὅπου ζεῖ. Ἡ σωστή σχέση μέ τήν κτίση καί ἡ σωστή, ἐπίσης, χρήση της, δηλαδή τό «ἐργάζεσθαι», ὑπονοεῖ ἀπαραίτητα καί τό καθῆκον τῆς περαιτέρω προστασίας καί συντήρησής της, δηλαδή τό «φυλάσσειν». Ὁ Γιώργης ὁ Σαρρῆς τό ἔχει καταλάβει πολύ καλά καί τό ἐφαρμόζει μέ ἀπόλυτη συνέπεια. Ξέρει πῶς κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου στή φύση δέν σημαίνει μιά πάση θυσία ἐκμετάλλευση καί ἐκπόρνευση τῆς φύσης, ἀλλὰ σημαίνει διακονία μέ σεβασμό στους «λόγους» τῶν ὄντων, πού ἔχει ἡ φύση, γιὰ νά μείνει ἡ φύση «καλή λίαν» καί παράδεισος. Μέσα στήν ἀπλότητα καί τήν ἐργατικότητά του βιώνει ὑπεύθυνα τό γεγονός τῆς σωτηρίας. Σωτηρία ὅμως δέν εἶναι ἕνα ἀπροσδιόριστο εἶδος ἐπιβιώσεως μετὰ θάνατο — ντυμένο μάλιστα μέ ἀτομιστική εὐδαιμονία — ἀλλὰ ἡ μεγάλη δυνατότητα νά ζήσει ὁ ἄνθρωπος σῶος καί ἀκέραιος μέσα σέ ἕνα σῶο καί ἀκέραιο κόσμο.

Χωρίς νά ἔχει «σπουδάσει» θεολογία, διαισθάνεται αὐτό πού ὑπογραμμίζουν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι δηλαδή ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ὡς ἐνάρετος ἢ φαῦλος ἀπὸ τήν ἀντίστοιχη σχέση καί χρήση

10. Πρβλ. Ἀναστασίου Σιναΐτου, PG 89, 540-41 καί 961-70.

11. «Τ' Ἀερικό στό δέντρο», Ἀπαντα, τόμ. Δ', σ. 211. Πρβλ. Ἠσ. 35,7 καί Ψαλμ. 73(74), 17. Ἡ ἀραίωση δική μου.

12. «Λέγεται τόπος Θεοῦ ἐνθα ἐκδηλῶς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται». Περὶ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως 1,13 PG 94, 852A.

13. Ἀπαντα, τόμ. Δ', σ. 573-4.

14. 2, 15.

Ἀμπέλι, εἶτα ἔφθασαν εἰς τὰ Βουρλίδια, εἶτα ἀνῆλθον ἀσθμαίνοντες εἰς τοῦ Ματαρώνα τόν Πεδῶνον, ὅστις ἵστατο τότε ἀκόμη ἐκεῖ καί εὐηργέτει τοὺς ὁδοιπόρους μέ τήν παρήγορον σκιάν του εἰς τήν κορυφήν τοῦ ὑψώματος, πρὶν ἀσυνείδητος βάρβαρος, τῇ ἀνοχῇ ἢ τῇ ἐνοχῇ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ὁ πλέον ἄτυχος τῶν λαῶν τοῦ κόσμου, ἐκ περιτροπῆς ἐκλέγει ἄρχοντας καί προστάτας του, ρίψη ἀσπλάχνως κάτω τὸ περικαλλές δένδρον καί ἀπογυμνώσῃ τὸ τοπίον τοῦ μοναδικοῦ στολισμοῦ του»¹⁸.

Ἐδῶ ὁ Παπαδιαμάντης ἀσχεῖ αὐστηρὸ κοινωνικὸ ἔλεγχον καί κριτικὴ γιὰ τὸ θέμα τῆς προστασίας τῆς κτίσεως γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος. Μπορεῖ κανεὶς νὰ προβλέψῃ ποιά περίπου θὰ ἦταν ἡ ἀντίδρασή του γιὰ τὴ σημερινὴ ἐκπόρνευση πού δέχεται ὄχι μόνο τὸ φυσικὸ, ἀλλὰ κυρίως τὸ ἀνθρωπογενές - ἀστικὸ περιβάλλον, πού μέ τίς πολυκατοικίες «προάγεται» χαρακτηριστικὰ, ἐνῶ τὸ σύστημα τῆς ἀντιπαροχῆς βολεῖται θαυμάσια ἐργολάβους, μηχανικοὺς καί, κυρίως, τὸ κράτος. Μιά τέτοια συζήτηση ὅμως θὰ τραβοῦσε πολὺ. Ὡστόσο μποροῦμε νὰ ποῦμε συνοπτικὰ τὰ ἑξῆς: Ὁ Παπαδιαμάντης δὲ συνηθίζει νὰ κοινωνιολογεῖ —παρότι ποτέ δὲν γράφει ἐρήμην τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία ζεῖ, οὔτε παραβλέπει κοινωνικά προβλήματα πού ὑπάρχουν γύρω του— ἀλλὰ θεολογεῖ. Δὲν κοινωνιολογεῖ σημαίνει πῶς δὲ βλέπει μονοδιάστατα τὸν ἄνθρωπο, δηλαδὴ μόνο ὡς πολιτικὸ ὄν, ἐνῶ θεολογεῖ σημαίνει πῶς δέχεται τὴ φύση ὡς κτίση καί ἔργο τοῦ Θεοῦ, κτίση πού μέλλει νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν τελικὴ τῆς ἀνακαίνιση καί μεταμόρφωση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Πιστεύω λοιπόν ὅτι θὰ συμφωνοῦσε πῶς τὸ θέμα τῆς οἰκολογικῆς κρίσης πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἐπιστημονικά, πρωτίστως ὅμως καί προπάντων πνευματικά.

Ἡ καταστροφή καί ἡ ρύπανση τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ παρά φύση κατάσταση. Γι' αὐτὸ καί ἡ θάλασσα τοῦ Παπαδιαμάντη ξεβράζει τὰ περιὰπτα, τὰ μάγια καί τὰ ἄλλα περιττά πράγματα πού τὴ μολύνουν¹⁹. Γιατί δὲν εἶναι κατὰ φύση. Δὲ διακονοῦν τὴν τάξη καί τὸ κάλλος τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ διαστρέφουν. Συνιστοῦν τὴν πτωτικὴν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν ὁποία ὑποφέρει ἡ κτίση καί δὲν ἀνέχεται νὰ συγκατατεθεῖ σ' αὐτήν. Ἐνας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δίνει παράλληλη εἰκόνα, πού περιγράφει τὴν μετὰ τὴν πτώση στάση τῆς κτίσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπο: «Ὁλη ἡ κτίση, λέει, πού πλάστηκε ἐκ τοῦ μηδενός ἀπὸ τὸ Θεό, ὅταν εἶδε τὸν Ἀδάμ νὰ ἔχει βγεῖ ἀπὸ τὸν παράδεισον, δὲν ἤθελε πιά νὰ ὑποταγεῖ στὸν παραβάτη· ὁ ἥλιος δὲν ἤθελε νὰ λάμψει, ἡ σελήνη δὲν ἀνεχόταν νὰ φέγγει, τὰ ἄστρα προτιμοῦσαν νὰ μὴ φανοῦν στὰ μάτια του, οἱ πηγές δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ ἀναβλύζουν νερό. Τὰ ποτάμια δὲν ἤθελαν νὰ κυλοῦν, ὁ ἀέρας μελετοῦσε νὰ συσταλεῖ καί νὰ μὴ δώσει ἀναπνοή στὸν ἄνθρωπο πού ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Θεοῦ· τὰ θηρία καί ὄλα τὰ ζῶα τῆς γῆς, ὅταν τὸν εἶδαν γυμνὸ ἀπὸ τὴν προηγούμενη δόξα του τὸν περιφρόνησαν καί σκληρύνθηκαν ὅλα ἀμέσως ἐναντίον του. Ὁ οὐρανὸς μέ τὸ δίκιό του ἔκανε νὰ κινηθεῖ γιὰ νὰ πέσει πάνω του, καί ἡ γῆ δὲ δεχόταν νὰ τὸν ὑποφέρει καί νὰ τὸν κουβαλάει πάνω στοὺς ὤμους της»²⁰.

Τώρα, μαζί μέ τὸν καημὸ καί τὸν πόνο τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ τὴν κάθε λογῆς καταστροφή, πού προξενεῖται στὴ φύση, μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ἡ ἀπάντηση πού ἔδωσε ὁ ἀββᾶς Ἰσαάκ, ὅταν τὸν ρώτησαν «τί ἐστὶ καρδιά ἐλεήμων;». «Εἶναι, εἶπε, μιὰ καρδιά πού καίγεται γιὰ ὁλόκληρη τὴν κτίση, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ τὰ ὄρνια, γιὰ τὰ ζῶα, γιὰ τοὺς δαίμονες καί γιὰ ὅλα τὰ κτίσματα. Μέ τὴν ἀνάμνηση καί τὴ θέα τους τρέχουν ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου τὰ δάκρυα. Ἀπὸ τὴν πολλὴ καί σφοδρὴ ἀγάπη, πού συνέχει τὴν καρδιά του, δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθεῖ ἢ νὰ ἀκούσῃ ἢ νὰ δεῖ κάποια καταστροφή ἢ κάποια μικρὴ λύπη νὰ γίνεταί μέσα στὴν κτίση»²¹. Συλλογιζομαι ἀκόμα αὐτὸ πού τόνιζε συχνὰ ὁ ὁσιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης, ὅτι δηλαδὴ «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διδάσκει τὴ συμπόνια γιὰ ὅλη τὴν κτίση» καί ὅτι «ἡ καρδιά πού ἀγαπᾷ, λυπᾶται ὅλη τὴν κτίση»²².

Τέλος, ὁ πόνος καί ὁ καημὸς τοῦ Παπαδιαμάντη δὲ γίνεται ἀπελπισία —οὔτε βέβαια καί πρόγραμμα οἰκολογικῆς ἀναβάθμισης— γιατί ἔχει νὰ βρίσκει ἄλλο δρόμο. «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνὸς ὧ ζῶ καί ἀναπνέω καί σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καί νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἡθῆ»²³. Αὐτὸ στὴ θεολογικὴ γλῶσσα λέγεται ἐκκλησιασμός τῆς φύσης καί τοῦ κόσμου. Ἡ φύση καί τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἐκκλησιάζονται, μπαίνουν μέσα στὴ θεία λατρεία καί σώζονται. Ἡ «μετὰ λατρείας» ὑμνωδία τοῦ Χριστοῦ, ἡ «μετ' ἔρωτος» περιγραφή τῆς φύσεως καί ἡ «μετὰ στοργῆς» διαζωγράφηση τῶν γνήσιων ἑλληνικῶν ἡθῶν βρίσκονται στὸν ἴδιο ἄξονα. Καί δὲν ἀποτελεῖ βέβαια θέμα ἐρευνητικῆς ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ καί τὸν κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη. Γι' αὐτὸν τὸν κόσμον, θαρρῶ, ἔγραψε τὸ γνωστό τετράστιχο τὸ 1908 ὁ Μ. Μαλακάσης, πού δείχνει καί τὴ στάση τοῦ μεγάλου Σκιαθίτη συγγραφέα ἀπέναντι σ' ὅλη τὴν κτίση, σ' ὅλον τὸν ἄλλο κόσμον:

«Ὁ κάθε στοχασμός σου
ἀσμάτων ἄσμα·
στὸν κόσμον τὸ δικό σου
κόσμος τὸ κάθε πλάσμα».

18. «Λαμπ-
ριάτικος Ψάλτης»,
Ἄπαντα, τόμ. Β',
σ. 518.

19. «Φλώρα ἢ
Λάβρα», Ἄπαντα,
τόμ. Δ', σ. 556.

20. Βλ. Συμεῶν
τοῦ Νέου
Θεολόγου, *Λόγοι
Ἡθικοί Α'*, κεφ. 2,
SC 122, σ. 190.

21. Ἄπαντα τὰ
εὐρεθέντα
ἀσκητικά, Λόγος
81.

22. Βλ. Ἀρχιμ.
Σωφρονίου, Ὁ
ἅγιος Σιλουανὸς ὁ
Ἀθωνίτης
(μετάφραση ἀπὸ τὰ
Ρωσικά), Ἰ.Μ.
Τιμίμου Προδρόμου
- Ἑσσεξ Ἀγγλίας,
τέταρτη ἐκδοση,
1988, σ. 100.

23. «Λαμπ-
ριάτικος Ψάλτης»,
Ἄπαντα, τόμ. Β',
σ. 517.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΣΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΝΗΜΗ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Κατά την επίσκεψή του τό 1870 στο "Άγιον Όρος, σέ ηλικία δεκαεννέα ετών, ό ποτισμένος μέ τά νάματα τών κολλυβάδων Παπαδιαμάντης, λέγεται ότι δέν αναπαύθηκε, μή βρίσκοντας, στά όσα γνώρισε εκεί, αυτό που άποζητούσε. Έν αντιθέσει μέ τόν Μωραΐτιδη, ό όποιος παρά τήν κοσμική του άρχικώς διάθεση, —μετά τό 1910 είχε έπιδοθεί όλοκληρωτικά στή συγγραφή εκκλησιαστικών ύμνων και έγκωμίων—, έλαβε τό σχήμα του μοναχού στό τέλος της ζωής του μέ τό όνομα Άνδρόνικος, ό Παπαδιαμάντης δέν έγινε μοναχός. Έχω δέ τήν έντύπωση, καθ' όσον στό διήγημα «Όνειρο στό κύμα» ή άνάμνηση του σωματικού βάρους της κόρης ήταν που άναψε τόν πόθο στον ήρωα, τόν νεαρό αϊπόλο, νά καλογερέψει, πώς ό Παπαδιαμάντης είχε συναιστανθεί τόν σύγχρονο διχασμό, κι άκόμη τόν διχασμό άνάμεσα στή θρησκευτική συνείδηση και τήν καλλιτεχνική δημιουργία, βαθύτατα θρησκευάμενος ό ίδιος και καλλιτέχνης ύψιπετής. Θέτοντας μέ όλη του τή δύναμη, έναργώς, τό θρησκευτικό ζήτη-

μα, σ' έναν κόσμο που εκκοσμικευόταν, ό όποιος δέν ήταν πλέον δυνατό ν' αλλάξει πορεία. Ίσως άνταποκρινόμενος στό έρέθισμα αυτό, βρήκε ή άγάπη του τήν πλήρη έκφρασή της στον τόπο που τόν γέννησε, ώσάν τά χώματα νά μέναν άνέπαφα στού χρόνου τίς μεταβολές, φυλάγοντας τίς άναπνοές τών ανθρώπων που σ' αυτά έζησαν και άφησαν τά κόκκαλά τους, ώσάν καθ' έαυτά νά κρατούσαν τήν ύπαρξη, τά λόγια, τίς κινήσεις τών ήρώων του. Ό Παπαδιαμάντης είχε συνείδηση της άποκοπής του άτόμου, μετά τή διάλυση της λαϊκής, παραδοσιακής κοινότητας, τήν παρακμή του αίσθήματος του θρησκευτικού που ποικιλόμορφα χρωμάτιζε τόν πολιτισμό της. Έβλεπε που οδηγούνταν ή έλληνική κοινωνία, ή όποία είχε παύσει νά έχει τά χαρακτηριστικά της κοινότητας και, άναζητώντας έδαφος στερεό, στράφηκε στή Σκιάθo, στά πρόσωπα τών συμπολιτών του, όχι βέβαια για νά κάνει ήθογραφία ή νά τήν πλησιάσει μέ τό μυαλό, αλλά για νά τήν έξηγήσει και νά τήν εκφράσει μέ τό σώμα του. Λα-

ΕΡΓΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ άπαντα τά παιδικά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΕΡΗΣΕΩΣ ΑΘΗΝΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ. Μια σειρά διηγημάτων του «Αγίου των Νεοελληνικών Γραμμάτων» που αποδίδουν το άρωμα και την εξαίσια πνοή του μεγάλου μας εθνικού πεζογράφου και είναι ιδιαίτέρως κατάλληλα για τα παιδιά και τους νέους.

Τα περισσότερα απ' αυτά είναι άγνωστα στους πολλούς. Ανασύρονται τώρα για πρώτη φορά από τη σκιά της αφάνειας, έχοντας αναζητηθεί και βρεθεί στα πρώτα έντυπα όπου δημοσιεύτηκαν.

Πρόλογος Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου. Εικονογράφηση Ντί-νου Αναστασόπουλου.

ΤΑ ΡΟΔΙΝΑ ΑΚΡΟΓΙΑΛΙΑ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ και άλλα διηγήματα. Ο Β' αυτός τόμος περιέχει εξ ίσου ωραία διηγήματα με τον προηγούμενο, ίδιος σε όγκο και σ' επιμελημένη εμφάνιση.

Ο Παπαδιαμάντης του τόμου αυτού είναι πιο τρυφερός, αλλά συνάμα και πιο δραματικός, πάντα δε απαράμιλλος στο προσωπικό και ανεπανάληπτο ύφος του.

Το διβλίο είναι εικονογραφημένο με χάρη και πνοή από τον ζωγράφο Νικήτα Φλέσσα.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Τά ροδίνα άκρογίαλια,
Χρήστος Μηλιόνης
και άλλα διηγήματα

ΕΚΔΟΣΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ-ΑΣΤΗΡ, Α.Ε. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΑΘΗΝΑΙ

ΜΟΝΟΛΟΓΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΤΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ

Ο ΚΟΣΜΟΚΑΛΟΓΗΡΟΣ
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ-ΑΣΤΗΡ, Α.Ε. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΑΘΗΝΑΙ

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ
Ο ΚΟΣΜΟΚΑΛΟΓΗΡΟΣ
Ο ΚΟΣΜΟΚΑΛΟΓΗΡΟΣ

અમદી ફાતિહ હુસેન : અગ્રમુર

Εἶδες, ἡ κώρη τοῦ λαοῦ τὴν πῆλιν,
ἐδες καὶ τὴν πτωχεῖαν καὶ εὐπολαχνισθῆς,
ὅπως, τὸ πάλαι, ἔχε σπλαχνισθῇ ὁ Χῖος σου
τοὺς ἀρξόντας τῶν ἰδίων τοῦ λαοῦ
ὥς προβατὰ μὴ ἔχοντα ποιμένα.

Ἀλέξανδρος Παπαδουμάκης.

Το έργο του Παπαδιαμάντη, εκτός από διηγήματα, περιλαμβάνει και ποιήματα, ως επί το πλείστον αφιερωμένα στην Παναγία. Ποιήματα που αποτέλεσαν δημιουργικό έναυσμα για τον Φ. Κόντογλου.

χτάρα βαθύτατη καὶ ἀνέκφραστος πόθος γιὰ λύτρωση αὐτό τό ἄνθισμα στήν καρδιά τοῦ χειμῶνα, τήν ἐποχή πού ὁ ἐκδυτικισμός ἀνέτρεπε τίς παραδοσιακές μορφές, στερεύοντας τό ἔδαφος στό ὁποῖο εἶχαν ἀναπτυχθεῖ, τυφλός καί ἀδιάφορος στήν σκέψη καί τόν λόγο τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς ἀπό τόν ἔκτο ἕως τόν δέκατο ὀγδοο αἰώνα. Μορφές χωνεμένες μέ τήν λατρεία καί τήν ὑπαρξή τῶν ἀνθρώπων τοῦ νησιοῦ του.

Τί ήταν αὐτό πού κράτησε ἀκηλίδωτο μέσα του τόν ὀρίζοντα, καθὼς ἡ καθημερινότητα στήν ὁποία ζοῦσε εἶχε πάψει νά ἀνταποκρίνεται στόν λόγο καί τόν αἶνο τῆς λατρείας;

Μέριμνα καὶ προσπάθεια νὰ ἀντισταθεῖ στὴ διάλυση, γνωρίζοντας τί θα μπορούσε νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἐνότητα πού λαχταροῦσε νὰ ἀγκαλιάσει. Καὶ μᾶς ἔδωσε ἓνα μέτρο γιὰ νὰ ἀγωνιστοῦμε, φωτίζοντας τὸν τόπο μὲ μονάκριβο αἶσθημα καὶ μέσω αὐτοῦ τὶς ψυχές, παραμένοντας συνεπής στὸν βαθύτερο ἑαυτό του, βλέποντας τὸ τέλος καὶ πιστεύοντας στὴν ἀνάσταση. Ζωντάνεψε τὸν κόσμο αὐτόν ὅχι ἀπλῶς γιὰ νὰ ἐπιστρέφουμε μὲ νοσταλγία, ὡς φτωχοὶ καὶ ἀπόκληροὶ ἀπόγονοι νὰ τὸν ἀναπολοῦμε, ἀλλὰ ἔχοντας ἐπίγνωση τοῦ διχασμοῦ, φανέρωσε αὐτὸ τὸ ἄνθισμα, ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ κόσμος του νὰ εἶναι πάντα παρῶν στὴν ἀκεραιότητά του, ἐνῶ ὁ ἴδιος κινιόταν μέσα στοῦ διχασμοῦ. Καὶ τὸν φώτισε παραμένοντας στὴ σκιά, χωρὶς τίποτε νὰ περιμένει, διότι ἀκριβῶς ἡ σκιά τοῦ δίδασκε ὅτι δέν μπορούσε νὰ ὑπάρχει ἐλπίδα στὶς κούφιες προσδοκίες μὲ τὶς ὁποῖες ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία πορευόταν.

Ἀναλογιζόμενος, γράφοντας αὐτές τίς λίγες γραμμές, ὅλη του τὴν πορεία, τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν πατρίδα του Σχιάθο, τὴν παραμονή του στὴν κοσμικὴ Ἀθήνα καὶ τὴν ἐπάνοδό του στό νησί, λίγους μῆνες πρὶν τὸν θάνατό του, λές καὶ συναισθανόταν τό τέλος του, τὸν ἀντικρύζω, ὥσάν νά πρόκειται νά σχύψω νά τὸν ἀσπασθῶ, εὐχαρι, ὥραϊο στὴν ὄψη, καὶ τὸν αἰσθάνομαι ζῶντα ἐν μέσῳ ἡμῶν, ἀφοῦ ἡ ματαιότητα τοῦ κόσμου τούτου δέν κατὰφερε νά τὸν ἀγγίξει.

Ἀλέξανδρος Κοσματόπουλος

ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ
ΔΔΕΞ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

YK011K02 01K01-A3IHP-A3. 8 1-11A1A3H1H1T1P1OY-A0H1H1A1

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ Στη σειρά των έργων του Παπαδιαμάντη ο εκδοτικός μας οίκος κυκλοφόρησε σε μεταγλώττιση στη δημοτική από τον Α. Καραντώνη και σε μονοτονικό σύστημα το παραπάνω μυθιστόρημα του μεγάλου σκιαστή πεζογράφου.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΑΣΤΗΡ"

ΑΛ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΑΣΤΗΡ" ΑΔ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

**1^{ος} ΑΙΩΝΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ**

ΑΔ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΪΚΟΣ
"ΑΣΤΗΡ"
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 10
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΡΓΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΩΡΑΪΤΙΔΟΥ

ΜΕ ΤΑ ΠΑΝΙΑ και άλλα διηγήματα. Μια σειρά εξαισιών διηγημάτων, μοναδικών σε ποιότητα και ενδιαφέρον του άλλου μεγάλου σκιαστήτη πεζογράφου που κι αυτός, με δροσάτη έμπνευση, κινείται στο ίδιο ψυχικό κλίμα με τον Παπαδιαμάντη. Τα διηγήματα, γραμμένα με πνεύμα ανάλαφρο, τα διακρίνει σπάνιος λυρικός οίστρος στις περιγραφές και αποπνέουν το άρωμα της ορθοδόξου λαϊκής ευλαδείας.

Ο Τόμος, ογκώδης και εξαιρετικά καλαίσθητος, προλογίζεται από τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο και είναι με χάρη εικονογραφημένος από τον Ντίνο Αναστασόπουλο.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ και άλλα διηγήματα. Ο Β' αυτός τόμος είναι εφάμιλλος σε ενδιαφέρον με τον Α', περιέχει εξ ίσου ωραία διηγήματα και είναι ο ίδιος σε όγκο και σε επιμελημένη εμφάνιση μ' αυτόν. Τη σειρά των διηγημάτων προλογίζει ο διαλεκτός λογοτέχνης Π. Β. Πάσχος και τη στολίζει λαμπρή εικονογράφηση από τον Ντίνο Αναστασόπουλο.

Η ΙΕΡΗ ΜΕΛΩΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

*Πώς ραγισμένη βάρβιτος θά βάλη άρμονίαν;
Καί πώς ψυχή βαρυαλγής θά είπη μελωδίαν;
'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης*

Οί φυλακισμένοι καί οί άρρωστοι καταφεύγουν συχνά στην 'Αγία Γραφή καί μερικοί "Έλληνες στόν 'Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Καθώς ό έλληνικός κόσμος χαλαρώνει στην άσφυκτικά άναπαυτική άγκαλιά της φανταστικής εύρωπαϊκής κοινότητας, αύτου του πολυσυλλεκτικού κατασκευάσματος πού στηρίζεται στην άναγκαιότητα της οικονομίας κι όχι σ' εκείνη του αίσθήματος, ό Παπαδιαμάντης θά έπρεπε ν' άπομακρύνεται καί νά χάνεται από τά μάτια μας, όπως τόσοι άλλοι πρίν καί μετά άπ' αύτόν. 'Εμείς οί 'Ιδιοι, «σαρικοί, υλόφρονες καί νωθροί άνθρωποι», θά έπρεπε νά τόν είχαμε φυλακίσει μιά γιά πάντα στά σχολικά άναγνωστικά ή σέ κάποιο λογοτεχνικό μουσειό. "Ομως ό Παπαδιαμάντης λάμπει περισσότερο παρά ποτέ κι αύτό συμβαίνει παρά τή θέλησή μας. "Όσο ό κόσμος γύρω μας άποχαιρείται τόν δικό του τόσο ή φήμη του μεγαλώνει, όσο οί έρμηνεύτες γιά τή ζωή καί τό έργο του πληθαίνουν τόσο εκείνος τίς άντιπαρέρχεται καί επιβιώνει· ή παρουσία του αφήνει ένα άνεξίτηλο χνάρι. 'Ο έλληνικός κόσμος μοιάζει σ' αύτή τή νωθρή περίοδο της ιστορίας του μέ παγιδευμένο ζωντανό σωμα τό όποιο, όπως έγραφε ό Παπαδιαμάντης τό 1907, στό άρθρο *Γλώσσα καί κοινωνία*, όσο «δέν δύναται νά ζήση δι' ένέσεων, τρόπον τινα, από κόνιν αρχαίων σκελετών καί μνημείων, άλλο τόσο δέν δύναται νά ζήση, είμή μόνον κακήν καί νοσηράν ζωήν, τρεφόμενον μέ τουρσιά καί μέ κονσέρβες εύρωπαϊκάς»¹. Σήμερα, πίσω από τό ύποσχόμενο πλούσιο εύρωπαϊκό τραπέζι προβάλλει τό πρόχειρο άμερικάνικο φαγητό. "Ετσι, μερικοί από μάς, χορτασμένοι καί πεινασμένοι ταυτόχρονα, πιάνονται τήν ύστατη στιγμή από τόν Παπαδιαμάντη.

'Ωστόσο, τή στιγμή της άπεγνωσμένης αύτης προσφυγής, τό αίνιγμα μεγαλώνει. Τί μάς χρειάζεται ό Παπαδιαμάντης; 'Η έποχή βοά γιά τήν άνάγκη μιās ψευδοκατασκευής, μιās παραισθητικής ζωής, ενός τέλειου σεναρίου πού θά σφίξει τόν σύγχρονο κόσμο στά πλοκάμια του καί θά τόν άποτελειώσει μέσα στη νάρκη της ήδονής. 'Εμείς οί 'Ιδιοι έχουμε προσχωρήσει σ' αύτή τήν αίσθητική άντιμετώπιση των πάντων, σέ μιά σεναριακή άντίληψη της πραγματικότητας, δέν πιστεύουμε σέ τίποτα ή μάλλον πιστεύουμε βαθύτατα ότι συμμετέχουμε σέ μιά πλοκή πού καθρεφτίζει τόν έαυτό της καί μόνο. Οί σύγχρονοι τύραννοι μας, τά μέσα μαζικής έννημέρωσης, δια-

μορφώνουν έναν κόσμο - λαβύρινθο όπου ή άπλούστερη ανθρώπινη δραστηριότητα ανάγεται σέ κάποιο μηχανισμό έντυπώσεων μέ μοναδικό σκοπό τή σαγήνη. 'Η ζωή μας δέν μάς άφορά, τό μόνο πού μάς έρεθίζει είναι μιά άλλη ζωή πού θά μπορούσαμε νά ζήσουμε, δεχόμεστε από παντού προτάσεις σεναρίων γιά τό φάντασμα της ζωής πού επιθυμούμε καί τίς συζητάμε μέχρι νά πεθάνουμε.

Τί δουλειά έχει ανάμεσά μας κάποιος πού διακηρύσσει ότι «έπειτα, ούδαμού σχεδόν θά εύρητε ότι έπεζήτησα βεβαισμένην θέσιν ή πλοκήν όπως γαλβανίσω τήν περιέργειαν του άγνώστου»; Τί είναι αύτό πού μάς μαγνητίζει σ' ένα πρόσωπο —άνθρωπο καί συγγραφέα μαζί— πού άρνήθηκε νά κατασκευάσει έναν δικό του κόσμο καί νά τόν επιβάλλει μέ δεξιοτεχνία στους άλλους, σέ κάποιον πού άρκέσθηκε νά άναγνωρίσει τήν ιερή διάσταση των ανθρώπων καί του κόσμου, τό δέος πού αναβλύζει από τήν παραμικρή λεπτομέρεια της ανθρώπινης κατάστασης; 'Αρχει νά διαβάσει κανείς τήν πρώτη παράγραφο του διηγήματος *Αί 'Αθήναι ως άνατολική πόλις (1897)* καί θά τό καταλάβει: «*Συνέπεσε μίαν έσπέραν, ώρα καθ' ήν ήναπτον τούς φανούς, νά διέλθω πλησίον του παλαιοῦ Τζαμίου, παρά τάς ποινικάς φυλακάς. 'Εκεῖ έξω εἰς τόν πρόδομον, άνωθεν της πλατείας μαρμαρίνης κλίμακος, είδον μορφήν γυναικός μέ μακρούς λευκούς πέπλους, νά ίσταται ακίνητος έξωθεν της θύρας, επί του προδόμου. Εἶπα: "Ίδού βγαίνουν ακόμη φαντάσματα!" καί ήσθάνθην κρυφήν χαράν*»². 'Ο Χωθορν θά έγραφε τετρακόσιες σελίδες έμπνεόμενος από αύτήν τήν όπτασία καί ό Χένρυ Τζαίμς θά έχτιζε έναν όλόκληρο κόσμο από σκιές γύρω της. "Ομως ό Παπαδιαμάντης άρκεΐται στην «κρυφήν χαράν» καί συνεχίζει τή βόλτα του στην 'Αθήνα. Κανένα σενάριο, καμιά πλοκή, κανενός είδους τέντωμα της φαντασίας δέν μπορούν νά ύποκαταστήσουν τήν ιερή μελωδία της πραγματικότητας. 'Ο Παπαδιαμάντης πιάνει μέ δέος ένα νήμα πού τόν οδηγεί στην πνευματική ρίζα της κτίσεως κι αύτό είναι πού μάς μαγνητίζει καί μάς άφορά, είτε τό θέλουμε είτε όχι. Τό νήμα αύτό δέν είναι σενάριο κι όποιος τό πιάνει στά χέρια του έχει σκοπό του νά καεί καί όχι νά κατασκευάσει κάτι. "Όπως θά έλεγε ό ίδιος «*Τίς θά κλέψη εκ του ούρανού αύτό τό πῦρ; Τίς θά έμφυσήση τήν πίστην, τήν πνοήν, τήν ζωήν; Τίς θά θερμάνη τήν τέφραν*;»³. 'Ο Παπαδιαμάντης μάς μαγνητίζει όπως ή φωτιά, πέρα άπ' τή θέλησή μας.

Μπορεί σήμερα νά έχουμε αποφασίσει, θέλοντας καί μή, νά κόψουμε βίαια τό νήμα πού μάς συνδέει μέ τήν πνευ-

ματική μας ρίζα και μέσα στην χαρούμενη ή —τίς περισσότερες φορές— τή σκυθρωπή παραζάλη αυτής της ιλιγγιώδους χειρονομίας να θέλουμε να συμπαρασύρουμε και τον Παπαδιαμάντη, μετατρέποντάς τον σ' ένα είδος περιθωριακού ή άσκητη —διαλέγετε και παίρνετε— πού άγγιξε τον αίσθησιασμό. Τριάντα χρόνια πριν, σ' ένα κείμενο τραγικά επίκαιρο, ο Ζήσιμος Λορεντζάτος σημείωνε: «*Η θά πάρουμε στά σοβαρά τόν κόσμο πού μās παρουσίασε, όλόκληρο όμως τόν κόσμο τής ορθόδοξης έλληνικής χριστιανοσύνης, ως τίς ακρότατες συνέπειές του, και τότε θά προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τόν Παπαδιαμάντη όχι μόνο σαν λογοτέχνη, αλλά σαν πνευματικό μας κεφάλαιο —αυτό δέν ισχυριζόμαστε πώς είναι;— ή άλλιώς θά γυρίσουμε πίσω στίς αισθητικές επιφάνειες, στή "λογοτεχνία" ή στήν ψυχολογία τών διηγημάτων, και θά θερίσουμε ό,τι σπείραμε: τήν άσκοπη (l'art pour l'art) νεοτριβή τής ευαίσθησίας μας. Όσοι θέλουν είναι έλεύθεροι να τό κάνουν αυτό. Μόνο πού χάνουν τό δικαίωμα να παίρνουν τόν Παπαδιαμάντη στά σοβαρά, ή αν τόν πάρουν στά σοβαρά, τότε χάνουν τό δικαίωμα να παραμερίζουν αφρόντιστα όσα λάτρευε εκείνος και τά είχε κάνει ζωή του, ή να τά θεωρούν μόνο «ποίηση» και «γραφικότητα» και να συνεχίζουν με τό άζημίωτο τά άτομικά πάρε δώσε —όσοι άνθρωποι τόσες και έντυπώσεις (impressionisme)— με τίς αισθητικές επιφάνειες. Διέξοδος δέν υπάρχει»⁴.*

Δέν μπορούμε να μεταμορφώσουμε τόν Παπαδιαμάντη ούτε σε καλό συγγραφέα μόνο, ούτε σε ταπεινό άσκητη μόνο. Δέν μπορούμε να τόν διαλύσουμε αναλύοντάς τον ούτε να τόν παρουσιάσουμε σαν ψυχοπαθολογική περίπτωση όπως προσπαθήσαμε να κάνουμε με τόν Μακρυγιάννη στην τηλεόραση μετά την έκδοση του *Όράματα και θάματα*. Μπορούμε ν' ακούσουμε τή μελωδία του και ν' αποφασίσουμε αν θά μάθουμε κάτι από τόν άνθρωπο και τόν συγγραφέα μαζί, κάτι πού μās άφορά και μās μαγνητίζει, κάτι πού άντέχει παράξενα μέσα στον χρόνο, διασχίζοντας σαν υπόγειο ρεύμα τόν ελληνικό κόσμο. Σ' αυτά τά διηγήματα όπου συμβαίνουν τά πάντα χωρίς να συμβαίνει τίποτα πού να τρέφει τό θηρίο τής πλοκής, αυτής τής μάστιγας του σύγχρονου κόσμου, υπάρχει κάτι πέρα από τή λογοτεχνία ή κάποια περιχαρακωμένη δογματική, άκόμα και «θηρησκευτική», σύλληψη. Υπάρχει τό σημάδι του ίεροϋ χαρακτήρα τής ανθρώπινης κατάστασης τών πραγμάτων. Χωρίς αυτό τό σημάδι δέν μπορούμε να πāμε πολύ μακριά, γυροφέρνουμε με διάφορα σχέδια όργάνωσης μιās ζωής πού έχει καταντήσει σκιά του έαυτου της και τρώμε τίς σάρκες μας. Ό Παπαδιαμάντης δέν έγραψε για ν' αποδείξει κάτι αλλά για να υπηρετήσει τό κοινό ελληνικό αίσθημα, τόν παράξενο τρόπο τών Έλλήνων, αυτόν τόν τρόπο πού σήμερα πολεμάμε με όλες μας τίς δυνάμεις, μπλεγμένοι στην άρνηση τής ζωής και στην αισθητικοποίηση του θανάτου. Ό άνθρωπος αυτός δέχτηκε να σηκώσει ένα βάρος χωρίς να κερδίσει τίποτα και ή φήμη πού του παραχωρούμε σήμερα περισσότερο δείχνει τί προσπαθούμε να κερδίσουμε έμεις χωρίς κανένα απολύτως κόπο, όλοι έμεις πού δέν δεχόμαστε ότι υπάρχει κάποιο σημάδι ή κάποιο νήμα πού να

μās οδηγεί σ' αυτό πού είμαστε κι όχι σ' εκείνο πού θέλουμε να γίνουμε βιάζοντας τόν έαυτό μας. Με δύο λόγια, έμεις πρέπει να πλησιάσουμε τόν Παπαδιαμάντη κι όχι να προσπαθήσουμε να τόν φέρουμε στά νερά μας.

Άς αποφασίσουμε λοιπόν αν χρειαζόμαστε κάποιον πού δηλώνει ότι «*Άλλ' έγώ σοί λέγω ότι δέν όμοιάζω ούτε με τόν Πόε, ούτε με τόν Δίκκενς, ούτε με τόν Σαίξπηρ, ούτε με τόν Βερανζί. Όμοιάζω με τόν έαυτόν μου. Τοϋτο δέν άρκει;*»⁵. Για να τόν δεχτούμε πρέπει ν' αποφασίζουμε ότι κι έμεις οι ίδιοι μοιάζουμε μόνο με τόν έαυτό μας, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο. Αυτή ή πολύ άπλή παραδοχή έμφανίζεται στίς μέρες τής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σαν τό πιό δύσκολο πράγμα του κόσμου. Ό Παπαδιαμάντης δέν είναι τίποτε χωρίς αυτή τήν παραδοχή, δέν χρησιμεύει σε τίποτα, ή ένασχόληση μαζί του άποτελεί φιλολογική ιδιοτροπία, στην καλύτερη περίπτωση. Μισώντας τόν έαυτό του ό ελληνικός κόσμος δέν είναι σε θέση ν' αφήσει τήν ιερή μελωδία τής πραγματικότητας. «*Όπως δέν άσπάζονται τόν Έθνικόν χορόν, ίσως διότι δέν είναι αρκετά συγχρωτιστικός τών μελών, οϋτω απορρίπτουν και τήν Έθνικήν μουσικήν, επειδή δέν είναι αρκετά γαργαλιστική τών ώτων. Και αν ήτο δυνατόν έπιστημονικώς ν' αποδειχθί ότι ή Βυζαντινή είναι αυτούσιος ή μουσική τών αρχαίων Έλλήνων, πάλιν οι Λεβαντίνιοι θά τήν άπέρριπτον, τάχα ως άπηρχαιωμένη και έξω τής μόδας. Διότι, όπως είναι τίς ικανός να αισθανθί και εκτιμήση πρᾶγμα τόσον άβρόν, όσο ή Βυζαντινή μουσική, πρέπει να έχη ή απλότητα ή λεπτότητα. Άλλ' ή παρ' ήμιν ψευδοαριστοκρατία τήν μέν απλότητα, δυστυχώς, άπώλεσε πρό πολλού, εις βαθμόν δε τина λεπτότητος οϋδέποτε κατόρθωσε να φθάση.*»

Άλλως ή Βυζαντινή μουσική είναι τόσον Έλληνική όσον πρέπει να είναι. Ούτε ήμεις τήν θέλομεν, ούτε τήν φανταζόμεθα, ως αυτήν τήν μουσικήν τών αρχαίων Έλλήνων. Άλλ' είναι ή μόνη γνήσια και ή μόνη ύπάρχουσα. Καί δι' ήμās, εάν δέν είναι ή μουσική τών Έλλήνων, είναι ή μουσική τών Άγγέλων»⁶.

Μερικοί Έλληνες καταφεύγουν, τήν ύστατη στιγμή, στον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Η μελωδία του είναι ή πιό κοντινή πού υπάρχει και τό τραγούδι του ήχει με μιā παράξενη οικειότητα μέσα σ' έναν άλλόκοτο κόσμο πού κλείνει τ' αυτιά του τόσο στην μουσική τών Έλλήνων όσο και στή μουσική τών Άγγέλων.

Σημειώσεις

1. Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Γλώσσα και κοινωνία*, Άπαντα, τόμος πέμπτος, Δόμος, σελ. 296.
2. Παπαδιαμάντης, *Αί Άθηναι ως ανατολική πόλις*, ένθ. άν., σελ. 269.
3. Παπαδιαμάντης, *Ίερείς τών πόλεων και ιερείς τών χωρίων*, ένθ. άν., σελ. 195.
4. Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Μελέτες*, Γαλαξίας, σελ. 166-167.
5. Παπαδιαμάντης, *Άπάντησις εις τόν Ζ. τής «Έφημερίδος»*, ένθ. άν., σελ. 315.
6. Παπαδιαμάντης, *Άποσπάσματα σκέψεων*, ένθ. άν., σελ. 240.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΟ

Ἦρξαντο ἀπὸ μιᾶς παρατεῖσθαι — ὅχι πάντες βέβαια ἀλλὰ πάντως οἱ περισσότεροι. Τό δίκιο ἦταν μέ τό μέρος τους, ὅμως τό ἀφιέρωμα κινδύνευε καί ἀποφάσισα νά κουρταλήσω θύρες πού σκιαζόμουν πρωτύτερα. Μιά ἀπό αὐτές ἦταν τοῦ Πεντζίκη. Τραβοῦσα κατὰ κεῖ ἓνα βῆμα μπρός δυό πίσω, ὥσπου στό τέλος, μέ τό θάρρος τῶν διακονιάρηδων καί μονολογώντας «ἡ μισή ντροπή δική του», τοῦ ζητιάνεψα μέ γράμμα ἓνα κείμενο. Ἄς εἶναι καί ψηφαριθμητικό, συλλογιόμουν μ' ἐλαφριά ζάλη, φτάνει νά στέρξει. Τρεῖς μέρες ἀργότερα μέ πῆρε στό τηλέφωνο:

«Σ' εὐχαριστῶ, χρυσέ μου, γιά τήν πρόσκληση, ἀλλά δέν μπορῶ. Ξέρεις ὅτι γράφω μέ δυσκολία, ἄλλωστε γιά νά βγάλω τό ψωμί μου ζωγραφίζω καί θέλω δέκα μέρες γιά νά τελειώσω ἓναν πίνακα. Νά σέ πῶ λοιπόν τώρα δυό πράγματα γιά τόν Παπαδιαμάντη».

«Δέ θά συγκρατήσω τίποτα, κύριε Νίκο», εἶπα τρομαγμένος.

«Βάλε μαγνητόφωνο ἢ κράτησε σημειώσεις», βρῆκε τή λύση.

Ἦταν μάταιη, πού λένε, κάθε ἀντίσταση. Ἀρπαξα ἓνα κομματάκι χαρτί καί πρόλαβα νά γράψω ὄλο κι ὄλο ἔξι ἐφτά ἀράδες. Φυσικά, δέν μποροῦσα νά σώσω καμιάν ἀπό τίς περιλάλητες παρεκβάσεις του — ἐκεῖνες πού ἄλλοτε σέ δαιμονίζουν καί ἄλλοτε σέ σπρώχνουν νά τόν φιλήσεις — γιὰ τό πίσω κύμα καβαλάει τό μπροστινό καί κουκουλώνεται ἀπό τό πιό πίσω, καί πάει λέγοντας. Πολύ θά ἤθελα, λόχου χάρη, νά εἶχε τελειώσει ὅσα ἄρχισε νά λέει γιά τό βιβλίο τῆς κ. Ἑλένης Θέμελη-Κιτσοπούλου «Α. Παπαδιαμάντης. Τό τοπίο τοῦ χρόνου» — ἡ μήν ἀλήθεια τό τελείωσε κι ἐγώ δέν πῆρα χαμπάρι; Οὐμᾶμαι μόνο ἀμυδρά: «Γιὰτί βέβαια ὁ Παπαδιαμάντης περιγράφει τοὺς ἀνθρώπους ἐν τοπίῳ. Ὅταν πῆγε (ποιός;) πρὶν ἀπό τριανταπέντε χρόνια...» — ἐδῶ ἦρθε τό πίσω κύμα καί τὰ σκέπασε.

Κατέγραφα ὅμως πιστά τό πρῶτο ἀπό τὰ δύο κύρια παπαδιαμαντικά του: «Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι χριστιανός, γιὰτί πολεμᾷ τό χρόνο». Ἀργότερα, θαρρῶ, τό σύνδεσε μέ ὅσα εἶχε πεῖ τήν προηγούμενη ἐβδομάδα στό Γαλλικό Ἰνστιτούτο, ὅπου κατὰγγειλε τό ἰδεαλιστικό μυθιστόρημα τοῦ Ρουσσώ καί τοῦ Σατωβριάνδου. Φαινόταν πολύ εὐχαριστημένος πού θά μεταφρασθεῖ στά γαλλικά «Ὁ πεθαμένος καί ἡ Ἀνάσταση», «Ἰσως», εἶπε, «καί ἡ Madame Ersi». «Χαίρομαι πού τ' ἀκούω», ἀποκρίθηκα, καί δέν ἦταν ψέμματα, μολονότι εἶμαι τρομερά φθονερός. Ἀλλά ὁ Παπαδιαμάντης καταφέρει ἀκόμα καί τοῦτο, ἡ μου κλαδεύει τίς ζήλιες, καί «Ὁ πεθαμένος...», ὅπως καί ἡ Κυρία Ἑρση εἶναι κατεξοχήν παπαδιαμαντικά γραφτά.

Ὁ Πεντζίκης εἰς; κι ἔλεγε, ὁ νοῦς μου ὅμως εἶχε ξεστρατίσει στόν Ἰγνάτη τόν τρελό, πού βεβαίως ὅτι ὁ Ζωσιμᾶς κατὰλληλη γλώσσα γιά νά μεταφρασθεῖ ἡ Κυρία Ἑρση ἔβρισκε τὰ ρωσικά. Καί «Ἡ Φόνισσα», συλλογιόμουν, στά ρωσικά ἔπρεπε νά πρωτομεταφρασθεῖ, καί ὡς ἀντίχαρη καί ὡς ἀντιδάνειο.

Ξαναγύρισα στή ζωντανή φωνή τοῦ Πεντζίκη. Μοῦ ἐξιστοροῦσε τώρα τό περιστατικό, πού ἔχει βάλει καί σέ κάποιο κείμενό του, μέ τόν ἀγιορεῖτη πατέρα Ἀρσένιο: ψάρευε ὁ καλόγερος καί ξούριασε ὁ ἀέρας τή βάρκα του ὡς τὰ Καστρονήσια τῆς Σκιάθου, ἀπό κεῖ πῆγε στή Σκόπελο — «κρίμα», σκέφτηκα λυπημένος, «νά μήν ἔχει ξουριαστεῖ νωρίτερα· θά ἔβρισκε τόν παρατημένο στό ἐνδιάμεσο νησάκι κύρ Δμάκη, τόν δεκατιστή, καί θά τόν γλῆτωνα ἀπό τή χρεωκοπία, κι ἔτσι θά παντρευόταν τήν ὥραια Πανίτσα, πού ὅμως μαράζωσε ἀπό τόν καημό καί πῆγε νά κοιμηθεῖ γιά πάντα...» — ἀπό τή Σκόπελο λοιπόν στή Λήμνο καί ἀπό ἐκεῖ στή Δάφνη.

«Καταλαβαίνεις ὅτι ἔπλευσε ζωντανός σέ ὅλη τήν περιφέρεια πού ἐποπτεύει ὁ Ἄθως» (ἐδῶ δέν εἶμαι βέβαιος ἂν γράφω τίς λέξεις τοῦ Πεντζίκη ἢ τοῦ Μωραϊτίδη, γιὰτί χθές βράδυ διαβάσαμε μέ τή γυναῖκα μου «Τό τάξιμον» ὅπου λαμπρά περιγράφεται ὁ Ἄθως) «καί ξέρεις ὅτι ἡ σκιά τοῦ Ἄθω φτάνει, καθώς βεβαιώνουν καί ἐπιστήμονες, στά νῶτα τῆς λημνίας βοός, στην παραλία τῆς Μύρινας. Θαυμάσιο διήγημα ὁ «Νεκρός ταξιδιώτης», πού φτάνει ὡς τὰ ριζά τοῦ νεοκροταφείου, στό νησί του, ἀλλά ὁ Παπαδιαμάντης, ἐπειδή δέν ἦταν ἀγιορεῖτης, τόν φέρνει πίσω πνιγμένο, ἐνῶ ὁ πατήρ Ἀρσένιος γύρισε ζωντανός. Ὁ νεκρούμενος ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ζεῖ. Κι ἐμεῖς ζοῦμε χάρη στοὺς ἀγιορεῖτες...».

Τόν ξανάχασα, καί πάλι τόν βρῆκα μέ τοῦτο: «Ὁ Παπαδιαμάντης ἀσκεῖ τήν ἀντιγραφική μνήμη ὡς μετάνοια». Ἐδῶ τάχα κόλλησε παρακατιῶν τήν παλιά του παρατήρηση γιά τό διήγημα «Φλώρα ἢ Λάβρα», ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης λέει ὅτι ὁ βοριάς προσβάλλει τή Μεγάλη Ἀμμουδιά, πού ὅμως βρῆσκει στή μεσημβρινή πλευρά τῆς Σκιάθου; Δέ θυμᾶμαι, ἀλλά ἀντιγράφω ἀπό τό πρὸ δεκαετίας ἐκτενές κείμενό του τή σχετική παράγραφο:

«Ἡ τολμηρότερη αὐτῆς τῆς κατηγορίας μνημική ἀναφορά, εἶναι ἡ ἀνατρεπτική τῶν γεωγραφικῶν ὁρῶν καί συνθηκῶν τῆς ἀμεσότητος, ἐμπνευσμένη ἀπό τίς δύο εἰσόδους τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν τῆς Ὀδύσειας, ὀνομασία τῶν προκαλούντων τίς τρικυμίες ἀνέμων. Ὁ Εὐρος, πού ἐκπροσωπεῖ τόν Βορρᾶ, ἀντιστοιχεῖ στήν ἐπιτρεπτή στοὺς θνητούς εἴσοδο στό συμβολικό τοῦ κόσμου σπήλαιον. Ὁ Αἶβας ἀντιπροσωπεύει τήν ἀπό νότου, ἐπιτρεπτή στοὺς θεοὺς εἴσοδο. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ἐνῶ εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ βοριάς δέν προσβάλλει τή μεσημβρινή πλευρά τῆς Σκιάθου, ὅπου κεῖται ἡ Μεγάλη Ἀμμουδιά, ὅλα ὅσα ἀπορρίπτει ἡ τρικυμία στήν χονδρὴν ἄμμο, ὑπάγονται στό ξζ' ἐκ τῶν κεφαλαίων, τῶν Ὁσίων αὐταδέλφων Καλλίστου καί Ἰγνατίου τῶν Ξανθοπούλων, «περὶ τῶν αἵρουμένων ἡσυχῶς βιῶναι», πού φέρει ὡς ἐπικεφαλίδα: «ἔτι περὶ φαντασιῶν καί πολλῶν καί ποικίλων θεωριῶν».

Ξαφνικά μέ βεβαίωσε: «Ἡ συγχώρηση εἶναι χάρισμα».

Προτοῦ καλοσκεφτῶ πόσο παραμυθητικός εἶναι αὐτός ὁ λόγος, τόν ἄκουσα νά ὁμολογεῖ ἐν χαρμολύπῃ: «Εἶμαι ἓνα τομάρι». Θα δροσιζόταν, συλλογίστηκα, ἡ Φραγκογιαννοῦ ἂν τό ἄκουγε — Θεός σχωρὲς' την.

Νίκος Τριανταφυλλόπουλος

Πάσχα το
τερπνόν. Με
άνοιξη,
ελληνικό φως,
λιγότερη
γκρίνια, ένα
μεγάλο
αφιέρωμα στον
Παπαδιαμάντη
και αρκετές
αλλαγές στην
ύλη. Καλή
Ανάσταση.

ΓΙΑ
ΤΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΗΣ
ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Ο Δημήτρης
Φιλιππίδης γράφει
για ένα μουσείο
που δεν το ήθελε
κάνεις.

ΣΕΛ. 58-60

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΑΚΟΜΗ:
ΜΝΗΜΗ ΛΑΚΗ ΧΡΙΣΤΟ-
ΦΕΛΛΗ • Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΤΟΥ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ • 2 ΣΕΛΙΔΕΣ ΒΙ-
ΒΛΙΟ • ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΕ-
ΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΤΟΥ ΡΟΥΠΕΛ •
ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΣΕΛΙΔΑ:
ΕΠΙΜΕΝΟΥΜΕ...

Σημειωματάριο

ΜΟΥΣΙΚΗ

□□□ Δυο συναυλίες συμφωνικής μουσικής θα δώσει η Ορχήστρα Δωματίου του Ντύσελτορφ «Ρόμπερτ Σούμαν» στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών. Στις 19 Απριλίου με έργα Τσαϊκόφσκι, Σούμπερτ, Μότσαρτ, καθώς και σε πρώτη εκτέλεση τη σύνθεση του Έλληνα Δ. Τερζάκη «*Per aspera ad astra*» και στις 20 Απριλίου με έργα Μέντελσον, Τσαϊκόφσκι και την ίδια σύνθεση του Δ. Τερζάκη. Την ορχήστρα διευθύνει ο Γ. Κουσμάνου.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

□□□ «Η απατηλή λάμψη της ματαιοδοξίας» του Μπράιαν ντε Πάλμα. Ο Μπρους Γουίλις, η Μισέλ Φάιφερ, ένας πετυχημένος επιχειρηματίας θύμα ρατσισμού (τον κυνηγούν επειδή είναι λευ-

κός!), ένταση, και μια ταινία που απέτυχε εμπορικά στην Αμερική. Δείτε την —ίσως μόνο γι' αυτό.

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

□□□ Τον Νίκο Γ. Πεντζίκη με αναδρομική έκθεσή του (παρουσιάζονται 60 έργα του) φιλοξενεί όλο τον Απρίλιο η Δημοτική Πινακοθήκη της Πάτρας.
□□□ Λευκό περιβάλλον που

το διαβρώνουν ρωγμές. Έχνη ενός γαιώδους χρώματος. Και ένα ανθρώπινο προσωπίδο να δεσπόζει στη σύνθεση. Η νέα δουλειά του Κώστα, από τις 16 Απριλίου στη γκαλερί Κρεωνίδη (Κανάρη 24).

□□□ «Η ζωγραφική μου είναι οι φωτεινές μέρες της ζωής μου» λέει η Γιούλα Ροζάκου που εγκαινιάζει τη δική της έκθεση στις 16 Απριλίου, στην γκαλερί Έκφραση (Ι. Μεταξά και Φοίβης 11, Γλυφάδα)

□□□ Την Πέμπτη 11 Απριλίου, στην γκαλερί Χρυσόθεμις (25ης Μαρτίου 20, Χαλάνδρι) η Maria Stoffella - Fendros παρου-

Γιούλα Ροζάκου: Έργο αντιπροσωπευτικό της δουλειάς της

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΤΡΟΠΟΝ

Λόγιοι έκ περάτων, συναχθήσονται έν Σκιάθω, / Ένα του κυρ-Αλεξάνδρου τιμήσωσι τήν Μνήμην¹ / καί σύ τών «λογίων ή νήσος»² / σκίρτα, άγάλλου καί χαίρε.

Ποίημα

ΧΡΗΣΤΟΥ Β. ΣΚΙΑΘΙΟΥ

1. Από τις 20 έως και τις 24/9/1991 θα πραγματοποιηθεί στη Σκιάθο Διεθνές Συνέδριο για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.
2. «Νήσος των λογίων» έχει αποκληθεί η Σκιάθος, στα 1931, από τον αείμνηστο πανεπιστημιακό καθηγητή Αδαμάντιο Αδαμαντίου, ο οποίος είχε σκιαθίτικες ρίζες.

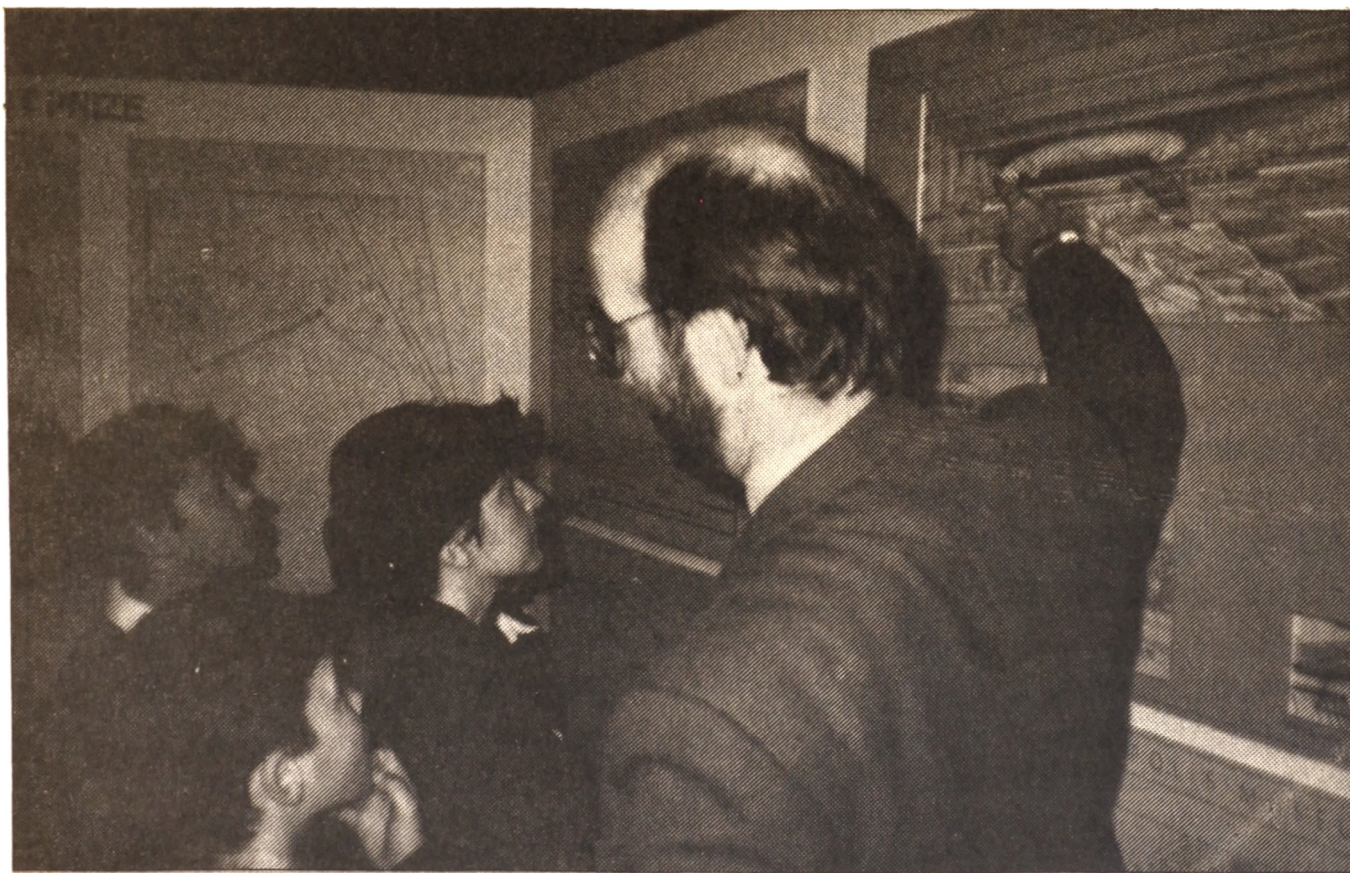
σιάζει έκθεση ζωγραφικής — «Αναμνήσεις Ηλίου».

□□□ Πέντε γυναίκες (οι Κλαίρη Αλεξοπούλου, Ρέα Καρατζέννη, Ζωζώ Σελίμου, Αγγελική Σοφούλη - Μαυροφείδη, Κατερίνα Φιντικιάκη) θα βρίσκονται με τη ζωγραφική τους στο Άδυτο (Διονύσου 56, Χαλάνδρι). Από τις 15 έως τις 30 Απριλίου.

Το Μουσείο που κανένας δεν ήθελε

του Δημήτρη Φιλιππίδη

Μπορεί ένα νέο μουσείο για τα γλυπτά της Ακρόπολης να προκαλέσει πεισματικές διαμάχες γύρω από την Αρχιτεκτονική (με κεφαλαίο Α) και να διχάσει «ειδικούς» και «κοινή γνώμη»; Μπορεί ένα τέτοιο «μοναδικό» κτίσμα στον κόσμο να αποκτήσει υλική υπόσταση και να το δούμε κάποτε με τα μάτια μας χτισμένο μέσα στην Αθήνα;

Ένας πατέρας δείχνει στα παιδιά του το «μάτι του Κυκλώπα».

«Η Ακρόπολη είναι μια αρρώστια
και είμαστε όλοι άρρωστοι...»
(Γ. Σημαιοφορίδης)

Η διαβόητη υπόθεση

Λίγους μήνες μετά την απονομή των βραβείων στο διεθνή διαγωνισμό για το νέο μουσείο της Ακρόπολης, και νά που όλα μοιάζουν αμφίβολα, αντιφατικά και ασαφή. Θεωρητικά έχουμε ένα πρώτο βραβείο, των ιταλών αρχιτεκτόνων *Nicolletti* και *Passarelli* για το οποίο πρόκειται να υπογραφεί σύμβαση ανάμεσα στους μελετητές και το ΥΠΠΟ. Έχουμε επίσης μια εικόνα των ενδοκτησίων που απαλλοτριώνονται στη θέση Μακρυγιάννη, μια και εκείνη την θέση επέ-

λεξαν οι βραβευθέντες στην πρότασή τους.

Υπάρχουν, από τη μια μεριά, δεσμεύσεις από επίσημα χείλη για τη χρηματοδότηση των έργων (χωρίς όμως να είναι ακόμα σαφής η προέλευσή της), ενώ από την άλλη υπάρχει η προσφυγή του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων στο Συμβούλιο Επικρατείας, ζητώντας να ακυρωθεί ο διαγωνισμός για μια σειρά από τυπικούς λόγους. Οι εφημερίδες στο μεταξύ παρακολουθούσαν από κοντά τις νεότερες «εξελίξεις» της υπόθεσης, με ειδησεογραφία και συνεντεύξεις ενώ δεν έλειψαν ούτε τα προεισαγωγικά πυρά εναντίον των πάντων ενός Άρη Κωνσταντινίδη (Η άθλια επικαιρότητα, «Άγρα»).

Ίσως τα παραπάνω να μην είχαν και τό-

ση σημασία, αν κανείς τα σύγκρινε, για παράδειγμα, με την περίφημη δίκη που διεξάγεται αυτή την εποχή στον Άρειο Πάγο. Άλλωστε —και αυτό είναι το αποστομωτικό στοιχείο— δεν ήρθαν τα συνεργεία της τηλεόρασης παρά μόνο στα επίσημα εγκαίνια της έκθεσης για τον διαγωνισμό του μουσείου τη Δευτέρα 18 Μαρτίου στην Πινακοθήκη, να «πάρουν» τον υπουργό Τζαννετάκη να διαβεβαιώσει emphatically το μαζεμένο κόσμο πως όλα βαίνουν καλώς. Γύρω του, και σε τέσσερα επίπεδα της Πινακοθήκης, είχαν εκτεθεί όλες οι συμμετοχές στον διαγωνισμό με ζηλευτή πληρότητα και ο εντυπωσιακός κατάλογος, που εκδόθηκε ειδικά για την έκθεση, κατέγραφε το συλλογικό μόχθο των 430 ομάδων αρχιτεκτόνων που έλαβαν μέρος στο διαγωνισμό.

Και όμως, οι συναρπαστικές «φάσεις» έγιναν τις αμέσως επόμενες μέρες της βδομάδας —όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο— όταν μαζεύτηκε ένας εντυπωσιακός αριθμός από αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, καλλιτέχνες, σπουδαστές και περίοικους (του Μακρυγιάννη) για να ακούσουν τι θα είχαν να πουν όσοι βραβεύθηκαν στο διαγωνισμό. Έτσι, στις 19/3 μίλησαν οι *M. Nicolletti*, *L. Passarelli* (α' βραβείο), στις 20/3, οι *T.* και *Δ. Μπίρης*, *Π. Κόκκορης*, *Ε. Αμερικάνου* (β' βραβείο), στις 21/3, ο *R. Abraham* (γ' βραβείο) και στις 22/3, οι *Π. Δαβλάντη*, *Chi Wing Lo* (ειδική μνεία).

Πιστεύοντας πως ένα τέτοιο τετραήμερο αξίζει να καταγραφεί ως μαρτυρία, μια και αποτελεί σπάνιο φαινόμενο για τα ελληνικά πράγματα, θα προσπαθήσω να «καλύψω» τα όσα διαδραματίστηκαν με κάθε δυνατή πληρότητα. Έτσι θα προσπαθήσω να αναπαραστήσω την ατμόσφαιρα που επικράτησε, χωρίς όμως να αρκεστώ σε ένα τυπικό χρονικό, περισσότερο συνθέτοντας τις θέσεις ή στάσεις που παρατηρήθηκαν, τις εναλλαγές των εντυπώσεων που δημιουργήθηκαν, γενικεύοντας και αφαιρώντας όπου χρειάζεται. Παράλληλα θα δοκιμάσω να απαντήσω στα εύλογα ερωτήματα που γεννήθηκαν σε όσους συμμετείχαν στο διαγωνισμό και στις παραπάνω εκδηλώσεις, σχετικά με την πορεία των πραγμάτων.

Με τι άραγε να «μοιάζει» αυτό το μουσείο;

Συζητώντας για το πρώτο βραβείο του μουσείου, ύστερα από την παρουσίαση των μελετητών, ήταν φανερό πως δύσκολα μπορούσαν τα επιχειρήματα να κρατηθούν στην αφηρημένη σφαίρα της πούρας θεωρίας του «φιλοσοφικού διαλόγου» όπως το χαρακτήρισε, και φάνηκε πως το επιζητούσε, ο *R. Abraham*. Μπορεί ένας διαγωνισμός να χρειάζεται για να προταθούν οι «αξίψεις» πάνω σε ένα αρχιτεκτονικό πρόβλημα, αλλά όλοι λίγο - πολύ βασανίζονταν με το τι

είδους μουσείο θα χτιζόταν στην πράξη. Έτσι, η λυσσώδης επίθεση ενάντια στο πρώτο βραβείο ήταν ένα όχι και τόσο αξιοπρεπές μίγμα από εθνοκεντρισμό («Δεν είναι βιασμός του τοπίου; Θα μπορούσε να χτιστεί στην Αριζόνα ή στην Αλάσκα. [...] Εσείς δεν γνωρίζετε το κλίμα μας...» Μ. Σουβατζίδης), προκατάληψη («Έβαλαν μια υπερτεχνολογία, λες και διαπραγματεύονται με το κλειδί στο χέρι, στο Κουβέιτ. ... Είναι πρόβλημα για μένα αν είναι ειλικρινείς. ... Είστε μια επιχείρηση κι είμαι ένας λάτρης της φιλοσοφικής πλευράς της αρχιτεκτονικής». Α. Προβελέγγιος), αυθαίρετους συνειρμούς («Θυμάμαι το εσωτερικό του πορνείου στην ταινία του Φελλίνι» Μπ. Βακαλοπούλου. «Το παράθυρό σας μοιάζει με το μάτι της Ίσιδας [...] Η θεά Αθηνά θα νικήσει τη θεά Ίσιδα!» Π. Κουμουνδούρος) και αντιφατικότητα («Είμαστε προ τετελεσμένου γεγονότος. [...] Ως προς το μέγεθος, υπάρχει τεράστια περίσσεια μέτρων, αμφιβάλλω για το συνολικό εμβαδόν που αναφέρατε. Ο έλληνας αρχιτέκτων βασίζεται στο μέτρο που πηγάζει από το μέτρο του ανθρώπου. [...] Απορώ γιατί δεν λάβατε υπόψη σας ότι η κλειστή μορφή δεν επιδέχεται σταδιακή κατασκευή...» Κ. Φινές).

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα ποδοσφαιρικής αντιπαράθεσης, με τους «οπαδούς» να χειροκροτούν κάθε κορώνα, η πρόταση των μελετητών να ονομαστεί το νέο μουσείο ΝΑΜΑ έπεσε στο κενό — κανείς δεν είχε όρεξη για βαφτίσια εκείνη τη στιγμή. Άλλωστε είχαν ήδη προταθεί διάφορα παρατσούκλια και στο πατάρι της Πινακοθήκης η ομάδα Πρωτοβουλίας Αρχιτεκτόνων είχε ξεδιπλώσει πάνω με την επιγραφή ΟΧΙ ΣΟΥΠΕΡ-ΜΑΡΚΕΤ ΔΙΠΛΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ.

Το βράχινο δοχείο

Αν την πρώτη μέρα βγήκαν τα μεγάλα μαχαίρια, πολλοί ήταν εκείνοι που περίμεναν μια δόση από τα ίδια τη δεύτερη μέρα, με την παρουσίαση του ελληνικού βραβείου. Το ακροατήριο της ασφυκτικά γεμάτης αίθουσας, παρ' όλα αυτά, γεύτηκε μια μεστή παρουσίαση, αποφασιστική στην ειλικρινειά της («Στόχος μας ήταν ένα όραμα για υπαίθρια έκθεση των γλυπτών πάνω στο βράχο, μια δυσφορία στην προοπτική ενός κτιρίου και μια ουτοπική επιθυμία για ένα μη-κτίριο. [...] Έδαφος με αυλακώσεις, ανεροφυγές, κοψίματα — έτσι συγκροτείται ο μικρόκοσμος του μουσείου. Μοιάζει, με κάποια επιφύλαξη, με στεγασμένη ανακαυφή. [...] Επισημαίνουμε πως η πρόταση δεν αναπαριστά τους ουτοπικούς στόχους που θέσαμε· ούτε υπαίθριο είναι, ούτε φυλακισμένο το τοπίο. Ο βαθμός προέγκυσης εκτίθεται σε κρίση εδώ. Τίποτε δεν είναι τελεσίδικο...»).

Μελετώντας τα σχέδια του γ' βραβείου.

Δυστυχώς, η συζήτηση πάλι «παρεκτράπηκε». Με αφορμή τις αυθόρμητες δηλώσεις της Ε. Τουλούπα, έντεχνα παγιδευμένης από το Γ. Λιάπη («Προκαλώ τους αρχαιολόγους και μέλη της επιτροπής κρίσης...») και του Μ. Κορρέ («...θέση που επελέγη κάτω από δύσκολες συνθήκες στην Υπηρεσία μας. [...] Υπήρξαν συνεχείς πιέσεις, ακόμα και πολιτικές...») έγινε σάλος («...η Μερκούρη είπε ας βάλουμε τις δύο θέσεις για να τους ικανοποιήσουμε, αλλά μετά θα κάνουμε τα δικά μας, έχουμε την εξουσία». Τ. Φραγκούλης). Στον καυγά ανακατεύτηκε ο Κ. Δεκαβάλλας («Ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων δημιούργησε το θέμα των τριών θέσεων. [...] Πιστεύω ότι όλοι οι αρχιτέκτονες είναι τίμιοι...») για να διακοπεί από τον Τ. Μπίρη, που έκανε επίκληση να μην ξεφύγει η κουβέντα σε αντιπαράθεσεις.

Τα ωραία λόγια του Τ. Μπίρη («Την αρχιτεκτονική έκφραση αυτού του νοήματος την αισθανθήκαμε στην απόλυτη, ιδανική γυμνότητα που έχουν για αυτά τα μαρμάρινα ερείπια και ο βράχος που τα στηρίζει — χτυπημένα από μάχες, βροχές και ανέμους») δε φάνηκαν να πείθουν το Γ. Σημαιοφορίδη που αμφισβήτησε την έννοια της «ανακάλυψης» σε ένα τέτοιο «κτίσμα μη-κτίσμα». Ούτε τον πιο προσεγμένο Α. Τομπάζη («Διαλύσατε το κτίριο, κάνετε μια διαλυμένη μορφή. Δημιουργήσατε προβλήματα και μετά κάνετε ένα πολύπλοκο σύστημα για να προστατεύσετε το σύστημα»). Ήταν ίσως φανερό πως ο διαγωνισμός ως ευκαιρία για κοινωνικό έλεγχο της αρχιτεκτονικής δημιουργίας δεν ήταν εύκολο να λειτουργήσει.

Τρίτος στη σειρά, ο R. Abraham, ήρθε εξοπλισμένος για να αντιμετωπίσει μια α-

τμόσφαιρα «πολιτικής συγκέντρωσης» όπως τη χαρακτήρισε. Χαρακτήρισε ως «παράδοξο» το ότι ζούμε σε εποχή όπου αναπνέουμε μολυσμένο αέρα που καταστρέφει τα γλυπτά οπότε πρέπει να τα τοποθετήσουμε σε μουσείο. Και πρόσθεσε πως ίσως έπρεπε να τα αφήσουμε να διαλυθούν ως έκφραση του πολιτισμού μας. Περιέγραψε τους χώρους της δικής του πρότασης ως «οπτική ηχώ» των εκθεμάτων, προειδοποίησε ότι «πρέπει κανείς να καταλάβει το κλασικό πριν το ανατρέψει», θύμιζε μερικές φράσεις από τον Ευπαλίνο του Βαλερύ για την καθαρότητα της έκφρασης και έδωσε το δικό του ορισμό για το μουσείο: «Είναι το σπίτι των ανθρώπων».

Στην παρουσία του, που κατέληξε σε ανάγνωση εκτενών αποσπασμάτων από «αφορισμούς» του καταγραμμένου παράλληλα με τη σχεδίαση της πρότασης. Συνεχώς παρενέβαλλε τις έμφυτες αντιφάσεις που έχει ένα τέτοιο έργο («η μνημειακότητα ενάντια στην ανάγκη ένταξης στην καθημερινή ζωή»), στην «ιερότητα της γεωμετρίας», στην «υποταγή στην απλότητα» και στη συνεχή διαδικασία της διαλεκτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα σε «ιδεώδεις μορφές». Τέλος, δήλωσε πως θεωρεί τη σύγκρουση ως μεταφορά ως κατεξοχήν στοιχείο της δουλειάς του: «σειρές από συγκρούσεις ανάμεσα σε στοιχεία ενυπάρχουν σε μια σύνθεση». Και έκλεισε με τη φράση: «Αν μπορούσα να λεπτύνω τη μύτη του μολυβιού μου με τις λέξεις μου, τότε θα έμενα σιωπηλός».

Στη συζήτηση, όπως ήταν φυσικό, άρχισαν να γίνονται συγκρίσεις με τα προηγούμενα («Πώς ο Hollein επιλέγει το μοντέρνο δικό σας και ο Zevi το μεταμοντέρνο ως πρώτο;» Μ. Σουβατζίδης), κάτι που θα συνεχιστεί και την επόμενη μέρα. Επαναλή-

φθηκε το παιχνίδι των συσχετίσεων («*Η ξαναγκασμένη θεά μέσα από το παράθυρο [...] μου θύμισε περισκόπιο, βρίσκεται σε αντίθεση με το πνεύμα του μουσείου σας*» Μ. Σουβατζίδης) και για πρώτη φορά ζητήθηκε να διευκρινιστεί η στάση απέναντι στον ανειδίκευτο επισκέπτη του μουσείου (Α. Κατσιάπης).

Ο *Abraham* δεν φάνηκε πως φοβόταν τους χαρακτηρισμούς: αρνήθηκε να απαντήσει σε τοποθετήσεις που δεν ήταν ερωτήσεις, απέρριψε συνοπτικά τις παρομοιώσεις («*Το παράθυρό μου είναι ένα παράθυρο για ματάκηδες, για τους επισκέπτες*»), και αρνήθηκε την υποταγή ενός μουσείου στις ανάγκες των ανίδεων («...αυτή η ιερότητα δεν μπορεί να γίνει καταναλωτικό αγαθό σύμφωνα με κοινωνικούς όρους») ενώ παρέπεμπε στο νεκροταφείο του *Scarra*. Και όταν ο Τ. Μπίρης θεώρησε τη λύση του «αυταρχική», εκείνος απάντησε με τον τρόπο της μητέρας του άλλοτε υποψήφιου προέδρου Δουκάκη, όταν ρωτήθηκε για το γιό της: «*Παίρνεις ό,τι βλέπεις*». Τέλος, όταν ερωτήθηκε πως συμβιβάζει τη φαντασία με τον ορθολογισμό («*Άλλο είναι εκπαίδευση και άλλο στην πράξη, όταν σχεδιάζετε*»; Π. Τουνικιώτης) πάλι δε δίστασε να γενικεύσει εύστροφα: «*Πρόκειται για μια βασική αντίφαση της αρχιτεκτονικής. Με τον ίδιο τρόπο αντιμετώπισε ο Mies την "άχυστη γωνία". Είναι ένας αγώνας, μια πάλη —δεν είμαι ειρηνιστής*».

Η αστείρευτη ευαισθησία μιας αμοιβάδας

Τέταρτη μέρα των παρουσιάσεων, το κοινό είναι αισθητά πιο περιορισμένο, και το λόγο παίρνει ο *Chi Wing Lo*. Χρησιμοποιεί τη λέξη «πλατεία» στα ελληνικά, και την επαναλαμβάνει συχνά - πυκνά στις φράσεις του: «*η πολιτισμική πλατεία στου Μακρυγιάννη*». Από τη μια μεριά η πλατεία και από την άλλη, ο «τοίχος» με τις συσπάσεις του —με επέκταση ή σύμπτυξη— που την περιβάλλει, κρύβοντας τις πίσω όψεις των πολυκατοικιών στο κάτω μέρος του οικοδομικού τετραγώνου. Μιλάει για τη «χωρική αλληλοεπίδραση ανάμεσα στα δυο στοιχεία που συνθέτουν τον τοίχο» και προβάλλει τις αξίες ενός έμμεσου βορεινού φωτισμού των γλυπτών, μέσα από τη λεπτή επιδερμίδα μαρμάρου, όριο του τοίχου προς την «πλατεία».

Στη συζήτηση, η Ε. Φιλιπποπούλου αποκαλύπτει πως φήφισε τη λύση τους για πρώτο βραβείο («*Δεν είναι μόνο η σύλληψη του μουσείου αλλά και ο τρόπος που αντιμετώπισαν τους κατοίκους της Αθήνας. [...] Επενέβησαν στο πρόγραμμα. Μπήκαν στον κοινωνικό ρόλο του αρχιτέκτονα*»). Σε ερώτηση για τη λογική του τρόπου έκθεσης των γλυπτών (Μ. Παπα-

ναγιωτοπούλου), ο *Lo* επαναλαμβάνει πως το κτίριο είναι μια αμοιβάδα και δηλώνει «*Για το πώς χωρίζονται οι εκθεσιακές ενότητες, δεν ισχύει η συμβατική κατάταξη. Παίζει ρόλο ο φωτισμός και η τοποθέτησή τους με υποκειμενικά κριτήρια. Οι σχέσεις γλυπτών με το χώρο ορίζονται με αρχιτεκτονικά κριτήρια*». Ο σχολιασμός της τόσο ιδιότυπης αυτής λύσης θα κλείσει με την επαναφορά του θέματος της «μαζικής κουλτούρας» σε συνδυασμό με τη σαφή νύξη ότι «*αν είχε διασπαστεί το πρόγραμμα και μπορούσαν να αξιοποιηθούν περισσότεροι χώροι*» θα είχε λυθεί «*το πρόβλημα μεγέθους του μουσείου*». (Γ. Λιάπης).

Το τετραήμερο θα κλείσει σε λίγη ώρα, και χρειάζεται να γίνει κάποιος απολογισμός. Τον επιχειρεί ο Γ. Σημαιοφορίδης σε επίπεδο τυπολογίας («*δυο είναι οι λύσεις: αρχιτεκτονική περιβόλου και η αίθουσα*»), για να καταλήξει πως «*το πρώτο βραβείο δεν λέει τίποτα στα β', γ', δ' βραβεία βγαίνει το μουσειογραφικό πρόβλημα*». Αλλά η προσπάθεια πέφτει στο κενό: αυτή η συζήτηση θα πρέπει να γίνει σε άλλο χώρο, με άλλα μέσα. Αντί γι' αυτήν, ξανατίθεται το θέμα οργάνωσης χωριστής ημερίδας για το μουσείο («*Τώρα αρχίζει να επικρατεί ηρεμία. [...] Είναι χρήσιμο, αν και θα λείπουν οι ξένοι κριτές, να ακούσουμε τους Έλληνες να εκθέτουν τις σκέψεις τους. [...] Εμείς στο Σύλλογο θα προσπαθήσουμε να το πετύχουμε*» Σιαπκίδης).

Και τώρα, τι;

Καθώς σπρωνόμαστε να φύγουμε, αλλά και τις επόμενες μέρες, συζητώντας ξανά τα όσα είδαμε και ακούσαμε, και πάλι, σε τακτικές επισκέψεις στην ίδια την έκθεση στην Πινακοθήκη, προσπαθούμε να συλλάβουμε τη ρευστή κατάσταση που έχει διαμορφωθεί. Στον αέρα αιωρούνται διάφοροι αφορισμοί για την «αποτυχία» του διαγωνισμού, για το ατελέσφορο της προσπάθειας του ΥΠΠΟ και εκτοξεύονται «σενάρια» όπως το να αποζημιωθεί η μελέτη του α' βραβείου, αλλά να μην χτιστεί, ώστε μετά να ανατεθεί η μελέτη σε κάποιον επώνυμο, για να τελειώσουμε. Ή, ίσως το πιθανότερο, θα αρχίσει να χτίζεται το μουσείο με το γνώριμο ελληνικό τρόπο: θα πέσουν λίγα μετὰ ώσπου να σωθούν τα λεφτά, μετά θα περιμένουν να ξαναμαζευτούν πάλι λίγα δεξιά - αριστερά, το έργο θα χρονίσει και στο μεταξύ θα έχουν αλλάξει γνώμη οι αρμόδιοι.

Στα παραπάνω (και στις παραλλαγές τους) υπάρχουν, δυστυχώς, προηγούμενα. Γιατί οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί δεν αποτελούν εξαίρεση από τις υπόλοιπες «πρακτικές» της ελληνικής κοινωνίας. Και η πείρα διδάσκει πως τίποτε δεν είναι πιο αποτελεσματικό από την καθυστέρηση με κάποια

προσχήματα, την αναβολή ύστερα από κατάλληλες πιέσεις, τα παρασκήνια που στήνονται από εργοδότες, επιτροπές ή ακόμα, και κυβερνήσεις.

Δεν θα σχολιάσω το «επίπεδο» της συζήτησης στο τετραήμερο: ως είναι μάρτυρες τα λίγα που ανέφερα παραπάνω. Προτιμώ να επιστρέψω στο διαγωνισμό, για να διαρωτηθώ με τη σειρά μου, ίσως με κάποια δόση κυνισμού, τι ήταν εκείνο που περιμέναμε από το διαγωνισμό. Αν ήταν μια σίγουρη (λαοφιλής) λύση *pret-à-porter*, γιατί να μη γίνει μια απευθείας ανάθεση σε κάποιον «μεγάλο» ή έστω, ένας κλειστός διαγωνισμός ανάμεσα σε καμιά δεκαριά «φίρμες»; Τι παραπάνω φάχναμε να βρούμε μέσα στις λύσεις που θα στέλνονταν από όλο τον κόσμο; Δεν αρκούσε αυτό ως τεκμήριο αγαθών προθέσεων;

Είμαστε ή όχι διατεθειμένοι να δούμε το διαγωνισμό με την αρμόζουσα σοβαρότητα, δηλαδή σαν πραγματικοί «επαγγελματίες» αρχιτέκτονες, που ξέρουν τη δουλειά τους καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον; Πού ξέρουν πώς να συνδυάσουν τον οραματισμό με την πρακτική δουλειά; Ή είναι την ημέρα ντροπή να διεκπεραιώνεις καλά το έργο σου και να πρέπει να απολογείσαι για την όποια ικανότητα διαθέτεις;

Αν δεν «αρέσουν» τα βραβεία, αυτό σημαίνει απαραίτητα πως στερούνται αξίας; Αν δεν «μας κάνει» η επιτροπή κρίσης, τότε τι πρέπει να έχουμε στη θέση της —ένα δημοψήφισμα; Με άλλα λόγια, ποιος επιτέλους αποφασίζει για το τι θα γίνει σ' αυτό τον τόπο —εκείνος που έχει επιφορτιστεί μ' αυτό το ρόλο ή όποιος τυχαίνει να μη συμφωνεί μαζί του;

Η αμφισβήτηση αυτού του διαγωνισμού, είτε ως πρόγραμμα είτε ως κριτική διαδικασία, δε σημαίνει απαραίτητα πως το αποτέλεσμα ήταν απαράδεκτο —δεν υπάρχει τέτοια ντετερμινιστική σχέση μεταξύ τους. Στην πράξη δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να υπονομεύει το θεσμό των διαγωνισμών γενικά (αδιαφορώ για το διεθνές κύρος της Ελλάδας — τι είχαμε τι χάσαμε) και μας φέρνει ένα βήμα πλησιέστερα στους διαγωνισμούς -πακέτα, που είναι τόσο της μόδας αλλά και τόσο καταστροφικοί για την ίδια την αρχιτεκτονική. Άραγε αυτό ήταν το ζητούμενο; (όχι τίποτε άλλο, θα είχαμε σίγουρη χρηματοδότηση!).

Όσο για τα γλυπτά της Ακρόπολης, για τα οποία υποτίθεται ότι όλοι κοπτόμεθα, μια ιδέα θα ήταν να τα εμπιστευτούμε και αυτά στο Βρετανικό Μουσείο. Γι' αυτό ρίχνουν το αντισύνθημα: «*Φυγή στην Αλβιώνα*». Έτσι θα γλίτωνε το ΥΠΠΟ από έναν πονοκέφαλο, ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων από δικαστικά έξοδα και το κέντρο της Αθήνας από ένα αρχιτεκτονικό έργο που δεν χωράει πουθενά. Έχω άδικο; □

Για τον Άλκη

(που πέθανε σε ηλικία 45 χρόνων)

«Αν αντί να κάνουμε ιστορία προσπαθούσαμε να καταλάβουμε ποιες είναι οι ευθύνες μας σε ορισμένα γεγονότα που ύστερα κάνουν την ιστορία, δεν θα είμαστε γελοίιοι. Δεν χρειάζεται να κάνουμε ιστορία, χρειάζεται να φτιάχνουμε τη βιογραφία μας».

(V. SKLOVSKIJ)

Είναι κρίμα που χρειάζεται ο θάνατος για να αναλογιστούμε και να ομολογήσουμε τη συμβολή και την παρουσία ενός φίλου, ενός συναδέλφου. Θαρρείς πως η ανεξαγόραστη ροή της ζωής κάνει ό,τι μπορεί για να αφήσει σκέψεις και συναισθήματα σχεδόν λαθραία, άλλοτε υπαινικτικά και τις περισσότερες φορές ανολοκλήρωτα. Έστω και τούτη την ώρα λοιπόν, που ο Άλκης Χριστοφέλλης δεν βρίσκεται ανάμεσά μας, να δούμε επιτέλους σωστά και να μιλήσουμε για την αληθινή παρουσία και το έργο του. Και όχι μόνο εμείς οι ευάριθμοι που τόσο μας ωφέλησε με τη διδασκαλία, τα κοινά οράματα και τις φευγαλέες εξάρσεις, τις κρίσεις και τη βιβλιοθήκη του, αλλά και οι αρχιτεκτονικές σχολές που έμαθαν πλέον να βολεύονται άνετα στην διαλογική ατροφία, τον τετραπέρατο «επαγγελματισμό» και την πολιτιστική βουβαμάρα.

Δυο λόγια βιογραφικά κατ' αρχήν: ο Άλκης Χριστοφέλλης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1946 («για μένα όλα τα σπίτια και όλες οι πόλεις, οι οικονομίες, οι κοινωνίες και οι πολιτισμοί τους, από το 1950 μέχρι σήμερα, αρχίζουν και τελειώνουν στο Γαλάτσι όπου έζησα περίπου εννέα χρόνια», γράφει σε ένα από τα ωραιότερα κείμενα της ελληνικής αρχιτεκτονικής το 1979). Επούδασε αρχιτεκτονική στο Μιλάνο, όπου από το 1976 έγινε καθηγητής. Έργο πλούσιο και «πολύτροπο», καθώς θα έλεγε ο ίδιος. Το φάντασμα της ουτοπίας, η ενεργός συνείδηση, το παιχνίδι με τον αστισμό, η υπαρξιακή παράμετρος και η διαλεκτική γνώση. Θεωρητικές σκέψεις και κείμενα, κόρπιες ιδέες και πολύωρη διδασκαλία, συμμετοχές σε εκδηλώσεις και διαγωνισμούς, συνεργασίες και ακούραστη μελέτη της ιστορίας, ήταν γι' αυτόν πάντοτε στιγ-

μές αξεδιάλυτες συλλογής, ταξινόμησης και επιλογής υλικού για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Αυτό ήταν το πρώτο και κύριο μάθημα που ο ίδιος τήρησε χωρίς παλινωδίες.

Πρέπει, ωστόσο, να παραδεχτούμε ευθύς εξ αρχής ότι ο Άλκης ήταν ένας ξεχωριστός, από κάθε άποψη, αρχιτέκτονας που έζησε την αρχιτεκτονική με τρόπο ολοκληρωτικό και αριστοκρατικό. Γρήγορα έφερε την ανήσυχη και ανυπόμονη ενεργητικότητα του αντιμέτωπη με την έμμονη ιδέα της ανάμειξης στοιχείων και ειδών και την απεραντοσύνη του αρχιτεκτονικού παρελθόντος στο οποίο κανείς δεν μπορεί να αντισταθεί. Από αυτό διάλεξε τις πιο ιδιότυπες και ανορθόδοξες στιγμές του: τον ρωσικό κονστρουκτιβισμό και τους «Βιεννέζους φίλους», τις πολεοδομικές εμπειρίες των λαϊκών και δημοκρατικών διοικήσεων του '20 και τον Perret, το Gatepac και τον μιλανέζικο ρασιοναλισμό, την αθηναϊκή δεκαετία του '50 και το Plecnik. Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε και τις «εξωαρχιτεκτονικές» αναφορές: τον Gramsci και τον «Ιλισσό», τον Χατζηδάκη και τους οικοδόμους του Διαμαντόπουλου και πάει λέγοντας.

Όμως, ο Άλκης δεν ονειρευόταν απλώς αυτό το παρελθόν· πατούσε πάνω του. Δεν το αντέγραφε άτεχνα· το αντιμετώπιζε σαν το «χαμένο χρόνο» που αναδημιουργώντας πρέπει να «ξανακερδίσουμε». Γι' αυτό και η δουλειά του τα έχει όλα και είναι όλα αυτά.

Αν δούμε προσεχτικά το σύνολο του έργου του δεν θα πρέπει να μας εντυπωσιάσει η διαπίστωση ότι έχουμε να κάνουμε με ένα ηθελημένο εκλεκτικισμό. Αυτό ακριβώς ήταν το είδος της πείρας που η αρχιτεκτονική του χρειαζόταν. Ο τρόπος δουλειάς του βασιζόταν στις αναφορές, ή, πιο συνετά, σε έ-

Ο Άλκης Χριστοφέλλης

να ελεγχόμενο χάος αναφορών που ο ίδιος ποτέ δεν έκρυψε. Ο Άλκης ήξερε καλά πως υπάρχουν πράγματα που εκφράζονται με φιλοπαίγμονα διάθεση και κάποτε ίσως με αφέλεια, γιατί ακριβώς είναι απαραίτητα. Ήξερε τη μακραίωνη σημασία των κανόνων, αλλά και τις παραβάσεις τους.

Μέσα απ' όλα αυτά, ο Άλκης έγινε κάτοχος ενός προσωπικού κόσμου ο οποίος χαρακτηρίζει απόλυτα ό,τι έγραφε ή σχεδίασε: είναι αλήθεια ότι μπορεί κανείς να αναγνωρίσει εύκολα ένα έργο του κοιτώντας μια φωτογραφία, από το στυλ και την ατμόσφαιρα κυρίως. Δηλαδή, από τον χαρακτήρα κάποιου νοήματος που το διαπερνά. Ο ίδιος έδινε συνεχώς μορφές στις έμμονες ιδέες του και σ' εκείνον «τον παράγοντα που πηγάζει από τις προσωπικές αξίες του καθένα. Από τα προσωπικά του βιώματα. Από τους δρόμους και τα σπίτια της πόλης που έζησε» (Ζ' Αρχιτεκτονικό Συνέδριο). Με λίγα λόγια υπερασπίστηκε έναν τρόπο σκέψης και αρχιτεκτονικής αίσθησης απ' το δικό του, για ορισμένους ελκυστικό, για άλλους αδιάφορο ή και αυθαίρετο. Ωστόσο ύψιστο μάθημά του δεν ήταν αυτά καθεαυτά ο τρόπος και η αίσθηση, αλλά η ζωτική σημασία των εμμονών που τον υποκινεί. Και αυτές τις εμμονές του ήθελε «να τις εξωτερικεύει και να τις κάνει συνειδητές και στους άλλους». Ήθελε να τις «ιστορεί» (τότε μόνον ο καλλιτέχνης είναι καλλιτέχνης, έλεγε ο Gramsci). Για το λόγο αυτό ίσως, προτιμούσε την ομαδική δουλειά στο γραφείο (Bottega) και αγαπούσε τη διδασκαλία. Μια διδασκαλία υποκείμενη ανά πάσα στιγμή σε διάψευση, ποτέ όμως στην αμετροέπεια των μορφολογικών πειραματισμών και την απολιτικότητα.

Πριν από την πρόσφατη καθαίρεση των κάθε λογής ιδεολογημάτων, ο Άλκης ήξερε πως το πολιτικό στοιχείο στην αρχιτεκτονική δεν περιορίζεται στην κοινωνική καταγγελία ή στο «ανώδυνο προσωπείο του χλευασμού», αλλά συναντά την αναζήτηση σχήματος και μεγέθους του έπους τις μικρές εκρήξεις ποίησης και τον «σύγχρονο ελληνικό ρεαλισμό» που κρατούν ζωντανή την ελπίδα της αρχιτεκτονικής.

Γιώργος Τζιρτζιλάκης

ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ

Φιλόλαος, Γλυπτική,
Κρεωνίδης ως 4.4.

Ο Φιλόλαος (Γλούπας, γ. Λάρισα 1923) έχει παραμείνει τεχνίτης, όπως τον πρωτογνώρισα το 1964 όταν του οργανώσαμε στην Γκαλερί Μέρλιν, με τη Λύντια Στεφάνου, τη μοναδική, ως σήμερα, ατομική του έκθεση στην Αθήνα. Τεχνίτης όμως που έχει εξαρθεί όχι μόνο με τη δύναμη των χεριών του, αλλά και με την ενάργεια του μορφοπλαστικού οράματός του —που θα το ζήλευαν πολλοί σημερινοί *designers*— στο ύφος ενός από τους ελάχιστους σημαντικούς γλύπτες της σημερινής Ελλάδας. Στη Γαλλία έχει όνομα μεγάλο, και τον καλούν συχνά να φτιάξει γλυπτά, να διαμορφώσει δημόσια κτίρια και χώρους με Γάλλους αρχιτέκτονες. Στην Ελλάδα παραμένει άγνωστος ο Θεσσαλός αυτός γιος ενός μάστορη ξυλουργού, κι ας λέει «...το σίγουρο είναι πως αγαπώ την Ελλάδα...όταν ανθίζουν οι καστανιές, την ώρα που τα κρίνα ξεπετούν τα λευκά τους πέταλα, είναι καιρός να κατηφορίσω προς τα εκεί».

Εδώ μας παρουσιάζει τριών ειδών έργα:

α) Καθαρά γλυπτικά έργα γινωμένα τα τελευταία 5-6 χρόνια, όλα από ανοξείδωτο ατσάλι, μερικά συνδυασμένα με λευκό σκυρόδεμα (*béton lavé*) σε φόρμες οργανικές, πέταλα, καρπούς, μίσχους, φύλλα φανταστικών φυτών. Όλα στην κλίμακα του ανθρώπου φυτρώνουν φυσιολογικά κοντά στα άλλα, τα «αληθινά» φυτά.

β) Έργα μικρογλυπτικής και μικροκατασκευαστικής φτιαγμένα κυρίως από ξύλα εκβρασμένα από τη θάλασσα και πήλινα θραύσματα, με λίγο πρόσθετο χρώμα, συνθεμένα σε εικόνες - μινιατούρες —πιο ζωγραφικές από γλυπτικές— νεκρές φύσεις, τοπία παραθαλάσσια, εργοστάσια που καπνίζουν τα φουγάρα τους, κ.ά. που είναι τόσο «ρεαλιστικά» —τό-

σο κολλάνε στην πραγματικότητα— ώστε καταλήγουν «σουρρεαλιστικά» από την ευρηματικά σοφή συναρμολόγηση των πιο απρόοπτων υλικών σε καταστάσεις γεμάτες ποίηση, κέφι και φαντασία, που σε κάνουν να βιώνεις πλάϊ στον καλλιτέχνη τη χαρά της συναρμολόγησής τους.

γ) Φωτογραφίες των μεγάλων έργων που έχει φτιάξει σε δημόσιους χώρους σε πόλεις της Γαλλίας, έργα που δεν είναι απλή διακόσμηση κοινόχρηστων χώρων, αλλά αυτοτελή γλυπτικά αρχιτεκτονήματα, όπως οι πανύψηλες υδροδεξαμενές, τα συντριβάνια, οι «γλυπτικές διαμορφώσεις» σε κτίρια νομαρχιών, δικαστηρίων, εταιρειών σε διάφορα μέρη της Γαλλίας. Ο Φιλόλαος λειτουργεί παντού σε όλες τις κλίμακες, δίχως να χάνει την κλίμακα του ανθρώπου από τα μικρογλυπτικά τοπία του ως τα γιγάντια αγάλματα προσώπων όπως ο διάσημος αεροπόρος Μερμόζ, ο Χριστόφορος Κολόμβος, ή ο αρχιτέκτονας Παρά.

Εδώ είναι που ο Φιλόλαος συναντιέται με τους γλύπτες - αρχιτέκτονες της αρχαιότητας για τους οποίους η ράβδωση ενός χίονα, ένα φάνωμα, ένα κάθισμα ήταν εξίσου γλυπτικά

Φιλόλαος: Παραλία του Βόλου. Έργο αρχιτεκτον. Πρίτ, Αγγελόπουλου

όσο και μια ζωφόρος ή ένα σύμπλεγμα εθνών που μάχονται κενταύρους.

Χαιρετίζω την επιστροφή του Φιλόλαου, έστω και πρόσκαιρη, μετά... 27 χρόνια, την εικαστική Ελλάδα. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες, οι ελληνικές υπηρεσίες που ισχυρίζονται ότι ασχολούνται με τον «πολιτισμό» και θέλουν να ενισχύσουν την τέχνη και να κοσμήσουν το περιβάλλον θα είχαν πολλά να ωφεληθούν από μίαν επίσκεψη σε τούτη την έκθεση, από μια μελέτη της περίπτωσης Φιλόλαου, και να ακολουθήσουν το παράδειγμα των Γάλλων γραφειοκρατών και κεφαλαιοκρατών, όπως έκανε στην Ελλάδα, με τόσην επιτυχία, ο Δήμος του Βόλου, αναθέτοντας το 1986 στο Φιλόλαο την «περιβαλλοντική διαμόρφωση» της παραλίας του με ένα σύνολο από έργα σε μπετόν.

Αλέκος Λεβίδης, «Τόπων Γραφαί 1984-91», Γκαλερί Σκουφά ως 30.3

Από τους «Λουόμενους» που

παρουσίασε πέρσι ο Λεβίδης (γ. 1944) έχει κρατήσει μόνο ένα μεγάλο «Τρίπτυχο» όπου είναι φανερό ότι συγκεφαλαιώνει όλους τους καρπούς έρευνας και πειραματισμών του γύρω από ένα τόσο δύσκολο, συνθετικό, θέμα. Δίχως να περιορίσει τις διαστάσεις των έργων του, έχει επιστρέψει στην αντίληψη της «ποιητικής μικρογραφίας» όπως την έλεγα, γιατί η ευαισθησία του δεν αναλύεται σε μεγαλόσχημες εξάρσεις και πλατιές χειρονομίες αλλά συγκεντρώνεται στη διείσδυση στην ουσία «τόπων» της Αττικής, της Σαλαμίνας, των Ανατολικών Κυκλάδων, που πρέπει να τους έχει ιδιαίτερα αγαπήσει για να μπορεί να μας μεταδίνει σεμνά μα πόσο πειστικά τη βαθύτερη συγκίνησή του από την επαφή μαζί τους όπως άλλοι μεταδίδουν τη συγκίνησή τους από την προσέγγιση σε ένα αγαπημένο κορμί. Την υφή και την χροιά της επιδερμίδας μα και την εσωτερική δομή μιας λιόφυτης πλαγιάς στη Σίφνο, μιας φοινικιάς δίπλα σε ένα νεοκλασικό ρημάδι της Σαλαμίνας, δείχνουν όλο το ταλέντο του να οικειώνεται με τα αντικείμενα του ζωγραφικού του έρωτα και να εισάγει το θεατή στην τόσο προσωπική αυτή του οικείωση, την οποία θα ονόμαζα με τον Γαλλικό όρο *intimité* γιατί στη γλώσσα μας, ίσως χαρακτηριστικά (;) η έννοια λείπει. Θα έλεγα πως ο Λεβίδης είναι ένας *intimiste* διαμορφωτής όχι εσωτερικών χώρων για τους οποίους πλάστηκε ο όρος, αλλά υπαιθρων τόπων, και γενικά του περιβάλλοντός του δίχως την παραμικρή γραφικότητα ή συναισθηματισμό. 16.3.91

Α. Λεβίδης: Σίφνος

Αλέξανδρος Ξύδης

ΡΟΥΠΕΛ: 50 χρόνια από τη θυσία του Λοχία Δημήτρη Ίτσιου

Σκοπιά στο ακριτικό φυλάκιο του Ρούπελ.

Πριν 50 χρόνια ακριβώς, η ναζιστική Γερμανία εισέβαλε στην Ελλάδα προκειμένου να ανατρέψει την προέλαση του ελληνικού στρατού στην Αλβανία.

Το πρώτο οχυρό που αντιστάθηκε στην γερμανική εισβολή ήταν το Ρούπελ. Εκεί, πρωτοστάτησε με τη θυσία του ο λοχίας Ίτσιος.

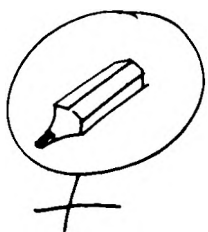
Το καλοκαίρι του 1953, αυτός που γράφει είχε διαταχθεί σαν έφεδρος Ανθυπίατρος να καλύψει τις ανάγκες του Τάγματος προκαλύψεως που ήταν τότε στα Άνω Πορόια του Μπέλλες και είχε νοικιάσει ένα δωμάτιο απέναντι από το στρατόπεδο «Μαρουδή» του Λόχου Διοικήσεως, όπου βρισκόταν και το Ιατρείο. Το σπίτι ήταν του παππού Αναστάση και της γιαγιάς Χρύσας Ίτσιου. Ο εγγονός τους Αναστάσης κι αυτός, 17 χρονών, ήταν στο Α' Σύστημα Προσκόπων Άνω Ποροίων που είχε ιδρύσει τότε και επόπτευε τη λειτουργία του ο Ανθυπίατρος με άδεια της Μεραρχίας. Λίγο από τα όσα έλεγαν παππούς και γιαγιά, λίγο από τις ιστορίες που άκουγε από τους γέροντες του χωριού ο Ανθυπίατρος είχε σχηματίσει σε αδρές γραμμές την ιστορία του Λοχία Δημήτρη (Μήτσου) Ίτσιου. Ήταν τον χειμώνα του 1954 που μέσα σε ένα κασόνι στα γραφεία του Τάγματος έπεσε στα χέρια του ένα έντυπο μικρού σχήματος με τις σελίδες του σκεβρωμένες από την υγρασία, που είχε τον τίτλο «Πολεμικόν Ημερολόγιον Διοικητού 11/70 Τάγματος Πεζικού. Ελληνογερμανικαί επιχειρήσεις, Μπέλλες 1941». Στις 51 σελίδες του αναφέρονταν λεπτομέρειες από την εποποιία της 6ης Απριλίου του 1941 και στη σελίδα 46 αναφερόταν το Πολυβολείο 8 (Π8) που διοικούσε ο Λοχίας Ίτσιος.

Στις 2:30 της 6ης Απριλίου 1941 τηλεφώνησε ο Διοικητής ότι το 165 (προωθημένο παρατηρητήριο πάνω ακριβώς στα σύνορα που ήταν το σημείο που χύνονταν τα νερά της βροχής νότια) αναφέρει ύποπτες κινήσεις. Ένας πυροβολισμός στην Καλαμπάκα και ταυτόχρονα ένας ορυμαγδός πυροβολισμών έδειχνε ότι εκδηλώθηκε επίθεση δυτικά από το Ντεμίρ Καπού ως το Τριεθνές και ανατολικά ως το Ιστιμπεη. Μέχρι εκεί έφταναν οι πληροφορίες που είχε εκείνες τις ώρες το Τάγμα. Το φυλάκιο 165 που διοικούσε ο Ανθυποασπιστής Τανιμανίδης με 24 στρατιώτες δέχθηκε την επίθεση ενός τάγματος. Το φυλάκιο 1771 που διοικούσε ο Ανθυπολοχαγός Τσόλης τηλεφώνησε: «κυκλωθήκαμε, θα αγωνισθούμε μέχρι εσχάτων, Ζήτω η Πατρίς!» και δεν ξαναπάντησε.

Το φυλάκιο 163 που διοικούσε ο Ανθυπολοχαγός Ταμβάκης τηλεφώνησε: «πλαγιοβαλλόμεθα, εχθρός διεισδύει και εις τα νώτα αχρηστεύων θέσεις πολυβόλων». Το φυλάκιο 1120 τηλεφωνεί στο 163: «κρατήσατε πάση θυσία. Διμοιρία Παπαχριστοδούλου αντεπιτίθεται προς ενίσχυσίν σας». Το 1521 στο Κιτσίκ-Καγιά καταλαμβάνεται.

Ο Υπολοχαγός Μαρουδής αναφέρει στο Διοικητή του υποτομέως ότι τα φυλάκια 161 και 162 κατελήφθησαν και αντεπιτίθεται. Από το Δεμίρ - Καπού ο Λοχίας Λαμπρινάκος αναφέρει «άπαντες νεκροί και τραυματίες» και ο ίδιος είχε πολλαπλά τραύματα. Ο Διοικητής υποτομέως διατάζει τον 5ο Λόχο 11/70 «εξορμήσατε προς ανακατάληψιν αυχένος Δεμίρ-Καπού και τα πολυβολεία 6, 7 και 8 να υποστηρίξουν την αντεπίθεση». Γίνεται αγώνας σώμα με σώμα. Η Καλαμπάκα όμως δεν μπορεί να κρατήσει και ο Μαρουδής διατάσσεται να εγκαταλείψει τη γραμμή ανασχέσεως και να κρατήσει το σημείο στηριγματος Κιζ-Μπουνάρ μέχρι εσχάτων. Σε μια άπελπι προσπάθεια να οπισθοχωρήσουν βαλλόμενοι έχουν την κάλυψη του Μαρουδή που κατέβαινε τελευταίος θερίζοντας με το οπλοπολυβόλο το κύμα των Γερμανών που τους ακολουθούσε. Όταν τραυματίστηκε έτρεξαν κοντά του οι Μακρίδης, Σημακάκης και Γεωργόπουλος που τον μετέφεραν πίσω από μια μικρή ανύψωση του εδάφους και εκεί τους τινάξε όλους στον αέρα μια οβίδα. Το Π8 βάλλει καταιγιστικά με όλα τα πολυβόλα για να αναχαιτίσει τα κύματα του εχθρού. Ο Λοχίας Ίτσιος διαπιστώνοντας ότι τα φυσίγγια των πολυβόλων εξαντλούνται διέταξε τους τέσσερις άνδρες του να προφτάσουν, ρίχνοντας όσες χειροβομβίδες έχουν στους Γερμανούς που τους πλησίαζαν πια, να πέσουν στην δασωμένη πλαγιά. Εκείνοι αρνήθηκαν να φύγουν και τα πολυβόλα έριξαν μέχρι και το τελευταίο φυσίγγι. Τότε οι Γερμανοί άνοιξαν την πόρτα του πολυβολείου και με την απειλή των όπλων τους διέταξαν να βγουν. Ο Διοικητής του Γερμανικού Τάγματος που είχε χάσει μπροστά στο Π8 τη μισή σχεδόν δύναμή του, κοίταξε τα πολυβόλα, βρήκε ότι είχαν ξοδέψει και το τελευταίο τους φυσίγγι, ζήτησε το Διοικητή του πολυβολείου και όταν παρουσιάστηκε μπροστά του ο Λοχίας Ίτσιος τον χαιρέτησε στρατιωτικά, τιμώντας άξιο αντίπαλο. Μετά όμως τον πυροβόλησε κατάστηθα. Τα υπολείμματα του Γερμανικού Τάγματος έμειναν λίγες μέρες στα Άνω Πορόια για να ξεκουραστούν από τη φοβική μάχη. Τότε ο Γερμανός Διοικητής είπε με έναν διερμηνέα ότι είχε μετανοήσει που σκότωσε τον Λοχία αλλά όταν είδε τους στρατιώτες του που είχε φέρει από τη Γερμανία σκοτωμένους γύρω από το πολυβολείο θόλωσε ο νους του από το θυμό και το έκανε.

Γιώργος Α.Β.

B I B Λ Ι Ο

Αριστερές αγωνίες

Θα μου πείτε, τι σημασία μπορεί να έχει η παρουσία 7 γυναικών στο σύνολο των 14 ερευνητών που συνεργάζονται στον *μολυβδο-κονδυλο-πελεκητή 2*, (1990); Ε, λοιπόν, το ζήτημα δεν είναι μόνο ποσοτικό. Απλώς οι γυναίκες του *μολυβδο-κονδυλο-πελεκητή* είναι και... χαριτωμένες!

Το περιοδικό, πάντως, το μόνο αξιόλογο περιοδικό νεοελληνικής φιλολογίας στην Ελλάδα, βελτιώνεται και φτιάχνει πλέον μια δική του ιστορία —χρήσιμη, χρησιμότητα αν και όχι πάντοτε τερπνή!

Και για όποιον νιώθει απορία για την έγνοια του *χαρτοκόπτη* για τα φιλολογικά πάθη και όχι μόνο τα άγια, σταχυολογώ ένα «γνωμικό» του Γ. Σεφέρη από το άρθρο του Γ.Π. Σαββίδη «Ο γνωμικός Σεφέρης»: «Συλλογίστηκε κανένας τι υποφέρει ένας ευαίσθητος φαρμακοποιός που διανυκτερεύει;». Την απάντηση τη δίνει ο ίδιος πάλι ποιητής: «Δεν μπορώ να ζω όλο με παγόνια».

Ποιος μπορεί;

Ιγγλέση, Χρύση: *Πρόσωπα γυναικών προσώπια της συνείδησης* (εκδ. Οδυσσέας, 1990) —μια έρευνα για τη συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στη σημερινή ελληνική κοινωνία, στηριγμένη κυρίως σε μαρτυρίες γυναικών.

Λοιπόν, υπάρχει «δρόμος» που πάει εδώ, άλλος εκεί; «δρόμος» οικείος, «δρόμος» αλλότριος. Προτείνουμε το *Πλανόδιον* που κυκλοφορεί δυο χρόνια τώρα —και μπήκε στον τρίτο— του πλάνητα βίου του και δεν «επλανήθη» ακόμη. Κυκλοφορεί ήδη ο δεύτερος τόμος, τεύχη 9-13, Αθήνα 1989-1990.

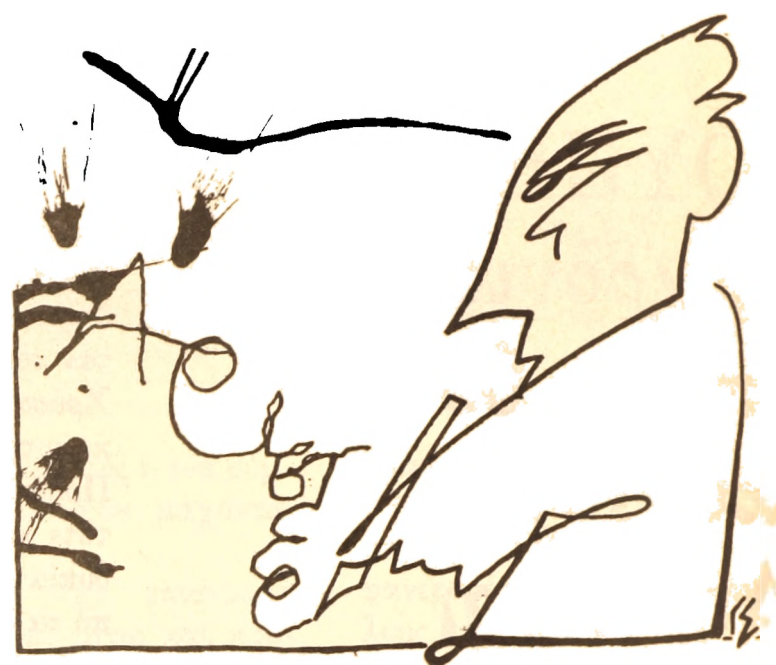
Αιμίλιος Ζαχαρέας
Αναζητώντας την Αριστερά
(εκδ. Παρατηρητής), Θεσσαλονίκη 1990.
Ξενοφών Γιαταγάνας
Η Ευρώπη και η Αριστερά
(εκδ. Θεμέλιο), Αθήνα 1990.

Εξωτερικές και εσωτερικές εξελίξεις έχουν φέρει, όπως εκφράζεται από τον Συνασπισμό, την ελληνική Αριστερά αλλά κυρίως το ΚΚΕ, σε δεινή θέση. Είναι κοινότυπη βέβαια η διαπίστωση ότι η κατάρρευση των ολοκληρωτικών κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη το 1989 επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την παρακμή και κρίση των ΚΚ της Δυτικής Ευρώπης, όσων τουλάχιστον μπορούν ακόμα να θεωρούνται υπολογίσιμες πολιτικές δυνάμεις.

Την αναζήτηση διεξόδου για την ελληνική Αριστερά σκιαγραφούν τα κείμενα του *Αιμίλιου Ζαχαρέα* (*Αναζητώντας την Αριστερά*, Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1990). Αναζήτηση που δεν έχει να κάνει με τον «χαμένο παράδεισο» αλλά με την τοποθέτηση και τις προοπτικές της Αριστεράς στα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα. Ενεργό πολιτικό στέλεχος της ΕΑΡ, μέλος της ΚΕ, ο Ζαχαρέας μάχεται διάφορες απόψεις στον χώρο του που εκφράζονται τόσο από το ΚΚΕ όσο και από το κόμμα του και οι οποίες, κατά την άποψή του φαλκιδεύουν κάθε προοπτική χάραξης κάποιου ορίζοντα αριστερής στρατηγικής στο χώρο της οικονομίας και της πολιτικής. Η αριστερή ηγεσία εγκαλείται για θεωρητική και ιδεολογική απραξία ο δε πολιτικός της λόγος επικρίνεται για εσκεμμένη ασάφεια που συγκαλύπτει την αμηχανία και την έλλειψη προτάσεων. Αμετανόητος μαρξιστής ο Ζαχαρέας επιμένει στην αξία που έχει η επαρκής γνώση της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας, στην αναντικατάστατη σημασία των θεωρητικών εργαλείων της ανάλυσης και στο ζωτικό ρόλο που καλούνται να παίξουν οι διανοούμενοι της Αριστεράς.

Ο εκσυγχρονισμός και η δημοκρατική ανανέωση θεωρούνται τα μεγάλα ζητούμενα της ελληνικής κοινωνίας. Αλλά ο επιχειρούμενος εκσυγχρονισμός της Αριστεράς βάλλεται ως ανεπαρκής, εγκλωβισμένος, καθώς χαρακτηρίζεται, στην αφομοιωτική ικανότητα του καπιταλισμού και της σοσιαλδημοκρατίας. Προτάσσει λοιπόν την «επιστροφή» στην μαρξιστική θέση περί διασύνδεσης του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού χώρου, αλλά και την αναγκαία στροφή προς το χώρο της εργασίας, της απασχόλησης, της ανάλυσης της ταξικής δομής και των ταξικών σχέσεων για την οικοδόμηση μιας αριστερής στρατηγικής ανάπτυξης.

Δε νοείται αριστερή πολιτική χωρίς επέμβαση στην ταξική διάρθρωση, όπως ο ίδιος τη συλλαμβάνει κυρίως ως διάρθρωση της απασχόλησης. Τελικά, ο

συγγραφέας υποστηρίζει ότι η κρίση της ελληνικής Αριστεράς, η ιστορική της αμηχανία, εκφράζεται κυρίως ως κρίση κουλτούρας. Γι' αυτό και η ανάλυσή του τροφοδοτείται από κάποιο στοιχείο ουτοπίας που επιδιώκει να εμβολιάσει εκ νέου την ελληνική Αριστερά με κάποιο ζωντανό ιδεολογικό στοιχείο σαν αντίδοτο απέναντι στον βάλτο του πραγματισμού. Και σ' αυτό το στοιχείο ίσως έγκειται η αξία του βιβλίου, πέρα από τις συγκεκριμένες αναλύσεις, τις απόψεις που εκφράζει και τα στοιχεία που παραθέτει ο συγγραφέας.

Αλλά αν ο Ζαχαρέας αναζητεί άλλους, νέους δρόμους για την ελληνική Αριστερά, ο *Ξενοφών Γιαταγάνας*. (*Η Ευρώπη και η Αριστερά*, Θεμέλιο 1990), είναι βέβαιος ότι η ευρωπαϊκή διάσταση αποτελεί μονόδρομο για την Αριστερά. Κείμενα γραμμένα στην τελευταία δεκαετία συγκεντρώνονται σε αυτόν τον τόμο σε θεματικές ενότητες που αναδεικνύουν τον σοβαρό προβληματισμό του συγγραφέα για την πράγματι «προβληματική» σχέση της Αριστεράς με την Ευρώπη και συγκεκριμένα με την ευρωπαϊκή οικονομική και πολιτική ενοποίηση. Και δεν πρόκειται απλώς για «σημειώσεις» όπως σεμνά διατείνεται ο συγγραφέας (μέλος της ΚΕ της ΕΑΡ και μέλος της Νομικής Υπηρεσίας της *Commission*) αλλά για εύστοχους και σοβαρούς προβληματισμούς «εφ' όλης της ευρωπαϊκής ύλης». Και ορθώς άφησε τα κείμενα αυτά ανέγγιχτα, ώστε και τη δική του διαδρομή να μπορεί κανείς να παρακολουθήσει αλλά και μια πιστότερη απεικόνιση των προβλημάτων να έχει στον χρόνο, κυρίως δε στις στάσεις των ελληνικών κομμάτων.

Ο Γιαταγάνας ενδιαφέρεται βέβαια πρωταρχικά για την ελληνική Αριστερά. Θα λυπόταν, φαντάζομαι, σφόδρα σήμερα διαβάζοντας την εισήγηση της ΚΕ στο 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ που αναμασά τα περί «αποδέσμευσης» από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τα παρόμοια. Γιατί ακόμα και σήμερα η ιδιότητα του Αριστερού και του Ευρωπαϊστή, δεν θεωρούνται συμβίβασιμες για σημαντικό μέρος της ελληνικής Αρι-

στεράς που δεν εξαντλείται στο ΚΚΕ και τον ΣΥΝ.

Μολονότι υπάρχουν εμφανείς μετατοπίσεις θέσεων στην Αριστερά, η κουλτούρα της παραμένει βαθύτατα αντι-δυτική και αντι-ευρωπαϊκή. Πάντα λίγα και δειλά βήματα, πάντα αργά.

Αλλά αυτά δεν είναι αρκετά για να παρακολουθήσουν τους ραγδαίους ρυθμούς με τους οποίους αλλάζει η Ευρώπη. Και γενικότερα, αν πράγματι μας χρειαστεί άλλη μια δεκαετία προκειμένου να ενεργοποιήσουμε τις δυνάμεις που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των νέων δεδομένων, τότε πράγματι θα είναι ανεπανόρθωτα αργά, όπως προειδοποιεί ο συγγραφέας.

Όμως, δεν συμμερίζομαι την υπόγεια αισιοδοξία του συγγραφέα —μολονότι υποθετική— ότι αρκεί η ελληνική Αριστερά να το θελήσει και να το τολμήσει σύντομα (!) για να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων και να καλύψει το κενό στην ελληνική πολιτική.

Ούτε θέλει, ούτε μπορεί, ούτε τολμά. Το μόνο που μπορεί να ελπίζει κανείς —αλλά από πού να αντλήσει ελπίδα;— είναι η χώρα να προλάβει να πηδήσει, την ύστατη έστω στιγμή, στο τελευταίο βαγόνι του τραίνου της ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης.

Βασίλης Καπετανγιάννης

Στο δρόμο της ζωής

B. Sugarman - Φ. Ζαφειρίδης

Οι θεραπευτικές κοινότητες:

Απάντηση στα ναρκωτικά.

Από το Dayton στην «Ιθάκη».

Εκδ. Κομμούνα, Αθήνα 1990.

Η έκδοση αυτού του βιβλίου έρχεται στην πλέον κατάλληλη συγκυρία. Όπως και παλαιότερα, έτσι και τώρα, αρχίζει να εκδηλώνεται μια επίθεση από οργανωμένα και μη συμφέροντα ενάντια σε μια δημιουργική προσπάθεια και μια πρωτοποριακή εμπειρία που οδήγησε δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους στο να ξεπεράσουν τον κόσμο των ναρκωτικών και να μπουν στο δρόμο της ζωής. Στο βιβλίο παρουσιάζεται η εμπειρία των θεραπευτικών κοινοτήτων που αποτελεί μέχρι σήμερα την πλέον ολοκληρωμένη και συγκροτημένη απόπειρα να υπάρξει μια απάντηση στο πρόβλημα της απεξάρτησης από τα ναρκωτικά.

Περιλαμβάνει μια μελέτη του Μπάρρυ Σούγκαρμαν για το Dayton και ένα κείμενο του Φοίβου Ζαφειρίδη, όπου παρουσιάζεται η ελληνική εμπειρία που άρχισε με την δημιουργία της «Ιθάκης», το Νοέμβριο του 1983 στη Θεσσαλονίκη, παράλληλα με μια κριτική αποτίμηση του έργου των κοινοτήτων αλλά και της υπέρβασης του αρχικού μοντέλου που επιχειρείται προσπάθεια που βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη.

Η θεραπευτική κοινότητα Dayton αποτέλεσε την πιο γνωστή κοινότητα αυτοθεραπείας από τη χρήση των ναρκωτικών. Η εμπειρία της —αν και η πρώτη κοινότητα που δημιουργήθηκε ήταν του

Σύνανον στην Καλιφόρνια— σφράγισε όλες τις σχετικές προσπάθειες μέσω αυτοθεραπευτικών κοινοτήτων που απλώθηκαν σε πάρα πολλές χώρες. Η εμπειρία του Dayton —παρ' όλες τις διαφορές— ενέπνευσε και το κίνημα των θεραπευτικών κοινοτήτων στη χώρα μας. Πρόκειται για μια απόπειρα αποτοξίνωσης που δεν στηρίζεται μόνο στη σωματική απεξάρτηση, αλλά προσπαθεί να τη θεμελιώσει στη βάση της οικοδόμησης μιας νέας προσωπικότητας από την πλευρά του εξαρτημένου ατόμου. Έτσι, η θεραπεία συνδυάζεται και στηρίζεται στην κριτική του κοινωνικού μοντέλου που παράγει τη μοναξιά, τη νοσηρότητα και την εξάρτηση.

Η ελληνική προσπάθεια, την οποία παρουσιάζει στο βιβλίο ο Φ. Ζαφειρίδης, βασίστηκε σε εμπειρίες των κοινοτήτων από άλλες χώρες, αλλά και προσπάθησε να ανοίξει και νέους, ιδιαίτερους, δρόμους. Η απεξάρτηση στηρίζεται όλο και περισσότερο στην εσωτερική αυτοδιαχείριση των κοινοτήτων και την κοινωνική πρακτική των μελών τους. Οι θεραπευτικές κοινότητες «Ιθάκη» και «Εξοδος», στην αρχή της λειτουργίας τους, είναι χαρακτηριστικές της δεύτερης «γενιάς» θεραπευτικών κοινοτήτων, παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις στο επίπεδο της ιεραρχίας από το μοντέλο του Dayton που ανήκει στην «πρώτη γενιά». Στη «δεύτερη γενιά» ανήκουν και πολλές άλλες κοινότητες στην Αμερική και την Ευρώπη.

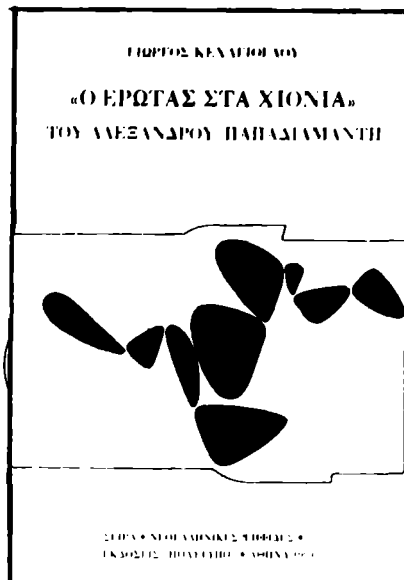
Στην «τρίτη γενιά», η καινούρια πρόταση εκφράζεται ιδιαίτερα

από το μοντέλο της «Παρέμβασης» και βασίζεται κυρίως στην παρέμβαση των μελών της κοινότητας σε προβλήματα οικολογικά και κοινωνικά. Η νέα κοινότητα από τον ίδιο τον τρόπο λειτουργίας της φέρνει σε άμεση επαφή, για πρώτη ίσως φορά στην ιστορία των θεραπευτικών κοινοτήτων, το αίτιο με το αποτέλεσμα.

Το βιβλίο αυτό μας φέρνει σε επαφή με την μέχρι τώρα εμπειρία των θεραπευτικών κοινοτήτων αποτοξίνωσης. Μια εμπειρία μεγάλης εμβέλειας που συνεχίζεται και σφραγίζει το χώρο των εναλλακτικών πρακτικών. Αξίζει τον κόπο όχι μόνο να μελετήσουμε αυτή την πρωτοποριακή εμπειρία αλλά και να στηρίξουμε αυτήν την τόσο σημαντική προσπάθεια, τις θεραπευτικές κοινότητες της Ελλάδας.

Γιάννης Φλώρος

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ
«Ο ΕΡΩΤΑΣ ΣΤΑ ΧΙΟΝΙΑ» ΤΟΥ
ΑΛ. ΠΑΠΑΝΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΠΟΛΥΤΥΠΟ»
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
Δεινοκράτους 131
Αθήνα 115 21, τηλ. 72.49.300

Μνήμη καθηγητών Ε' Γυμνασίου Αρρέων Αθηνών (Αθήνα 1990).

Μια έκδοση που υπενθυμίζει και τιμά τους δασκάλους. Πρόκειται για τη συγκέντρωση και έκδοση των ομιλιών που έγιναν γι' αυτό το σκοπό από το «Σύλλογο Αποφοίτων Ε' Οκταταξίου Γυμνασίου Αθηνών». Ο χαρτοκόπτης ξαφνιάζεται και χαιρέται συνάμα. Όστε, λοιπόν, δεν είναι όλα μάταια;

Ναρκωτικά. Κοινωνικά αίτια - πρόληψη - θεραπεία (εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1990).

Συλλογική εργασία του Εθνικού Συμβουλίου κατά των Ναρκωτικών, καρπός δεκαετούς προσπάθειας επιστημόνων, δημοσιογράφων, σκιτσογράφων και γενικά σκεπτόμενων ανθρώπων οι οποίοι είναι ευαισθητοποιημένοι με το οξύτατο και επίκαιρο πρόβλημα των ναρκωτικών.

Η διερεύνηση του προβλήματος γίνεται με κοινωνικούς όρους και οι προτάσεις για την αντιμετώπισή του πάλι στην κοινωνία προσβλέπουν. Και είναι φυσικό. Καθώς η πρόληψη της χρήσης ναρκωτικών από τους νέους προϋποθέτει μια κοινωνία που να μη σαπίζει... όπως καλή ώρα η Κοσκωτία μας!

Ξέρετε ότι το «Πανόραμα» ετοιμάζει σειρά εκδηλώσεων με θέμα «Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα»; Οι εκδηλώσεις αυτές, εκτός από την Αθήνα, θα γίνουν στο King's College του Λονδίνου και σε πολλές άλλες πόλεις της Ελλάδας. Μαζί ετοιμάζεται να κυκλοφορήσει και ένα βιβλίο με το ίδιο θέμα. Για προαγορές βιβλίων και πιο πολλές πληροφορίες: Αλεξάνδρα Γρυπάρη, τηλ. 36.23.098.

ο χαρτοκόπτης

Περνάει ο καιρός και η υπόσχεση του κ. Τζαννετάκη ότι θα αγοράσουν έργα ελλήνων καλλιτεχνών, για να διακοσμηθούν οι πρεσβείες της χώρας στο εξωτερικό, δεν φαίνεται να παίρνει σάρκα και οστά. Δικαιολογημένα λοιπόν, οι εικαστικοί καλλιτέχνες διερωτώνται: Η Καλλιτεχνική Επιτροπή του ΥΠΠΟ δεν επέλεξε ακόμα ποια έργα θα αγοράσει ή κάνει τις επιλογές της στα κρυφά; Και καθώς μιλάμε για επιτροπές μάθαμε ότι η Καλλιτεχνική Επιτροπή της Εθνικής Πινακοθήκης δεν έχει συνεδριάσει εδώ και καιρό, με αποτέλεσμα ορισμένα από τα μέλη της να θέλουν να παραιτηθούν... Τι είναι λοιπόν αυτό το οποίο προκαλεί αυτές τις κωλυσιεργίες και τις αναβολές;

ΑΝΤ' ΑΥΤΟΥ. Πάγια πλέον η τακτική του κ. Τζαννετάκη να μην εμφανίζεται στις συνεντεύξεις Τύπου του υπουργείου Πολιτισμού. Το ερώτημα, εάν πράγματι αγνοεί τους δημοσιογράφους ή αν τους φοβάται με όσα κατά καιρούς του έχουν καταμαρτυρήσει, παραμένει αναπάντητο... Έτσι, στις καθορισμένες συνεντεύξεις Τύπου τον αντικαθιστά πλέον («αντ' αυτού» όπως λέγαμε παλιότερα) η αναπληρώτρια υπουργός κ. Ψαρούδα-Μπενάκη, η οποία, μόλις πρόσφατα, ανακοίνωσε: Το ΥΠΠΟ σκοπεύει να επανασυστήσει το Γραφείο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, γιατί αφ' ενός μεν οι διευθυντές του υπουργείου δεν τα βγάζουν πέρα και αφ' ετέρου γιατί η κυβέρνηση ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την εκπροσώπηση της Ελλάδας το 1992 στις εκδηλώσεις της Βαρκελώνης, θέλοντας έτσι να αποφύγει το φιάσκο του Δουβλίνου!

Και σε ποιον φορέα νομίζετε ότι σχέπτονται να αναθέσουν το Γραφείο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας; Μα στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Δελφών, το οποίο μάλιστα, μόλις απέκτησε νέο διευθυντή. Καταλήγει λοιπόν η κυβέρνηση της ΝΔ στην ίδια ακριβώς λύση που είχε επιλέξει και το ΠΑΣΟΚ. Ο λόγος; Το Κέντρο Δελφών είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, μπορεί να λειτουργήσει ευέλικτα, δεν εντάσσεται στη γραφειοκρατία του ΥΠΠΟ. Ομολογείται για άλλη μια φορά το γραφειοκρατικό αδιέξοδο ενός ακόμα τομέα της δημόσιας διοίκησης...

«ΥΠΟΝΟΜΕΥΤΕΣ» ΚΑΙ ΣΠΟΝΣΟΡΕΣ. Ένας ακόμα καβγάς στο διοικητικό συμβούλιο της ΕΡΤ ΑΕ, δείχνει ότι τα

Ο ΣΑΔΑΣ - Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων οργανώνει Δημόσια συζήτηση για τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που αφορούσε το Μουσείο της Ακρόπολης και για το αποτέλεσμα του. Αμφιθέατρο Πολεμικού Μουσείου Αθήνας, Βασ. Σοφίας και Ριζάρη, Παρασκευή 19 Απριλίου 1991 από 10.00 π.μ. μέχρι 10.00 μ.μ.

Σενάρια για το γενικό διευθυντή Αρχαιοτήτων

Θα θυμάστε βέβαια το διάταγμα για τον θεσμό των Γενικών Διευθυντών που εισήγαγε η Κυβέρνηση και το οποίο ήδη λειτουργεί στα περισσότερα υπουργεία. Πρόκειται γι' αυτό ακριβώς το διάταγμα, το οποίο, αν εφαρμόζοταν στο υπουργείο Πολιτισμού, απειλούσε κυριολεκτικά να διασπάσει την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Τα νεότερα λοιπόν επί του προκειμένου: Απ' ό,τι φαίνεται πάγωσαν οι κρίσεις για την εκλογή Γενικού Διευθυντή Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων, στις οποίες άλλωστε τόσο έντονα είχαν αντιδράσει οι αρχαιολόγοι. Έτσι, αν και η διαδικασία κρίσεως των υποψηφίων αρχαιολόγων θα έπρεπε να είχε ολοκληρωθεί εδώ και έναν μήνα περίπου, το όλο θέμα μοιάζει να έχει ξεχαστεί...

Τρία σενάρια ακούγονται, τα οποία με τον τρόπο τους δικαιολογούν το γεγονός: ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Καραμανλής, λέγεται, ότι μετάνιωσε που υπέγραψε το διάταγμα —ειδικά για το ΥΠΠΟ— διαπιστώνοντας πλέον και ο ίδιος πως η εφαρμογή του θα συνέβαλε στη διάσπαση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, κάτι το οποίο δεν επιθυμεί... Ο κ. Τζαννετάκης από τη μεριά του, εν όψει του ανασχηματισμού —είναι πλέον σίγουρο ότι ο ίδιος φεύγει από το ΥΠΠΟ— αποφάσισε τελικά ότι δεν θα ήθελε να είναι αυτός ο δράστης... της διάσπασης, ειδικότερα μάλιστα, αφού έχει σύζυγο αρχαιολόγο αλλά και πολλούς φίλους στο χώρο... Έτσι, παραπέμπει εντέχνως το όλο θέμα για μετά τον ανασχηματισμό.

Τέλος, πολλές πιέσεις πρέπει να άσκησαν ισχυρά κυκλώματα αρχαιολόγων, τα οποία μάλιστα επηρεάζουν τόσο τον κομματικό μηχανισμό της Νέας Δημοκρατίας όσο και τον ίδιο τον υπουργό. Καθώς λοιπόν δεν υπάρχει ομοφωνία για κάποιον από τους υποψηφίους για τη θέση του Γενικού Διευθυντή Αρχαιοτήτων, αφήνουν τώρα, όλοι, το πράγμα να ξεχαστεί...

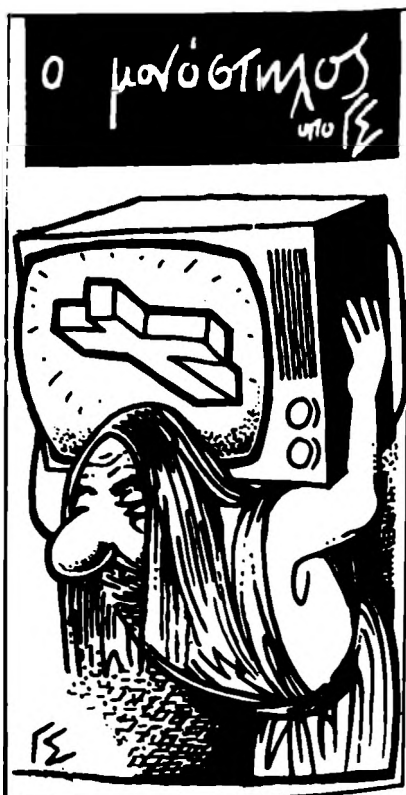
Ωστόσο, όπως λένε οι καλά γνωρίζοντες τα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, αν επιλεγόταν ένας αρχαιολόγος κύρους από τον ευρύτερο χώρο, χωρίς να περιορίζονται οι υποψηφιότητες σε δημοσιοϋπαλληλικά πλαίσια, τότε, σίγουρα τα πράγματα θα λειτουργούσαν διαφορετικά. Γιατί, το διάταγμα αυτό, είναι εκ των πραγμάτων δύσκολο να εφαρμοστεί στον ιδιαίτερα ευαίσθητο αρχαιολογικό χώρο. Για ένα κράτος δε με τεράστιο αρχαιολογικό πλούτο, το σωστό θα ήταν η ενίσχυση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και όχι η διάσπασή της. Όμως, για να γίνει κάτι τέτοιο, χρειάζεται πράγματι μια άλλη αντιμετώπιση από τους αρμόδιους, μια σε βάθος έρευνα των προβλημάτων του χώρου και όχι η εκ των υστέρων διαπίστωση του αδιεξόδου...

μέλη του μάλλον δεν πρέπει να συμπαθούνται ιδιαίτερα. Λέγεται λοιπόν, ότι ο δημοσιογράφος κ. Παύλος Καμβύσης αποκάλεσε τον πρόεδρο κ. Κόρσο «υπονομευτή της ΕΡΤ». Η βαριά αυτή φράση εκτοξεύτηκε από τον κ. Καμβύση, όταν ο κ. Κόρσος ανακοίνωσε στο δ.σ. την απόφασή του να μη γίνεται δεκτή καμιά αίτηση προς έγκριση νέας τηλεοπτικής παραγωγής, εάν δεν συνοδεύεται και από το όνομα κάποιου σπόνσορα.

ΤΟ ΚΑΚΟ ΠΟΥΛΙ.

Έκλεισε ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για το μνημείο της Μάχης της Κρήτης: λαμπρά ως εδώ. Όμως η καλύτερη απόδειξη ότι οι Κρητικοί διατηρούν την ιστορική μνήμη είναι ο σεβασμός σε μνημεία που προϋπάρχουν και η προστασία τους από όσους είναι πρόθυμοι να τα ανταλλάξουν με εμπορευματικές αξίες. Ο λόγος για το «Κακό Πουλί» —το μνημείο δηλαδή που έστησαν οι Γερμανοί έξω από τα Χανιά μετά τη Μάχη της Κρήτης. Οι αυθαίρετοι οικιστές με την ανοχή της αστυνομίας και της πολεοδομικής υπηρεσίας διέπραξαν «επεμβάσεις» (δηλ. βανδαλισμούς) γύρω από το μνημείο.

Είναι καλό να επικαλούμαστε την ιστορική μνήμη, αλλά πειστικό μόνο αν συνοδεύεται από την πράξη της ζωής μας.

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Γκράχαμ Σουίφτ, Φτερωτό μπαλάκι, μτφ. Έρρικος Μπράιες • Έε-βα Κίλπι, Ταμάρα, μτφ. Δημοσθένης Κούρτοβικ • Τ.Ε. Λώρενς, Έπτά στύλοι σοφίας, μτφ. Εὐαγγελία Κιζήλου • Μισέλ Μπυτόρ, Ἡ χρήση τοῦ χρόνου, μτφ. Γιώργος Σπανός • Μισέλ Μπυτόρ, Ἡ τροποποίηση, μτφ. Ἐφη Χατζηφόρου • Φράντς Βέρφελ, Οἱ σαράντα μέρες τοῦ Μουζά Ντάγκ, μτφ. Ἀγγελος Παρθένης • Κάζουο Ἰσιγκούρο, Ἐνας καλλιτέχνης τοῦ ρευστοῦ κόσμου, μτφ. Ν.Κ. • Ἀλεσσάντρο Μαντσόνι, Οἱ ἀρραβωνιασμένοι, μτφ. Δημήτριος Ἀργυρίου • Μάγδα Σάμπο, Τό ἐλαφάκι, μτφ. Γαλάτεια Σαράντη • Τούρ Τέ-γερνταλ, ΚΟΝ-ΤΙΚΙ: Μιά περιπέτεια στίς θάλασσες τοῦ Νότου, μτφ. Κοσμᾶς Πολίτης.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ Ἀγγελος Βλάχος, Πρωθύστερον • Γιώργος Μανιάτης, Ὁ Μίδας βασιλιάς ἔχει αὐτιά γαϊδάρου • Γιώργος Μανιάτης, Δραπέτευσά από τήν Λεγεώνα τῶν Ξένων • Γιώργος Μανιάτης, Ὁ σκύλος καί ἡ Χάρυβδη Ι: Πρώτη Ἀγάπη • Βασίλης Μοσκόθης, Γενεά ἔρχεται • Ἀγγελος Τερζάκης, Τό λυκόφως τῶν ἀνθρώπων • Τριαντάφυλλος Πίττας, Φαντασία • Δημήτριος Κολινιάτης, Ὁ ἐρχομός της • Ἀγγέλα Καστρινάκη, Φιλοξενούμενη • Ν.Α. Καθβαδίας, Δάφνη • Μιχάλης Δήμου, Πυρετός • Ἰσμήνη Καπάνταη, Ἀπειρωτᾶν καί Τούρκων • Φίλιππος Δρακονταειδῆς, Τό μήνυμα.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ

**ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ
«ΕΣΤΙΑΣ»**

ΙΣΤΟΡΙΑ Κ. Καλλιατάκη-Μερτικοπούλου, Ἑλληνικός ἀλυτρωτισμός καί ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις: Ἡ περίπτωση τῆς Κρήτης (1868-1877) • Τηλέμαχος Λουγγῆς, Βυζαντινή κυριαρχία στήν Ἰταλία • Δημήτρης Βελισσαρόπουλος, Ἑλληνες καί Ἰνδοί • Διονύσιος Μαντζουλίνος, Ἰωάννης Καποδίστριας (1776-1831) • Δημήτρης Κιτσίκης, Συγκριτική ἱστορία Ἑλλάδος καί Τουρκίας στόν 20ό αἰώνα.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ Φρανσουάζ Ντολτό, Σεμινάριο ψυχανάλυσης παιδιῶν (Α' τόμος), μτφ. Ἐλισάβετ Κούκη • Ἰχνη, Κείμενα Ἑλλήνων καί Γάλλων ψυχαναλυτῶν (ἐπιμ. Θ. Ἀλεξανδρίδης - Ε. Ζαχαρακοπούλου) • Κώστας Γεμενετζῆς, Ἐπανεισαγωγή στήν ψυχανάλυση • Ἐντμόν Ζιγιερόν, Βραχεῖες ψυχοθεραπείες καί ψυχανάλυση, μτφ. Δ. Γεωργιάδης-Φ. Μπόμπος.

MARTYRIΕΣ Χρήστος Μπρατάκος, ΜΑΤ: Οἱ κρανοφόροι • Ἀνζέλ Κουρτιάν, «ΕΡΜΕΝΙ»: Τρεῖς μαρτυρίες Ἀρμενίων γιά τή γενοκτονία • Μαρία Ζαούση, «Μέ χρυσά γράμματα θά γράψουν τ' ὄνομά μας» • Μαρία Ρούσσου, «Τί θά πάθει μ' ἓνα χαστούκι».

ΜΕΛΕΤΕΣ - ΔΟΚΙΜΙΑ Ἀγγελος Σικελιανός, Ἀνέκδοτα ποιήματα καί πεζά (ἐπιμέλεια Β. Τσαρλαμπᾶ-Κακλαμάνη) • Τώνης Σπητέρης, El Greco: Ὁ ζωγράφος καί ἡ ἐποχή του • Γιάννης Βαρβέρης, Ἡ κρίση τοῦ θεάτρου (Β' τόμος)

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΣΟΛΩΝΟΣ 60 - 106 72 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 361.5077 - 363.7324

...ΤΟ ΑΚΟΥΣΑ
ΣΤΟΝ SKY!

BRUNO ATHENS

ΕΝΗΜΕΡΩΘΕΙΤΕ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ*

Στο ραδιόφωνό σας θα βρείτε μέρα-νύχτα τους λόγους που έφεραν τον SKY 100,4 στην πρώτη θέση ακροαματικότητας.

ο καθαρός ήχος